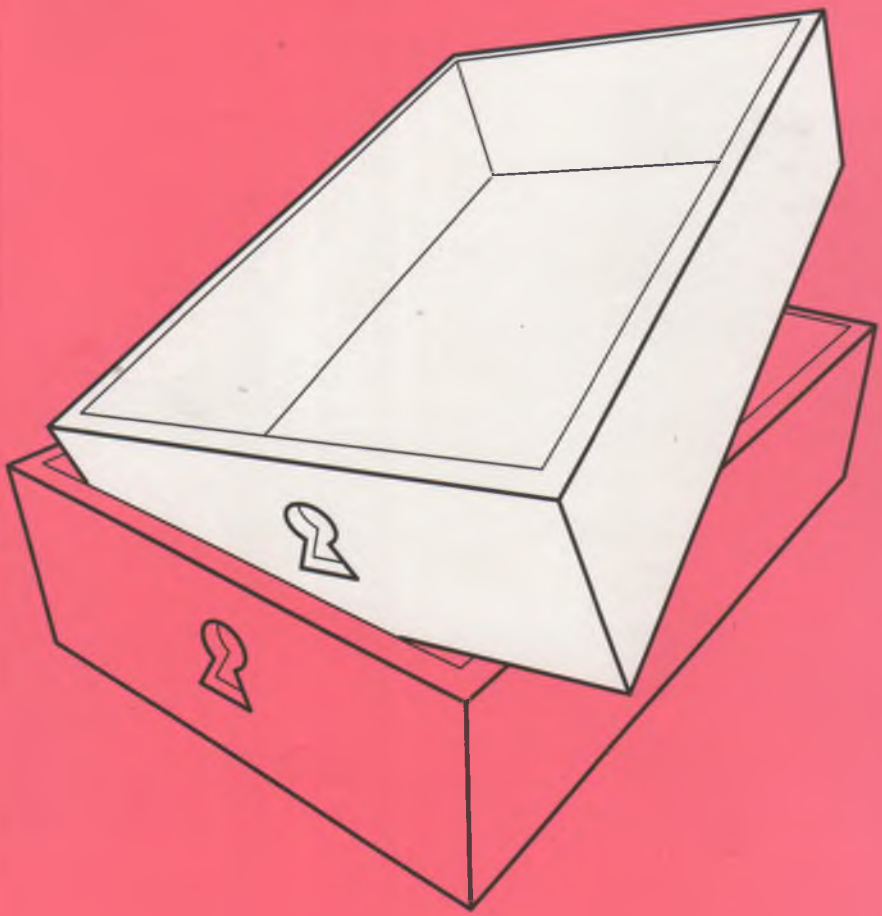
Melanie Klein

Haset ve Şükran

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Melanie Klein
HASET VE ŞÜKRAN

Melanie Klein (1882-1960) Viyana'da Yahudi bir ailenin sonuncu çocuğu olarak doğdu. Babası diş hekimi olan Klein tıp okumak istediyse de genç yaşta evlenip çocuk sahibi olduğu için bu isteğini gerçekleştiremedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan bir süre önce ailesiyle birlikte yerleştiği Budapeşte'de psikanalize ilgi duydu ve S. Ferenczi'nin etkisiyle küçük çocuklara psikanaliz uygulamaya başladı. 1921'de Karl Abraham'ın çağrısıyla gittiği Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde beş yıl kadar kaldı ve tekniğini geliştirdi. Salzburg Psikanaliz Kongresi'nde Ernest Jones'un dikkatini çekince onun davetiyle 1925 yılı sonlarında Londra'ya yerleşti.

1934'ten itibaren kuramsal açıklamalarında yetişkin hastalarla yaptığı çalışmalardan da yararlanan Klein, 1938'den itibaren Nazilerden kaçarak Viyana'dan gelen psikanaliz kuramcılarıyla, özellikle Anna Freud'la çok verimli bir tartışma yürütmüştür. "Nesne ilişkileri" okulunun kurucusu kabul edilen Klein, S. Freud'dan sonra psikanaliz tarihinde en etkin kuramcılardan biri olmuştur.

Psikanaliz ve psikiyatri alanında yaklaşık elli kitaplık kapsayıcı bir kütüphane oluşturmak amacıyla başladığımız Ötekini Dinlemek dizisi Sigmund Freud, Anna Freud, Edith Jacobson, M.S. Mahler, O. Kernberg, Jacques Lacan, W.R.D. Fairbairn ve O. Rank gibi bu alanın en önemli isimlerinin temel yapıtlarıyla sürecek. Her yapıtın başına koyulacak önsözlerle yapıtın gerek yazarın dünyasında, gerekse alan içindeki öncülleri, yeri ve önemi belirtilecek.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 6

HASET VE ŞÜKRAN
Melanie Klein

Özgün Adı: Envy and Gratitude (1957)
Chatto & Windus

© The Melanie Klein Trust, 1975
© Metis Yayınları, 1998

İlk Basım: Mart 1999
Üçüncü Basım: Ağustos 2011

Dizi Yayın Yönetmeni: Saffet Murat Tura
Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır
Grafik Tasarım: Semih Sökmen
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Metis Yayınları
İpek Sokak No. 5, 34433 Beyoğlu İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

ISBN-13: 978-975-342-231-4

Melanie Klein
Haset ve Şükran

Çevirenler
Orhan Koçak
Yavuz Erten

Dizi Yayın Yönetmeni
Saffet Murat Tura

İçindekiler

Editörün Önsözü, Saffet Murat Tura **7**

HASET VE ŞÜKRAN **15**

Kaynaklar **87**

Editörün Önsözü

Saffet Murat Tura

Klein, Freud'dan sonra psikanaliz tarihinde etkili olmuş kuramcıların başında yer alır. Kendini sadık bir Freud yorumcusu olarak sunmakla beraber klasik kuramdan önemli ölçüde uzaklaşmıştır.

Klein'ın çalışmaları çocuk psikanalizlerine dayanır. Aslında psikanalizi çocuklarda gözlenen ruhsal bozukluklarda kullanmaya girişen ilk analistlerden biridir Klein. Bu alandaki diğer öncü isim olan Freud'un kızı Anna Freud ile tüm yaşamları boyunca ciddi bir kuramsal tartışma sürdürmüşlerdir. Psikanaliz tarihinde en önemli kuramsal ve pratik görüş ayrılıklarından biri olan bu tartışma İngiliz psikanaliz okulunda ciddi bölünmelere yol açmakla beraber zengin ve verimli bir üretkenliğe de zemin hazırlamıştır.

Melanie Klein "nesne ilişkileri" okulunun kurucusu kabul edilir. Günümüzün önde gelen psikanaliz kuramcısı Kernberg'e kadar uzanan yolda pek çok psikanalisti etkilemiştir.

Freud özellikle 1905 tarihli "Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme"den itibaren psikanalitik kuramı, temel güdüleyici eksen olarak ele aldığı dürtüler üzerine inşa etmişti. Freud'a göre dürtüler kökende "haz ilkesi"ne tabiydi ve dürtü tatminini sağlayan nesne kökensel olarak bir önem taşımıyordu. Bir başka deyişle, nesne, dürtü tatminini sağlayan herhangi bir şey veya kişi olabiliyordu başlangıçta. Dürtü ile nesnesi arasında hiçbir içsel veya özsel bağ yoktu. Dürtü nesnesi ancak bireyin tarihinde tekrarlayan deneyimler sayesinde önem kazanmaya başlıyor, kişi için özel ve simgesel bir anlam elde ediyordu.

Oysa Klein'a göre içgüdü daha doğumdan itibaren türün evriminden intikal eden fantazmatik içsel nesnelere bağlıdır. Bir başka ifadeyle çocuk daha baştan içgüdü tatminine yönelik nesne ve ilişki arayışlarıyla donatılmıştır. İlk bakışta önemsiz görünen bu varsayım

farklılığı gerek ilgili klinik malzemenin yorumunda gerek kuramın bütününde ciddi ayrılıklara yol açmaktadır. (Buradan sezilebilecek ancak ayrıntılandıramayacağımız gerekçelerle Freud söz konusu olduğunda "dürtü", Klein söz konusu olduğunda ise "içgüdü" terimlerini kullanmak daha uygun olur kanaatindeyim.)

Klein'ın nesne ilişkilerinin gelişimi ile bağlantılı olarak ele aldığı üstben oluşumu ile ilgili yaklaşımlarında söz konusu kuramsal farklılıkları bütün açıklıklarıyla görmek mümkündür. Freud'a göre geniş ölçüde dışsal, toplumsal yasaklara, ebeveynin yasak koyucu tutumlarına bağlanan süreç, Klein'da nesne ilişkilerinin gelişiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Üstben gelişiminde esas, saldırganlıkla yatırılmış "kısmi" nesne ilişkileri ile libidinal olarak yatırılmış "kısmi" nesne ilişkilerinin giderek bütünleşmesi ve çift-değerli bir nitelik kazanarak iyi nesne karşısındaki saldırganlıktan duyulan suçluluk duygularını uyandırmasıdır. Klein bu gelişimi klasik kuramdan çok erken bir düzeye, oral döneme çekmekte, hatta bazı Oidipal çatışkıları oral terimlerle yaşanmış da olsa bu dönemde değerlendirmektedir.

Klein'ın bir başka önemli özelliği psikolojik gelişmede saldırganlığın oynadığı rolü önemsemesi ve ön plana çıkartmasıdır. İnsan ruhunun en ilkel ve vahşi yönlerine ışık tutan çalışması, Hartmann ve Anna Freud'un "ben psikolojisi" karşısında "id psikolojisi" olarak da nitelendirilmiştir.

Melanie Klein biliçdışı fantazmatik işleyişe büyük önem vermiş, bir anlamda aşırı şematize edildiğinde statik anılar ve dürtülerin deposu olarak da görülebilen bilinçdışında sürekli bir dinamizm ve devamlı bir fantazmatik üretim tespit etmiştir. İçsel nesnelerin kaotik devinimleri ile oluşan bu bilindışı fantazm çalışması psikanalitik tedavi sürecinin esas nesnesi olarak konmuştur.

Klein'ın insanın en arkaik dinamiklerini gün ışığına çıkarmaya çalışan kuramsal çalışmaları ister istemez teknik olarak da sarsıcı, derin (bilinçdışı dinamiklerin en ilkel yönlerini sergilemeye çalışan), radikal bir yorum çalışmasına yol açmıştır psikanaliz tekniğinde. Kleincılar analiz edileni oldukça erken bir aşamada bilinçdışı fantazmatik çalışmanın sarsıcı yönleriyle karşı karşıya bırakırlar. Erken ve arkaik aktarım yorumlarına girişirler. Bu teknik gene oldukça sert bir tekniği olan Kernberg tarafından bile eleştirilmiştir.

Bu genel taslaktan hareketle Klein'ın bazı kuramsal kavramlarına daha yakından bakalım.

Klein'ın kuramını anlamak için onun, çocuğun (ve erişkinin) iç dünyasını sürekli olarak içselleştirilmiş nesne ilişkileri çerçevesinde düşündüğünü kaydetmek gerekir. İçe yansıtılmış nesneler, özdeşleşmeler ve erken fantezi oluşumları onun klinik uygulamanın temeline koyduğu kuramsal kavramlardır.

İçe yansıtma (*introjection*), ilk kez 1909 yılında Ferenczi tarafından kullanıldı. Freud içe yansıtmayı çeşitli şekillerde kullandıktan sonra ilk kez 1923 yılında kaleme aldığı "Ben ve İd" (Freud, 1923) adlı çalışmasında bu kavrama netlik kazandırdı. Freud bu yazısında içe yansıtmayı üstben oluşumu açısından ele alıyordu. Oidipal sevgi nesnelerinden vazgeçme bunların üstbeni oluşturacak şekilde içselleştirilmelerine, içe yansıtılmalarına sebep oluyordu. Böylece bu nesneler gerçek içsel nesneler halini alıyordu. Dolayısıyla bu içsel nesnelerin işlevleri, çocuğu o aşamaya kadar dışarıda gerçek birer nesne olarak ebeveynin yaptıklarını artık dışarıda bu nesnelere ihtiyaç duymadan yapabileceği bir olgunluk düzeyine getirmekti. Bir başka deyişle çocuk, üstben işlevleri açısından dışsal bir nesneye ihtiyaç duymayacağı bir konuma geliyordu.

Klein'a göre içe yansıtılmış nesneleri içsel nesnelerle özdeşleştirmemek gerekir. İçsel nesneler, içe yansıtılmış nesneleri kapsadığı gibi özdeşleşmeleri ve doğuştan getirilen fantezi imagolarını da kapsar. Bu nokta aşağıda daha açık bir ifade kazanacaktır.

Klein'a göre içe yansıtma oral dönemdeki içgüdüsel faaliyetin ruhsal bir temsili olmaktan öte bir savunma mekanizmasıdır da. Freud da içe yansıtmayı nesne kaybı karşısında yaşanan bir savunma olarak düşünmüştü. Ama Klein'a göre bu savunma çok daha temel bir kaygıya karşı çalışır; korkutucu iç dünya karşısındaki kaygıya karşı. Çünkü çocuk kendini doğuştan kötü, saldırgan, zulmedici nesnelerle dolu olarak algılar ve bunlara karşı dışsal iyi nesneyi içselleştirmeye girişir. Kısaca, içerideki kötülüğü dışarıdaki iyiyi içeri alarak yatıştırma diyebiliriz. Böylece içe yansıtma "ben"i veya içsel iyi nesneleri korumaya yönelik bir savunma haline gelir.

İçe yansıtmalar, içe yansıtılmış iyi nesneler sayesinde bir iyilik, kendine güven ve ruhsal dinginlik sağlayarak güvenli bir kişiliğin

oluşmasına yol açar (Hinshelwood, 1991).

Klein'a göre bilindışı fantezi tüm ruhsal süreçleri temellendirir ve her türlü ruhsal işlevselliğe eşlik eder. Oysa Freud fantezi faaliyetinin dış dünyada uğranan düşkırıklıklarını, engellenmeleri telafi etmeye yönelik olduğunu düşünmüştü. Klein bilinçdışı fantezi faaliyetinin içgüdüsel işlevselliğin doğrudan bir ifadesi olduğunu düşünür. Çok daha faal ve dış dünyada olup bitenle alakalı bir bilinçdışıdır bu.

Klein fantezi faaliyetinin doğumla birlikte başladığını kabul eder. Bu tespit çocuğun daha doğuştan gelen ve filogenetik olarak aktarılmış içsel nesne imajları ile dünyaya geldiğini varsaymayı gerektirir. Bunlar meme, penis gibi beden parçalarını da içerir. Söz konusu imajlarla bağlantılı içgüdüsel fantezi faaliyeti genitallik öncesi fanteziler şeklindedir. Klein'a göre fantezi faaliyeti bilinçdışı birincil süreç düşüncesinin esasını oluşturur.

Nesne ile ilgili imaj ve bilgi, içgüdüsel faaliyetin kendisinde mevcuttur. Nesne ve amaç doğuştan bağlantılıdır.

Çocuk daha başlangıçtan itibaren açlık gibi içgüdüsel ihtiyaçlar tarafından içsel olarak saldırıya uğradığından bu yıkım karşısında savunma gereksinimi duyar. Annenin fantastik bir şekilde kendini "iyi nesne" olarak sunması sayesinde bu içsel yıkımlara karşı durabilir ve fantezileri de bu amaçla kullanır. Yani fantezi faaliyeti, içgüdünün doğrudan ifadesi olabileceği gibi içgüdüsel işleyişin yarattığı kaygıya karşı bir savunma olarak da kullanılabilir.

Kısaca özetlemek gerekirse Klein'a göre bilindışı fantezi faaliyeti dış dünyada yer alan güncel olaylara sızar ve bunlara anlamını verir (Klein, 1952). Bir başka şekilde söylersek güncel ilişkiler daima iç dünyada yer alan bilindışı fantastik ilişkiler çerçevesinde değerlendirilir, duygusal olarak yorumlanır.

Bu anlayışın içerimlerinden biri de çocuğun daha başlangıçtan itibaren gerçekliğe dönük olduğu, gerçeklikteki anne ile ilişki içinde olduğudur. Oysa Freud'a göre çocuk ancak dürtüsel engellenmelerden sonra gerçekliğe dönüyordu.

Klein'a göre bebek içgüdüsel olarak onu bekleyen anneden haberdar olarak dünyaya gelir. Bebek kendi iç dünyasındaki ölüm içgüdüsüyle, yıkıcılıkla baş etmek için saldırganlığının bir bölümünü dış dünyadaki anneye yansıtır. Böylelikle dış dünyayı (ve anneyi) iyi ve kötü nesnelere bölünmüş olarak algılar. Erotik itkiler sebebiyle "iyi"

nesne olarak, yardımcı nesne olarak algıladığı anneye sevgi yatırırken "kötü" nesneye saldırganlık yatırır. Bir başka deyişle çocuğun dünyayı kesin hatlarla bölerek "iyi" ve "kötü" şeklinde algılaması kendi içgüdüsel yapılanmasından gelir (Klein, 1952b).

Bu tipte yansıtmalar çocuğun daha ilk yılda geliştirdiği Oidipal figürlerin temelinde yer alır. Çocuk kendi içgüdüsel dürtülerini ve bunlarla ilgili oldukça ilkel ve sert, kesin hatlı nesne imajlarını yeniden içselleştirerek erken bir çağda katı bir üstben oluşturmaya başlar. Çocuk kendi iç dünyasındaki nesnelerin sertliği, cezalandırıcılığı, acımasızlığı çerçevesinde algıladığı, kendi iç dünyası sayesinde duygusal olarak yorumladığı bir dünyada yaşar. Bu acımasız, cezalandırıcı dünyada kısmi nesneler, oral terimlerle ifade edilmiş öfke uyandıran sadistik cinsel birleşmeler, iyi meme, kötü meme, penis vs. kaotik ve fantastik bir süreç arz ederler. Bu fantezi dünyası dış dünyaya yansıtılmış içgüdülerden hareketle oluşmuştur. Yani dış dünya çocuğun doğuştan getirdiği saldırganlık oranında ürkütücü bir görünüm almıştır.

Klein'a göre "kısmi nesne ilişkisi" çift-değerlilik (ambivalans) öncesi bir dönemi belirler. Yani nesnelerin bütünsel olarak değil, iyi ve kötü nesneler halinde bölünerek yaşantılandığı dönemi. Kısmi iyi nesne ilişkisi libidinal olarak duygu yorumunu kazanırken kötü nesne ilişkisi saldırgan bir duygu yorumu alır. Oysa bütünsel nesne ilişkisine geçildiğinde libidonun ve saldırganlığın yöneldiği nesne bütünsellik içinde çift-değerli olarak yaşantılanır. Bütünsel nesne iyi ve kötü aşırılıklardan arınmış ve gerçeğe yakın bir içsel temsilci iken kısmi nesneler henüz yansızlaşmamış, çift-değerlilik kazanmamış ayrı içgüdüsel dürtülerin; libido ve saldırganlığın ilkel yapısı oranında abartılı ve gerçek dışı figürler sunar.

Bu noktada içgüdüsel yapıların doğuştan getirdiği içsel nesnelerin dış dünyadaki deneyim sürecinde çeşitli yansıtma ve içselleştirmelerle dönüşüme uğrayıp olgunlaştığını ve giderek çift-değerli bir karakter kazandığını belirtmek yanlış olmaz.

Demek ki Klein açısından çift-değerlilik önem kazanmaktadır. Çift-değerlilik son tahlilde iki temel içgüdü arasındaki çelişkinin sonucudur. Klein Oidipus kompleksini de bu çerçevede ele alır. Erkek çocuğun babası ile rekabetten ve annesine yönelik ensest arzularından vazgeçmesi yalnızca paranoid bir tarzda (yani kendi saldırganlığını babasına yansıtarak) geliştirdiği hadım edilme korkusundan kaynaklanmaz. Babasına karşı nefreti ve kıskançlığı bütünsel olarak algıladı-

ğı bir sevgi nesnesi olan babası ile çeliştiği için, bir çift-değerlilik yarattığı için; kısaca babasıyla iyi ilişkisini korumak için Oidipal uğraşılarından vazgeçer (Klein, 1945).

Dolayısıyla Klein'a göre suçluluk duyguları ve vicdan, cezalandırılma korkularından türemez. Saldırganlığın yöneldiği nesnenin aynı zamanda sevgi nesnesi olmasından türer. Yani çift-değerlilik insanın ulaştığı en yüksek düzeydir.

Üstelik yukarıda da belirttiğim gibi Klein Oidipal çatışmaları (her ne kadar oral terimlerle ifade edilmiş de olsa) bir bakıma yaşamın daha ilk yılına yerleştirir. Dolayısıyla üstben oluşumu katı ilkel üstben şeklinde yaşamın ilk dönemlerine alınmıştır. Bu üstben oluşumu daha sonraki yazarlar tarafından üstbenin öncüllerinden biri olarak kabul edilecektir. Saldırganlığın henüz yansızlaşmamış, ilkel özellikler taşıdığı bu dönemde içselleştirilen üstben öncülü çocuğun kendi saldırganlığı oranında ilkel, cezalandırıcı özellikler taşır.

Çocuğun yansızlaşmamış, ilkel içgüdüsel yaşamından kaynaklanan fantezi dünyası onu "paranoid-şizoid konum"a yerleştirir. Kısmi nesne ilişkilerinin egemen olduğu bu konum yaşamın hemen başlarındaki nesne ilişkilerini gösterir. Klein "paranoid-şizoid konum" kavramını geliştirirken eserlerine gene bu dizi içinde yer vereceğimiz Fairbairn'in çalışmalarından da etkilenmiştir.

Klein'a göre "erken ben" henüz sentez ve bütünleştirme yeteneğinde değildir. İç dünya parçalanmış, kopuk fanteziler halinde yaşanmakta, bütünlük arz etmemektedir (Klein, 1946). Paranoid kaygı çocuğun dış dünyaya yansıttığı saldırganlıktan kaynaklanır. "Erken ben", "ben"i ve içerdiği kısmi iyi nesneleri ölüm içgüdüsünden korumak için yansıtma yapmaktadır. Yani temel amaç Freud'un da öngördüğü gibi ölüm içgüdüsünden kurtulmaktır. Bu konumdaki iki temel savunma mekanizması "bölme" (*splitting*) ve yansıtmalı özdeşleşmedir (*projective identification*).

Bölme, çocuk tarafından gene iyi içsel nesneleri kötülerden arındırmak için kullanılır. Böylece her türlü kötülükten arınmış kısmi iyi nesneler ve hiçbir iyilik taşımayan, tamamen kötü, sadistik nesneler iç dünyayı doldurur.

Yansıtmalı özdeşleşme "erken ben"in kullandığı ilkel savunma mekanizmalarının en önemlilerinden biridir. Burada ben, saldırgan parçalarından birini, üzerinde kontrol sağlamak ve egemenlik kurmak için nesneye yansıtır ki paranoid zulmedilme kaygısı da buradan türer.

Klein gene yaşamın ilk yılına, ama daha geç bir döneme ise "depresif konum"u yerleştirir. Bu, nesnenin bütünleştiği dönemdir. Çocuk bu aşamada nesnenin bölünmüş parçalarını bütünleştirir ve yalnızca bir nesne olduğunu deneyimler. Saldırgan ve paranoid duygular beslenen anne, sevilen anne ile bir ve aynı şeydir. Böylece nesne aşırı iyi ve aşırı kötü yönlerinden arınıp daha gerçekçi bir tanıma kavuşurken saldırganlığın sevilen nesneyi tahrip etmesinden kaynaklanan depresif kaygı duruma egemen olur. Suçluluk duyguları ortaya çıkar. Tasalanma da sevginin bir belirtisidir. Keza onarma çabaları da sevginin bir sonucudur. Onarma çabalarının yeterliliği karşısında duyulan şüphe her türlü yüceltmenin ve "ben" gelişiminin temelinde yer alır (Klein, 1948).

"Haset ve Şükran", Klein'ın en önemli yazılarından biridir. Bilindiği kadarıyla üç kez kaleme alınmış olan bu yazı insandaki iyi ve kötünün mücadelesini soyut bir metapsikolojiden hareketle değil, karmaşık içsel deneyimlere yakın bir noktadan ele almak bakımından da psikanaliz tarihinde önemli bir yer tutar. "Haset ve Şükran", her ne kadar Klein'ın bazı kuramsal kavramlarını sergilemek bakımından yetersizse de insan hakkındaki genel kavrayışını dile getirmek açısından son derece yetkindir.

Dizimizde psikanaliz tarihinin tartışmasız ikinci büyük ismi olan Klein'ın eserlerine ileride daha ayrıcalıklı bir yer vermeye hazırlanıyoruz.

KAYNAKLAR

Freud, S. (1923), "The Ego and the Id", *Standard Edition*, 19, Londra, Hogarth Press, 1961: 3-66.

Hinshelwood, R.D. (1991), *A Dictionary of Kleinian Thought*, Free Association Books, Londra, 1991: 330-334.

Klein, M. (1945), "The Oedipus Complex in the Light of Early Anxieties", *Contributions to Psychoanalysis* içinde, New York, McGraw Hill, 1964.

(1946), "Notes on Some Schizoid Mechanisms", *Envy and Gratitude and Other Works* içinde, Hogarth Press, 1987: 1-24.

(1948), "On the Theory of Anxiety and Guilt", *Envy and Gratitude...* içinde: 25-47.

(1952), "The Origins of Transference", *Envy and Gratitude...* içinde: 48-56.

(1952b), "The Mutual Influences in the Development of Ego and Id", *Envy and Gratitude...* içinde: 57-60.

HASET VE ŞÜKRAN

Yıllardır, hiç yabancısı olmadığımız iki tavrın, haset ve şükranın, en erken kaynaklarıyla ilgilenmekteyim.[1] Bu çalışma içinde, hasetin, sevgi ve şükran duygularını daha başlangıç evresinde baltalayan çok güçlü bir etken olduğunu, çünkü ilk ilişkiyi, kişinin annesiyle ilişkisini etkilediğini gördüm. Bu ilişkinin bireyin bütün duygusal yaşamında oynadığı belirleyici rol birçok psikanalitik çalışmada ortaya konulmuştu. Yaşamın bu ilk döneminde çok sarsıcı olabilen bir etkeni daha da yakından inceleyerek, çocuk gelişimi ve kişilik oluşumu alanındaki bulgularıma önemli bir boyut ekleyebildiğimi sanıyorum.

Haset, bana göre, yıkıcı itkilerin oral-sadist ve anal-sadist bir ifadesidir; yaşamın başından beri etkilidir ve bünyesel* bir temeli vardır. Vardığım bu sonuçların Karl Abraham'ın çalışmalarıyla bazı önemli benzerlikler taşıdığı görülmüş olmalı; ama arada birtakım farklar da vardır. Abraham, hasetin oral bir özellik olduğunu görmüştü, ancak –

* Klein, bünyesel terimini genellikle "doğuştan gelen" anlamında kullanır. Klein'ın yazılarında terimin "yaşantı-öncesi", hatta "psikoloji-öncesi" gibi yan-anlamları da vardır. Bünyesel, Klein'ın kuramında, kimi yerde "bedensel olan" kavramıyla örtüşür, kimi yerde de her türlü ruh halinin ve yaşantının berisinde yatan bir "içgüdüsel tabanı" ifade eder. Burada kastedilen içgüdü de, cinsel içgüdüden çok, saldırgan itkiler ve son kertede ölüm içgüdüsüdür. Klein'ın yazılarında, bünyeselin, psikoloji-öncesini ifade ettiği ölçüde, psikanalitik seziş, anlamlandırma ve müdahalenin erişemeyeceği bir bölgeyi temsil ettiğini düşündüren önermeler de vardır. Öte yandan, bünyesel teriminin, bebeğin rahim-içi yaşantıda maruz kaldığı etkileri ifade etmek için de kullanılabildiği görülmektedir; bu yönüyle, psikoloji-öncesi olmaktan çok, psikolojinin ön evresi olarak da düşünülebilir. (ç.n.)

1. Sadece bu kitabın hazırlanmasında değil, başka yazılarımın yazılması sırasında da benimle çalışan arkadaşım Lola Brook'a teşekkür borçluyum. Kendisi, düşünce ve yazılarımı en iyi anlayan kişilerden biridir, çalışmamın her aşamasında içerik eleştirileriyle ve sunduğu formülasyonlarla bana çok yardımcı olmuştur. Kitap henüz el yazması halindeyken yararlı önerilerde bulunan ve provalar üzerinde çalışarak bana yardım eden Dr. Elliott Jaques'a da teşekkür ediyorum.

ayrıldığımız nokta da buradadır– haset ve nefretin yaşamın daha geç bir döneminde, ona göre ikinci evreyi oluşturan oral-sadistik evrede harekete geçtiğini düşünüyordu. Abraham, şükrandan söz etmemiş, ama cömertliği oral bir özellik olarak betimlemişti. Ayrıca, anal öğelerin de hasette rol oynadığını düşünmüş ve bu öğelerin oral-sadistik itkilerden türediğini vurgulamıştı.

Üzerinde anlaştığımız bir temel nokta da oral itkilerin şiddetinde bünyesel bir öğenin de rol oynadığı varsayımıdır ki, o bunun manik-depresif rahatsızlığın ortaya çıkışında da payı olduğunu düşünüyordu.

Ama hepsinin ötesinde, Abraham'ın ve daha sonra da benim çalışmalarımız, yıkıcı itkilerin öneminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Abraham, 1924'te yazdığı "Zihinsel Bozuklukların Işığında Libido Gelişiminin Kısa Tarihi" başlıklı makalede, Freud'un ölüm ve yaşam içgüdüleri hipotezinden söz etmemişti, oysa Freud'un *Haz İlkesinin Ötesinde* kitabı yayımlanalı dört yıl oluyordu. Yine de, Abraham, kendi yazısında, yıkıcı itkilerin kökenlerini araştırmış ve bu yeni kavrayışı zihinsel rahatsızlıkların etiyolojisine o güne değin yapılmış olanlardan çok daha somut ve özgül biçimde uygulayabilmişti. Freud'un ölüm ve yaşam içgüdüleri kavramından yararlanmamış olsa da, Abraham'ın klinik çalışmalarının, özellikle de manik-depresif hastalarla gerçekleştirdiği analizlerin –bunlar, psikanaliz tarihinde yapılmış ilk manik-depresif analizleriydi– onu Freud'un hipotezine doğru yöneltmekte olan bir sezişe dayandığını düşünüyorum. Abraham'ın erken ölümü, kendi buluşlarının nihai anlamını ve bunların Freud'un iki içgüdü kavramıyla bağıntılarını kavramasını önlemiştir bence.

Abraham'ın ölümünden otuz yıl sonra *Haset ve Şükran*'ı yayına hazırlarken, onun buluşlarının tam olarak kavranmaya başlamasında benim çalışmalarımın da bir payı olduğunu görmekten büyük mutluluk duyduğumu söylemek isterim.

I

Burada, çocuğun zihinsel yaşamının ilk dönemleriyle ilgili bazı yeni önermeler sunmak ve bunun yanında yetişkinlerin zihinsel sağlığıyla ilgili bazı sonuçlar çıkarmak istiyorum. Freud'un çalışmalarından biliyoruz: Hastanın geçmişini, çocukluğunu ve bilinçdışını araştırmak, onun yetişkin kişiliğini anlamanın önkoşuludur. Freud, Oidipus kompleksini yetişkinlerde keşfetmiş ve bulduğu verilerden sadece Oidipus ilişkisinin içeriğini değil, kompleksin zamanlamasını da kurgulamıştı. Abraham da psikanalitik yöntemin temel özelliği haline gelen bu yaklaşıma kendi bulgularıyla önemli katkılar yaptı. Yine anımsamamız gerekir ki, Freud'a göre, zihnin bilinçli kısmı, bilinçdışının içinden çıkarak oluşur. Ben de, önce küçük çocukların sonra da yetişkinlerin analizinden elde ettiğim verileri bebekliğin ilk dönemlerine kadar götürürken, psikanalizde artık iyi bildiğimiz bu yöntemi uyguladım. Küçük çocuklarla ilgili gözlemler, Freud'un buluşlarını doğruluyordu. Sanırım, çok daha erken bir evreye, yaşamın ilk yılına ilişkin olarak vardığım sonuçlar da bir noktaya kadar gözlemle doğrulanabilir. Hastalarımızın bize sunduğu malzemeye dayanarak yaşamın daha önceki evreleriyle ilgili ayrıntıları kurgulama hakkı –hatta zorunluluğu– Freud'un şu cümlelerinde çok iyi anlatılmıştır:

> Biz, hastanın unutulmuş yıllarını yansıtan bir resmin peşindeyiz; öyle bir resim ki hem güvenilir olacak hem de hiçbir önemli öğeyi dışarıda bırakmayacak... [Psikanalistin] girişiği kurgulama işi, ki isterseniz yeniden-kurgulama da diyebilirsiniz buna, arkeologun yıkılmış ve toprak altında kalmış bir iskân alanını ya da bir yapıyı ortaya çıkarmak için yaptığı kazı çalışmalarını andırır. İki süreç aynıdır aslında, şu farkla ki analist daha iyi koşullarda çalışmaktadır ve elinin altında daha çok malzeme vardır, çünkü yıkılmış ve silinmiş bir şeyle değil, hâlâ canlı olan bir şeyle uğraşmaktadır; tabii bunun başka nedenleri de olabilir... Ama tıpkı arkeologun binanın duvarlarını ayakta kalabilmiş temellerden yeniden kurması, sütunların sayısını ve yerini zemindeki çöküntülerden çıkarması ve duvar süslemeleriyle resimlerini enkaz yığınıyla birlikte toprağa karışmış kalıntılardan kurgulaması gibi, analist de kendi sonuçlarını analiz edilenin

davranışlarından, bellek kırıntılarından ve çağrışımlarından çıkarır. İkisi de, elde olanları birbirine ekleme ve birleştirme yoluyla yeniden kurgulama hakkına sahiptir. Üstelik ikisi de aynı güçlüklerin ve hata kaynaklarının etkisi altındadır... Analist, daha önce de söylediğimiz gibi, arkeologdan daha elverişli koşullarda çalışmaktadır, çünkü kazılarda bir karşılığını bulamadığımız bazı malzemeler de vardır elinin altında: Çocukluk çağından kalma tepkilerin tekrarlanması ve genel olarak da aktarımın bu tekrarlarla ilgili olarak ortaya koyduğu her şey... Bütün bu esaslar korunmuştur; unutulduğu sanılan şeyler bile bir yerde bir şekilde duruyordur, sadece gömülmüş ve öznenin onlara ulaşması imkânsızlaşmıştır. Aslında, bildiğimiz gibi, herhangi bir ruhsal yapının büsbütün silinip yok olabileceği çok kuşkuludur. Gizlenmiş olanı bütünüyle ışığa çıkarıp çıkaramayacağımız sadece analiz tekniğine bağlıdır.[2]

Yetişkin kişiliğin karmaşıklığını kavrayabilmek için bebeğin zihnini anlamamız ve onu yaşamın daha sonraki evrelerine kadar izlememiz gerekir, deneyimlerimin bana öğrettiği budur. Analiz, yetişkinlikten bebekliğe gider ve ara aşamalardan geçerek yine yetişkinliğe döner; o anda geçerli olan aktarım durumuna bağlı olarak sürekli tekrarlanan bir ileri-geri hareketidir bu.

Bütün çalışmalarımda, çocuğun ilk nesne ilişkisine –annenin memesi ve annesiyle ilişkisine– büyük önem verdim. Vardığım sonuç şuydu: Eğer bu içe yansıtılan ilksel nesne ben'de yeterince güvenli bir biçimde kök salabilirse, olumlu bir gelişimin temelleri de atılmış olur. Bu bağın kuruluşuna doğuştan gelen etkenler de katkıda bulunur. Oral itkilerin egemen olduğu bir durumda, meme de, içgüdüsel bir biçimde, besin kaynağı ve dolayısıyla daha derin bir anlamda yaşamın kaynağı olarak algılanır. Eğer her şey yolunda giderse, doyurucu memeyle bu zihinsel ve fiziksel yakınlık, yitirilmiş olan o doğum öncesi anne-bebek birliğini ve buna eşlik eden güven duygusunu bir ölçüde yeniden kurar. Bu, çocuğun memeye ve onun simgesel temsilcisi olan şişeye yeterince yatırım yapma yetisine bağlıdır büyük ölçüde; bu gerçekleştiğinde, anne de sevilen nesne haline gelir. Doğum öncesi durumda çocuğun annenin bir parçası olması, ona bütün ihtiyaç duyduklarını ve arzuladıklarını verebilecek kendi dışında bir şeyin bulunduğu yolunda bünyesel bir duygu da yaratmış olabilir çocukta. Böylece iyi meme içe yansıtılır ve benin bir parçası olur; başlangıçta annenin içinde olan çocuk şimdi anneyi kendi içinde taşımaktadır.

Doğum öncesi durumun bir birlik ve güvenlik duygusu içerdiği

2. Freud (1938).

doğrudur ama, bu duygunun sağlamlığı annenin ruhsal ve fiziksel koşullarına, hatta doğmamış çocuktaki henüz araştırılmamış bazı etkenlere bağlı olmalıdır. Öyleyse, doğum öncesi duruma duyulan evrensel özlemin, kısmen, idealleştirme ihtiyacının bir ifadesi olduğunu da düşünebiliriz. Bu özlemi idealleştirme açısından incelediğimizde, kaynaklarından birinin, doğumla birlikte başlayan o şiddetli zulmedilme kaygısı olduğunu görürüz. O zaman şöyle bir spekülasyona da uzanabiliriz: Kaygının bu ilk biçimi, belki de doğmamış çocuğun sıkıntılı deneyimlerine kadar uzanıyordur ve bu deneyimler de, anne karnındaki güvenlik duygusuyla birlikte, çocuğun anneyle iki yönlü ilişkisinin (iyi meme-kötü meme) çekirdeğini oluşturmaktadır.

Memeyle kurulan ilk ilişkide dışsal etkenlerin çok önemli rolü vardır. Eğer doğum zor geçmişse ve özellikle oksijen yetersizliği gibi sorunlar yaşanmışsa, dış dünyaya uyarlanma sürecinde bir sarsıntı olur ve memeyle ilk ilişki elverişsiz koşullarda başlar. Bu durumda bebeğin yeni doyum kaynakları bulma ve yaşama yeteneği de zedelenir, bunun sonucunda da gerçekten iyi olan bir ilksel nesneyi yeterince içselleştiremez. Bunun ötesinde, çocuğun yeterli bakım görüp görmediği, annenin çocuğa bakmaktan gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığı ya da kendisinin de kaygılı olup olmadığı ve çocuğu besleme konusunda bazı ruhsal güçlükler yaşayıp yaşamadığı gibi etkenler de çocuğun sütü zevkle kabullenme ve iyi memeyi içselleştirme yeteneğini etkiler.

Çocuğun memeyle ilk ilişkisine bir hüsran ve doyumsuzluk öğesinin karışması kaçınılmazdır, çünkü mutlu bir beslenme bile doğum öncesi anne-çocuk birliğinin yerini tutamaz. Üstelik, çocuğun tükenmeyen ve her zaman orada olan bir memeye duyduğu özlem de sadece açlıktan ve libidinal arzulardan kaynaklanıyor değildir. Çünkü yaşamın ilk evrelerinde bile, annenin sevgisinden her an emin olma ihtiyacının asıl kaynağı kaygıdır. Yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki mücadele ve bunun hem benliğin hem de nesnenin yıkıcı itkilerce yok edilmesine yol açacağı korkusu, bebeğin anneyle ilk ilişkilerinde belirleyici olur. Çocuk, arzularken, önce memenin sonra da annenin, kendisindeki bu yıkıcı itkileri gidermesini ve onu zulmedilme kaygısının acısından kurtarmasını arzulamaktadır.

Mutlu deneyimlerin yanında kaçınılmaz üzüntü ve gücenmeler de vardır çocuğun yaşamında; bunlar, sevgiyle nefret arasındaki, daha temelde de yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki doğuştan gelen çatış-

mayı körükler, bir iyi bir de kötü meme olduğu duygusuna yol açar. Bu yüzden, erken duygusal yaşam, iyi nesneyi yitirme ve yeniden kazanma duygusuyla belirlenmiştir. Sevgiyle nefret arasında doğuştan gelen bir çatışma olduğunu öne sürmekle şunu da söylemiş oluyorum: Şiddeti kişiden kişiye değişse de ve başından beri dış koşullarla etkileşim içinde olsa da, hem sevgi yetisi hem de yıkıcı itkiler bir ölçüde bünyeseldir.

İlksel iyi nesne olan anne memesinin ben çekirdeğini oluşturduğu ve ben gelişiminde çok önemli bir rol oynadığı hipotezini bundan önce de sık sık öne sürmüş ve bebeğin memeyi ve sütü içselleştirmeyle ilgili duygularını betimlemiştim. Aynı zamanda bilmeliyiz ki, bebeğin zihninde memeyle annenin başka parçaları ve özellikleri arasında çok kesin olmayan bir bağ da kurulmuştur.

Memenin bebek için sadece fiziksel bir nesne olduğunu kabul etmiyorum. Bebeğin bütün içgüdüsel arzuları ve bilinçdışı fantezileri, sağladığı gerçek fiziksel beslenmenin çok ötesinde bazı özellikler yüklüyordur memeye.[3]

Hastalarımızın analizinde görmüşüzdür, meme, iyi halinde, bütün anne iyiliğinin, tükenmez sabır ve cömertliğin ve aynı zamanda yaratıcılığın ilkörneğidir. Böyle fanteziler ve içgüdüsel ihtiyaçlarla zenginleşir ilksel nesne; böylece umudun, güvenin ve iyiliğe inancın temeli olarak kalır.

Bu kitap, orallikten kaynaklanan en erken nesne ilişkileri ve içselleştirme süreçlerinin belirli bir yönüyle ilgilidir. Hasetten söz ediyorum, hasetin mutluluk ve şükran duyma yetilerinin gelişimi üzerindeki etkilerinden. Haset, bebeğin iyi nesneyi kurma yolunda karşılaştığı güçlükleri artırır; çünkü yoksun kaldığı doyumun kendisini hüsrana uğratan meme tarafından alıkonulduğuna inanıyordur bebek.[4]

3. Bütün bunlar, bebek tarafından, dilin ifade edebileceğinden çok daha ilksel biçimlerde hissedilir. Bu söz-öncesi duygular ve fanteziler aktarım durumunda yeniden canlandığında, benim deyişimle "duygu anıları" biçiminde ortaya çıkar ve analistin yardımıyla yeniden kurgulanıp söze dökülürler. Gelişimin ilk evrelerine ait başka olguları yeniden kurgular ve betimlerken de sözcüklerin kullanılması gerekir. Bilinçdışının dilini bilince tercüme etmek için kendi bilinçli dünyamızın sözcüklerini kullanmamız gerekir.

4. Bazı yazılarımda, örneğin *Çocukların Psikanalizi*'nde, "Oidipus Kompleksinin Erken Evreleri"nde ve "Bebeğin Duygusal Yaşamı"nda (1932, 1928, 1952a), Oidipus kompleksinin en erken evrelerinde hasetin oral-, üretral- ve anal-sadist kaynaklardan doğduğunu belirtmiş ve annenin sahip olduğu şeyleri (özellikle de bebeğin fantezi dünyasında anneye ait görünen baba penisini) bozma arzusuyla haset arasındaki bağlantıya dikkat çek-

Haset, kıskançlık ve açgözlülük arasındaki farkları görmek gerekir. Haset, arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duygudur; hasetli itki, o istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirletmeye yönelir. Şu da var: Haset, öznenin sadece bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgilidir ve kökeni de anneyle o herkesi dışlayan en eski ilişkide yatıyordur. Kıskançlık da hasete dayanır, ama öznenin en az iki kişiyle ilişki içinde olmasını gerektirir: Özne, kendi hakkı olan sevginin rakibi tarafından elinden alındığına ya da alınma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğuna inanıyordur. Kıskançlığın günlük kullanımında, sevilen kişiyle özne arasına bir üçüncü kişi girmiştir.

Açgözlülükse özneyi sürekli uyaran ama doyurulması imkânsız bir istektir, hem öznenin ihtiyacından hem de nesnenin verebileceğinden fazlasına yönelen bir istek. Açgözlülük, bilinçdışı düzlemde, memeyi boşaltmaya, kurutuncaya kadar emip tüketmeye ve tümüyle yutmaya yönelir esas olarak; başka bir deyişle, amacı yıkıcı içe yansıtmadır. Oysa haset sadece böyle bir gaspla sınırlı kalmaz; aynı zamanda, anneye ve öncelikle memesine kötülük koymak, kötü dışkıları ve benliğin kötü parçalarını anneye ve memesine yerleştirmek ister. Bunun anlamı, annenin yaratıcılığının bozulması, tahrip edilmesidir. Üretral-sadistik ve anal-sadistik itkilerden kaynaklanan bu süreci, başka bir yerde, yaşamın başından beri sürüp giden yansıtmalı özdeşleşmenin yıkıcı bir yönü olarak tanımlamıştım.[5] Açgözlülükle haset arasında temel bir farklılık –çok kesin bir sınır çizgisi çekilemeyeceğini bilsek de– açgözlülüğün esas olarak içe yansıtmayla, hasetinse

miştim. 1924 yılında bir konferansta okuduğum ama ancak 1932'de *Çocukların Psikanalizi*'nde yayımlanan "Altı Yaşındaki Bir Kızın Saplantılı Nevrozu" başlıklı makalemde, annenin bedenine yönelen oral-, üretral- ve anal-sadist saldırıların hasetle ilişkili olduğu düşüncesi önemli bir rol oynuyordu. Ancak, bu hasetin daha özgül olarak annenin memelerine el koyma ve onları bozma arzusuyla ilişkisine değinmemiştim. "Özdeşleşme Üzerine" (1955) başlıklı yazımda, hasetin yansıtmalı özdeşleşmede önemli bir etken olduğunu öne sürdüm. Ama daha *Çocukların Psikanalizi*'nde bile, sadece oral-sadist değil, üretral-sadist ve anal-sadist eğilimlerin çok küçük bebeklerde de bulunduğunu söylemiştim.

5. "Bazı Şizoid Düzenekler Üzerine Notlar" (Klein, 1946). Dr. Elliott Jaques da (1955) hasetin (*envy*) kökünün Latince *invidia* sözcüğünden geldiğini ve bunun da *invideo* fiiliyle ilişkili olduğunu hatırlattı bana. *Invideo* – herhangi bir şeye ters bakmak, hınçla veya kötü niyetle bakmak, kem gözle bakmak, diş bileyerek bakmak. Sözcüğün erken kullanımlarından birine Ciceron'un bir cümlesinde rastlanır: "Kem gözüyle talihsizlik yaratıyordu." Bu, hasetle açgözlülük arasındaki önemli farkın hasetin yansıtmalı özelliğinde yattığı yolundaki gözlemimi doğruluyor.

yansıtmayla bağlantılı olmasıdır.

Kısa Oxford Sözlüğü'ne göre, kıskançlık, aslında bizim hakkımız olan bir "iyi"nin başka biri tarafından alınmasını ya da ona verilmesini içerir. Bu bağlamda, "iyi"nin temelde iyi meme, anne ya da sevilen bir insan olarak yorumlanmasından yanayım. Crabb'in *Ingilizce Eşanlamlı Sözcükler*'ine göre, "... kıskançlık, elinde olanı yitirmekten korkar; hasetse, kendi istediğinin bir başkasında olduğunu gördüğü için acı duyar... Hasetli kişi, haz ve memnuniyet görüntülerinden sıkıntı duyar. Ancak başkalarının sefaleti huzur verir ona. Bu yüzden, hasetli kişiyi tatmin etmeye yönelik her tür çaba nafiledir." Kıskançlık, Crabb'e göre, "nesnesine bağlı olarak, soylu ya da aşağılık bir duygu olabilir. Birinci durumda, korkuyla bilenmiş rekabettir. İkinci durumdaysa, korkunun körüklediği açgözlülüktür. Hasetse her zaman aşağılık bir duygudur, en kötü duyguları da peşinden sürükler."

Kıskançlık karşısındaki genel tavır, hasete gösterilen tavırdan farklıdır. Hatta bazı ülkelerde (özellikle Fransa'da) kıskançlık nedeniyle işlenen cinayetlere daha az ceza verilir. Bunun temelinde, rakibi öldürmenin ancak sadakatsiz kişiye sevgi duyma durumunda söz konusu olabileceğine ilişkin evrensel bir seziş yatmaktadır. Bu da, yukarıda söylenenler ışığında, "iyi"ye sevgi duyulduğu ve sevilen nesneye hasette olduğu gibi zarar verilmediği anlamına gelir.

Shakespeare'in Othello'su, kıskançlık yüzünden sevdiği nesneyi öldürür; bu, kanımca, Crabb'in "aşağılık kıskançlık duygusu" olarak nitelediği tavrın bir örneğidir: Korkunun körüklediği açgözlülük. Aynı oyunda, ruhun içkin bir özelliği olarak kıskançlığa değinen başka pasajlar da vardır:

> But jealous souls will not be answer'd so;
> They are not ever jealous for the cause,
> But jealous for they are jealous; 'tis a monster
> Begot upon itself, born on itself.*

Çok hasetli insanın tatmin edilmesi imkânsızdır; hiçbir zaman tatmin olamaz, çünkü haseti kendi içinden kaynaklanmakta ve böylece her zaman yönelecek bir nesne bulmaktadır. Bu, kıskançlık, haset ve açgözlülük arasındaki yakınlığı da gösterir.

* Ama kıskanç ruhlar bakmazlar buna / Böyleleri bir sebeple kıskanmazlar ki / Kıskanç oldukları için kıskanırlar. / Kendini dölleyip kendini doğuran bir canavardır kıskançlık. (ç.n.)

Shakespeare, hasetle kıskançlığı her zaman birbirinden ayırt edemiyor gibidir; *Othello*'dan şu dizeler, burada tanımladığım anlamıyla hasetin özgüllüğünü ortaya koyar:

> Oh beware my Lord of jealousy;
> It is the green-eyed monster which doth mock
> The meat it feeds on...*

İnsanın aklına, "kişinin kendini besleyen eli ısırması" deyimi geliyor – memeyi ısırma, tahrip etme ve bozmanın eşanlamlısı...

II

Çalışmalarım boyunca şunu anladım: Haset duyulan ilk nesne besleyen memedir,[6] çünkü bebek bu memede kendi arzuladığı her şeyin bulunduğunu, memenin sınırsız süt ve sevgi verebileceğini ama bunları kendi doyumu için alıkoyduğunu sanıyordur. Bu duygu bebeğin gücenme ve nefretini artırır ve sonuçta anneyle ilişki de çarpıklaşır. Hasetin aşırılığı, bana göre, paranoid ve şizoid özelliklerin de olağanüstü güçlü olduğunu gösterir; böyle bir bebeğin hasta olduğu kabul edilmelidir.

Bütün bu bölüm boyunca, anne memesine duyulan o ilksel hasetten söz ediyorum; bu, hasetin daha sonraki biçimlerinden ayırt edilmelidir. Kız çocuğun annesinin yerini alma isteğinde ve erkek çocuğun dişil konumunda ortaya çıkan bu ikincil biçimlerde, haset memeye değil "babanın penisini içine almış anne" imgesine yöneltilmiştir; bu imgede, annenin içinde çocuklar da vardır, çocukları doğuruyor ve besleyebiliyordur.

Anne memesine yönelen sadist saldırıların yıkıcı itkilerce belirlendiğini daha önce de sık sık öne sürdüm. Şimdi, hasetin bu saldırıları özellikle şiddetlendirdiğini eklemek isterim. Bu, bazı eski açıkla-

* Ah efendim, sakının kıskançlıktan / Beslendiği eti alayla küçümseyen / Yeşil gözlü canavardır o. (ç.n.)

6. Joan Riviere, "Bir Savunma Düzeneği Olarak Kıskançlık" (1932) başlıklı makalesinde, kadınlardaki hasetin başlangıcını bebeğin anne memesini ele geçirme ve bozma arzusuna kadar götürmüştür. Onun bulgularına göre kıskançlık da bu ilksel hasetten kaynaklanmaktadır. Yazısında bu görüşler doğrultusunda ilginç örnekler bulunmaktadır.

malarımda da belli bir değişiklik yapılmasını gerektirir: Anne memesinin açgözlü bir hırsla boşaltılması, bebeklerinin yok edilmesi ve içine de kötü dışkıların konulması,[7] sonradan "nesnenin hasetle bozulması" olarak tanımladığım tavırla ilişkilidir.

Yoksunluğun açgözlülük ve zulmedilme kaygısını artırdığını ve bebeğin zihninde (bütün arzularının yöneldiği) bir tükenmez meme fantezisi bulunduğunu kabul edersek, bebeğin yeterli beslenmemesi durumunda hasetin ortaya çıkabileceğini görürüz. Bebekte, memenin onu yoksun bıraktığına ilişkin bir duygu belirir; meme, iyi memeyle ilişkili sütü, sevgiyi ve şefkati kendine saklıyor ve dolayısıyla kötüleşiyordur. Böylece bebek nefret ve haset duygularını kötü ve pinti olarak gördüğü memeye yöneltir.

Doyurucu memeye haset duyulabilmesini anlamak daha kolaydır. Sütün cömertçe akması (bebeğe tatmin duygusu verse bile) hasete de yol açar, çünkü bu kadar büyük bir armağan bebeğe hiç ulaşamayacağı bir şey olarak görünüyordur.

Bu ilkel hasetin aktarım durumunda canlandığını sık sık görmüşüzdür. Analistin yaptığı yorumla hastayı rahatlattığı ve ruh halinin umutsuzluktan umut ve güvene dönüşmesine yardımcı olduğu durumları düşünelim: Bazı hastalarda (veya tek bir hastanın belirli dönemlerinde) bu yararlı yorumun bir süre sonra yıkıcı eleştirilere hedef olduğunu görürüz. Yorum, hastanın aldığı (ve böylece zenginleştiği) iyi bir şey olmaktan çıkmıştır artık. Eleştiri önemsiz noktalarda da yoğunlaşabilir; yorum niçin daha önce verilmemiştir; üstelik çok uzundur ve hastanın çağrışım zincirini bozmuştur; ya da çok kısadır ve analistin hastayı yeterince anlamadığını gösteriyordur. Hasetli hasta, analistin başarısını kıskanır; ve bir de analistin ve yaptığı yardımın kendi hasetli eleştirileriyle bozulup değersizleştiğini hissederse, analisti bir iyi nesne olarak yeterince içe yansıtması imkânsızlaşır; o zaman yorumlarına gerçekten inanması ve onları özümsemesi de mümkün olmaz. Gerçek iknada, daha az hasetli hastalarda sık sık gördüğümüz gibi, alınan armağan için şükran duymak da vardır. Hasetli hasta, verilen yardımı değersizleştirdiği için suçluluk da duyabilir ve bu da onu analizden yararlanmaya layık olmadığı duygusuna götürebilir.

Söylemek gereksiz, hastalarımız bize çeşitli eleştiriler yöneltebilir

7. Bu kavramlar benim *Çocukların Psikanalizi* adlı kitabımda da değişik bağlamlar içinde işlenmiştir.

ve bunların bazılarında haklı da olabilirler. Ama bir hastanın yararını hissettiği analitik çalışmayı küçültme ve değersizleştirme ihtiyacı bir haset belirtisidir. Aktarım durumunda, ilk evrelerde karşılaştığımız duygusal durumları hastanın ilksel deneyimlerine kadar izlediğimizde hasetin kökenini de keşfedebiliriz. Yıkıcı eleştiri, bazı paranoid hastalarda belirgindir: Analistin çalışması onları bir ölçüde rahatlatmıştır, ama yine de analizi aşağılamaktan sadistçe bir zevk alırlar. Bu türden hastalarda hasetli eleştiri ilk bakışta görülebilir; bazılarındaysa, yine çok önemli bir rol oynadığı halde, söze dökülmez, hatta bilince çıkmaz. Böyle vakalarda kaydedilen ilerlemenin yavaşlığının da hasete bağlı olduğunu kendi çalışmalarımdan biliyorum. Anlarız ki, hastanın analizin değeriyle ilgili kuşku ve kararsızlıkları aslında ortadan kalkmamıştır. Hasta, benliğinin hasetli ve düşmanca kısmını bölerek ayırmıştır ve analiste hep daha makbul sandığı yönlerini göstermektedir. Ama bu bölünüp ayrılmış parça analizin gelişimini etkilemeye devam edecektir ve zaten analizin nihai başarısı da bütünleşmeyi sağlamasına ve kişiliğin tamamına seslenebilmesine bağlıdır. Başka bazı hastalar da eleştiriden kafa karışıklığı yoluyla kaçmaya çalışırlar. Sadece bir savunma değildir bu kafa karışıklığı; aynı zamanda hastanın kararsızlığının da ifadesidir: Analist hâlâ iyi bir figür müdür, yoksa hastanın düşmanca eleştirisi yüzünden hem kendisi hem de sunduğu yardım kötüleşmiş midir? Bu kararsızlığın anne memesiyle ilişkide yaşanan ilk sarsıntıya bağlanabileceğini düşünüyorum. Paranoid ve şizoid mekanizmaların gücü ve hasetin basıncından ötürü sevgiyle nefreti ve dolayısıyla da iyi nesneyle kötü nesneyi birbirinden ayrı tutmayı başaramayan bebek, başka bağlamlarda da iyi ile kötüyü birbirine karıştırmaya yatkın olacaktır.

Böylece, Freud'un keşfettiği ve daha sonra Joan Riviere'in[8] işlediği faktörlerin yanı sıra, haset ve ona karşı geliştirilen savunmalar da terapide olumsuz tepkinin* oluşmasında önemli bir rol oynarlar.

Çünkü haset (ve yol açtığı tavırlar) aktarım durumunda bir iyi nesnenin yavaş yavaş inşa edilmesini engeller. Eğer en erken evrede iyi besin ve ilksel iyi nesne kabul edilememiş ve özümsenememişse, bu engellenme daha sonra aktarımda da tekrarlanacak ve analizin gelişi-

* Terapide olumsuz tepki, hastanın analize cevap vermemenin ötesinde, analiste ve analize duyduğu tepkiyi kendi rahatsızlık tablosunun bir parçasına dönüştürmesi. (ç.n.)

8. "Terapide Olumsuz Tepkinin Analizine Bir Katkı" (1936); ayrıca, Freud, *Ben ve İd* (1923).

mi zarar görecektir.

Analitik malzemeye dayanarak daha eski durumları derinlemesine çalışmak ve hastanın bebekliğinde anne memesine beslediği duyguları kurgulamak mümkündür. Sözgelimi, bebek sütün fazla çabuk veya fazla yavaş gelmesinden şikâyetçi olabilir;[9] ya da en çok istediği anda verilmemiştir meme, daha sonra verildiğinde de artık istemiyordur. Memeden kaçırır başını, onun yerine parmağını emer. Memeyi kabul ettiğinde de yeterince içmez, ya da düzensiz bir emmeyle içer. Bazı bebeklerin bu türden gücenme ve küskünlükleri ya hiç aşamadığı ya da çok zor aşabildikleri bilinir. Bazılarındaysa, gerçek yoksunluk ve tatminsizliklere dayanmakla birlikte bu duygular kısa sürede aşılır; meme kabul edilir ve süt de zevkle içilir. Analiz içinde şunu öğreniriz: Ailelerinin onlara anlattıklarına dayanarak besinlerini rahatça aldıklarını ve yukarıda değindiğim tavırların hiçbir belirtisini göstermediklerini söyleyen hastalar aslında gücenme, haset ve nefretlerini bölerek ayırmışlardır; ama yine de bu tavırlar kişilik gelişmelerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu süreçler aktarım durumunda açığa çıkar. Hastanın analiste yardımcı olma çabasının altında, bebeğin anneyi memnun etme ve sevilme isteği ile kendi yıkıcı itkilerinin sonuçlarından korunma telaşı yatıyordur. Bu tür hastaların haset ve nefreti bölünüp ayrılmıştır, ama yine de terapideki olumsuz tepkinin bir parçasını oluşturur.

Bebeğin hep orada duran bir tükenmez memeye duyduğu arzudan daha önce de sık sık söz etmiştim. Ancak, önceki bölümde de söylendiği gibi, yalnız besin değildir istediği; aynı zamanda yıkıcı itkilerden ve zulmedilme kaygısından kurtulmak, kurtarılmak istiyordur. Annenin tümgüçlü olduğu ve gerek dıştan gerekse içten gelen bütün acı ve kötülükleri önleyebileceği duygusuna yetişkinlerin analizinde de rastlanır. Geçerken şunu da belirtmeliyim: Son yıllarda, bebeklerin beslenmesinde eski katı saat anlayışının terk edilmesi ve daha esnek bir yaklaşımın benimsenmesi çok olumlu bir gelişme olsa da bebeğin yaşadığı güçlüklerin böylece bütün bütüne ortadan kalkacağı sanılma-

9. Bebek gerçekten çok az süt alabilmiş veya alıp da en çok istediği anda alamamış olabilir. Süt emme sırasında başka güçlüklerin (örneğin sütün fazla hızlı veya fazla yavaş gelmesi) yaşanması da mümkündür. Bebeğin tutulma biçimi, süt emme sırasında rahat bir konumda olup olmadığı, annenin süt verme konusundaki tutumu, bundan zevk alışı ya da tam tersine kaygılanışı, sütün memeden veya şişeden verilmesi – bu etkenlerin hepsi her durumda önemlidir.

malıdır; çünkü annenin bebekteki yıkıcı itkileri ve zulmedilme kaygısını yok etmesi imkânsızdır. Öte yandan şunu da açıkça söylemeliyiz: Annenin fazla telaşlı ve kaygılı bir tavırla bebeğe her ağladığında süt vermesi de çok yararlı değildir; bebek annenin kaygısını hisseder ve bu da kendisininkini artırır. Çocukken yeterince ağlamalarına izin verilmediği için yakınan yetişkinler de gördüm; kaygı ve gücenmelerini yeterince ifade etme (ve böylece rahatlama) imkânı bulamadıkları için hayıflanıyorlardı; ne saldırgan itkileri ne de depresif kaygıları bir çıkış yolu bulabilmişti. Abraham da, manik-depresif hastalığa yol açan etkenlerden söz ederken hem fazla engellenmeden kaynaklanan hüsrana hem de aşırı ilgi ve hoşgörüye değinmiştir.[10] Aşırıya kaçmayan bir engellenme, aynı zamanda bebeğin dış dünyaya uyarlanmasını ve gerçeklik duygusunun gelişmesini sağlayan bir itici güç oluşturur. Belli ölçüleri aşmayan bir engellenmenin ardından gelen doyurulma, bebeğe kendi kaygısıyla başa çıkabildiği duygusunu da verebilir. Analitik çalışmalarımdan çıkardığım bir sonuç da şu: Bebeğin karşılanmamış arzuları –tam anlamıyla karşılanmaları da zaten imkânsızdır– onun yüceltmelerinde ve yaratıcı çalışmalarında önemli bir etkendir. Bebekte hiçbir çatışmanın olmaması –böyle bir hipotetik durumun gerçekleştiğini varsayarsak– onu kişiliğini geliştirme imkânından ve benini güçlendirecek önemli bir kaynaktan da yoksun bırakacaktır. Çünkü çatışma (ve çatışmanın üstesinden gelme ihtiyacı), yaratıcılığın en temel öğelerindendir.

Hasetin ilksel iyi nesneyi bozduğu ve memeye yönelen sadist saldırıları daha da şiddetlendirdiği savının başka sonuçları da vardır. Böyle bir saldırıya uğrayan meme değersizleşir, ısırıldığı, idrar ve dışkıyla zehirlendiği için kötüleşir. Aşırı haset bu tür saldırıların *şiddetini* artırır ve *süresini* uzatır; böylece bebeğin yitirilmiş iyi nesneyi yeniden kazanmasını zorlaştırır. Oysa hasetin memeye yönelen sadist saldırıları daha az belirlediği durumlarda bu saldırılar da daha kısa sürer ve daha kolay aşılır; böylece bebeğin zihninde nesnenin iyiliğini de o kadar şiddetli ve kalıcı bir biçimde bozmaz: Memenin geri gelmesi ve bebeği yine memnun edebilmesi, zarara uğramadığını ve iyiliğini koruduğunu gösterir.[11]

10. "Libido Gelişiminin Kısa Tarihi" (1924a).

11. Bebekleri gözlemekle bu altta yatan bilinçdışı tavırlar hakkında bir şeyler öğrenebiliriz. Yukarıda da söylediğim gibi, öfkeyle bağırmakta olan bazı bebeklerin beslenmeye başladıktan kısa bir süre sonra yatıştıkları ve yüzlerine mutlu bir ifade geldiği görülür.

Hasetin, kişinin haz ve memnunluk yetisine zarar vermesi, neden bu kadar ısrarlı ve kalıcı olduğunu da bir ölçüde açıklar.[12] Çünkü yıkıcı itkileri, haseti ve açgözlülüğü hafifleten etken *haz* ve yol açtığı *şükrandır*. Bunu şöyle de söyleyebiliriz: Açgözlülük, haset ve zulmedilme kaygısı birbiriyle ilişkilidir ve kaçınılmaz olarak birbirini şiddetlendirir. Hasetin nesneye zarar verdiği duygusu, bunun yol açtığı büyük kaygı ve sonuçta nesnenin iyiliği konusunda bir kararsızlığın doğması nedeniyle açgözlülük ve yıkıcı itkiler de güçlenir. Özne, sonunda nesnenin her şeye karşın iyi olduğunu gördüğünde de, onu daha da açgözlü bir biçimde arzulayacak ve içine alacaktır. Besin için de geçerlidir bu. Analiz sırasında sık sık gördüğümüz bir durum vardır: Hastalar, nesneye karşı çok ikircikli duygular besledikleri ve dolayısıyla analistin ve analizin değerinden de kuşkuya kapıldıkları anlarda, kaygılarını hafifleten herhangi bir yoruma sarılabilmekte ve o anda iyi olduğunu hissettikleri şeyin azamisini alabilmek için de seansı uzatmaya çalışmaktadırlar. (Öte yandan, bazı insanlar da kendi açgözlülüklerinden çok korktukları için seansı tam zamanında bitirmeye çalışırlar.)

İyi nesneye sahip olduklarından kuşku duyan ve kendi duygularının iyiliği konusunda kararsız kalan insanlar da açgözlü ve gelişigüzel özdeşleşmelere yatkın olurlar; böyle insanlar kolayca etki altında kalırlar, çünkü kendi yargılarına güvenmiyorlardır.

Haset yüzünden içlerinde bir iyi nesne geliştiremeyen bebeklere karşılık, sevgi ve şükran yetisi yüksek olan bir çocuğun iyi nesneyle köklü bir ilişkisi vardır; ve bu yüzden de, sevilen ve iyi bakılan çocuklarda bile zaman zaman ortaya çıkabilen o geçici haset, açgözlülük ve gücenme durumlarını fazla yara almadan geçiştirebilir. Bu olumsuz ruh hallerinin geçici olması, iyi nesnenin hep yeniden kazanıldığını gösterir. İyi nesnenin yerleştirilmesinde ve dengeli, güçlü bir benin temellerinin atılmasında çok önemli bir etkendir bu geçicilik. Anne memesiyle ilişki, gelişim süreci içinde, insanlara, değerlere ve davalara bağlılığın da temelini oluşturur ve başlangıçta ilksel nesneye du-

Bu, iyi nesnelerini geçici olarak yitirdikleri ama sonra yeniden kazandıkları anlamına gelir. Başka bazı bebeklerdeyse, gücenme ve kaygı halinin –beslenme anında biraz azalsa bile– devam ettiğini gözlemek mümkündür.

12. Yoksunluk, tatmin edici olmayan beslenme ve elverişsiz koşullar hasetin şiddetlenmesine yol açar. Bu olumsuz etkenler tam doyum ve memnunluğu aksatarak bir kısır döngünün belirmesine neden olurlar.

yulan sevginin bir bölümü böylece massedilir.

Sevgi yetisinin çok önemli bir türevi de şükran duygusudur. Bu duygu, iyi nesneyle ilişkinin gelişmesinde vazgeçilmez bir etkendir ve aynı zamanda kişinin hem başkalarındaki hem de kendisindeki iyiliği görmesini sağlar. Şükranın kökeni bebekliğin ilk evrelerinin duygu ve tavırlarında yatar; bu dönemde bebek için tek nesne annedir. Bu erken bağın daha sonraki bütün sevgi ve aşk ilişkilerinin de temeli olduğunu söylemiştim. Anneyle bu herkesi dışlayan ilişkinin yoğunluk ve süresi bireyden bireye değişse de, kanımca çoğu insan böyle bir evreden geçmiştir. Böyle bir ilişkinin, zedelenmeden ne kadar süreceğini kısmen dış koşullar belirler. Ama temelinde yatan içsel etkenlerin –özellikle de sevgi yetisinin– doğuştan geldiği görülecektir. Yıkıcı itkiler, en başta da şiddetli haset, anneyle bu özel ilişkiyi erken bir evrede zedeleyebilir. Besleyen memeye duyulan haset güçlüyse, tam doyum ve memnunluk da engellenir, çünkü daha önce de söylediğim gibi, haset nesneyi soyuyor, yoksullaştırıyor ve bozuyordur.

Bebeğin gerçekten zevk alması ve memnun olabilmesi için sevgi yetisinin yeterince gelişmiş olması gerekir; şükranın temelini oluşturan da bu zevk ve memnunluktur. Freud, bebeğin süt emmekten duyduğu mutluluğun cinsel doyumun ilkörneği olduğunu söylemişti.[13] Bence bu yaşantılar sadece cinsel doyumun değil, daha sonraki bütün mutlulukların da temelini oluşturur ve bir başka insanla bütünleşme duygusunu mümkün kılar. Böyle bir bütünleşme, kişinin gerçekten anlaşıldığı anlamına gelir ki, her türlü aşk ya da dostluk ilişkisinin koşuludur. Eğer sahiciyse böyle bir anlayışın söze dökülmesi de gerekmez; ve bu da onun konuşma-öncesi dönemde anneyle kurulan o ilk yakınlıktan türediğini gösterir. Memeyle ilk ilişkiden tam olarak zevk alma yeteneği, çeşitli kaynaklardan alınacak başka zevklerin de temelini oluşturur.

Bu huzurlu ve kesintisiz beslenme deneyiminin sık sık tekrarlanması halinde, iyi memenin içe yansıtılması da görece güvenli bir şekilde gerçekleşecektir. Memedeyken yaşanan eksiksiz doyum ve memnunluk, bebeğin anneden eşsiz bir armağan aldığını ve onu korumak istediğini gösterir. Şükranın temeli de budur. Şükran, iyi figürlere duyulan güvenle de ilişkilidir. Bu, her şeyden önce, sevilen ilksel nesneyi kabul etme ve özümseme yeteneğini içerir (sadece bir besin kayna-

13. *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* (1905).

ğı olarak da değil); haset ve açgözlülük bu özümseme sürecine çok fazla müdahale etmemiş olmalıdır, çünkü açgözlü içselleştirme nesneyle ilişkiyi zedeler. Bebek, nesneyi kontrol ettiği ve tükettiği, dolayısıyla da ona zarar verdiği duygusuna kapılır; oysa içsel ve dışsal nesneyle kurulan iyi ilişkilerde, nesneyi koruma ve esirgeme isteği ağır basıyordur. İyi memeye duyulan inancın altında yatan sürecin bebeğin ilk dışsal nesneye libido yatırımı yapma yeteneğine bağlı olduğunu başka bir bağlamda da söylemiştim.[14] Bu, bir iyi nesnenin kurulmasını sağlar;[15] kendisiyle nesne arasında bir karşılıklı ilişki vardır: iyi nesne bebeğin benliğini sever ve kororken, benlik de iyi nesneyi sever ve korur. Kişinin kendi iyiliğine duyduğu güvenin temeli de budur.

Memede doyum ve kabullenme deneyimi yinelendiği ölçüde haz ve şükran deneyimlerinin sıklığı ve yoğunluğu artar ve dolayısıyla karşıdakine haz verme isteği güçlenir. Bu yinelenen deneyim şükranın en derin kaynağıdır; onarım yapma yetisinin gelişmesinde ve her türlü yüceltmede önemli bir rol oynar. Yansıtma ve içe yansıtma süreçleri, iç zenginliğin dışa verilmesi ve yeniden içe yansıtılması, benin de zenginleşmesini ve derinleşmesini sağlar. Böylece yardımsever iç nesne sürekli olarak yeniden kurulur ve şükran da tam anlamıyla devreye girer.

Şükranla cömertlik arasında sıkı bir bağ vardır. İyi nesnenin özümsenişinin sonucu olan iç zenginlik, bireye bu nesnenin armağanlarını başkalarıyla paylaşma imkânı verir. Böylece daha dostane bir dış dünyanın içe yansıtılması da mümkün olur ve bir zenginleşme duygusu ortaya çıkar. Öyle ki, cömertliğin çoğu zaman yeterince takdir edilmemesi bile verme yeteneğini fazla zedelemeyecektir. Buna karşılık, bu iç zenginlik ve kuvvet duygusuna yeterince sahip olmayan insanların cömertlik nöbetlerinden sonra çoğu zaman abartılı bir takdir ve şükran beklentisi içine girdikleri görülür; bunun sonucu da soyulmuş ve yoksullaştırılmış olma duygularına bağlı zulmedilme kaygılarının şiddetlenmesidir.

Besleyen memeye duyulan güçlü haset zevk alma yetisini zedeler ve böylece şükran duygusunun gelişmesini engeller. Hasetin yedi "ölümcül günah"tan biri sayılmasının çok haklı psikolojik nedenleri

14. "Küçük Bebeklerin Davranışlarının Gözlenmesi Üzerine" (1952b).

15. Donald Winnicott'ın "yanılsama-meme" kavramına ve başlangıçta nesnelerin benlik tarafından yaratıldığı yolundaki görüşlerine de bu bağlamda başvurulabilir ("Psikozlar ve Çocuk Bakımı", 1953).

vardır. Hatta şunu da ileri sürebilirim ben: İnsanlarda, hasetin aslında en büyük günah olduğuna ilişkin bilinçdışı bir duygu vardır, çünkü haset yaşamın kaynağı olan iyi nesneyi kirletiyor, bozuyor ve yaralıyordur. Chaucer da *Vaizin Öyküsü*'nde bunu söyler: "Haset, hiç kuşkusuz en büyük günahtır; çünkü bütün öbür günahlar sadece bir erdeme karşı günah işler, oysa haset her türlü erdeme ve bütün iyiliklere karşıdır." İlksel nesneyi yaralamış ve tahrip etmiş olma duygusu, bireyin daha sonraki ilişkilerinin içtenliğine duyduğu güveni zedeler, kendi sevme ve iyilik yetisinden kuşkulanmasına yol açar.

Hepimiz fark etmişizdir: Bazı şükran davranışları aslında sevgi yetisinin değil, suçluluk duygularının ürünüdür. Böyle suçluluk duygularıyla gerçekten köklü bir şükran arasındaki ayrımın önemli olduğuna inanıyorum. Ama bu, en içten şükran duygularına bile hiçbir suçluluk öğesinin karışmadığı anlamına da gelmez.

Gözlemlerim bana şunu da göstermiştir: Önemli karakter değişmeleri –yakından bakıldığında bunların karakter bozulmaları olduğu ortaya çıkar– ilk nesnelerini sağlamca yerleştiremeyen ve ona karşı şükran duygularını sürdüremeyen kişilerde daha sık görülür. İçsel ya da dışsal nedenler sonucunda zulmedilme kaygıları arttığında, ilksel iyi nesnelerini tümüyle yitirir bu insanlar; daha doğrusu, onun yerine koymuş oldukları şeyleri –insanları veya değerleri– yitirirler. Bu değişmenin temelinde, erken dönemdeki bölme mekanizmalarına ve çözülmeye geri dönüş süreci yatıyordur. Ama bir derece sorunudur böyle bir çözülme: Sonuçta kişilik üzerinde güçlü bir etki yapsa da, mutlaka aşikâr bir hastalığa yol açması gerekmez. İktidar ve prestij hırsı ya da zulmedici figürleri ne pahasına olursa olsun yatıştırma ihtiyacı gibi karakter özellikleri de belirginleşebilir.

Bazı vakalarda, kişide bir haset duygusu uyandığında bu duygunun en eski kökenlerinin de yeniden canlandığını fark ettim. Bu ilksel duyguların tümgüçlü niteliği, bir ikame figüre karşı duyulan güncel hasete de yansır ve böylece hem hasetin kışkırttığı duyguların güçlenmesine hem de yeis ve suçluluğa yol açar. En eski hasetin sıradan bir olay yüzünden yeniden canlanması, muhtemelen herkesin yaşadığı bir deneyimdir; ama duygunun derecesi ve yoğunluğu kadar tümgüçlü tahribat duygusunun düzeyi de kişiden kişiye değişebilen etkenlerdir. Bu olgu hasetin analizinde çok önemli bir rol oynayabilir, çünkü analizin gerçek etkinliğini kazanması da son kertede hasetin en derin kökenlerine inilmesine bağlıdır.

Şüphesiz, hüsran ve mutsuz deneyimler, her bireyin yaşamında belli ölçülerde haset ve nefretin gelişmesine yol açar; ama bu duyguların şiddeti ve kişilerin bunlarla baş etme yolları çok farklı olacaktır. Haz ve memnunluk yetisinin –ki alınan iyiliğe karşı duyulan şükranla bağlantılıdır– kişiden kişiye değişmesinin nedenlerinden biri de budur.

III

İddiamı berraklaştırmak için erken bene ilişkin görüşlerime başvurmak zorundayım. Benin, doğum-sonrası yaşamın başından beri var olduğuna inanırım; gelişmemiştir henüz, bütünlükten yoksundur, ama yine de vardır. Bu en erken evrede bile bazı önemli görevler üstlenmiştir. Freud'a göre, benin bir de bilinçdışı bölümü vardır; benim varsayımımdaki erken ben de bu bilinçdışı kısımla ilişkili olabilir. Freud benin baştan beri var olduğunu düşünmemiştir, ama organizmaya yakıştırdığı görevlerden biri kanımca ancak ben tarafından yerine getirilebilir. İçteki ölüm içgüdüsü tarafından yok edilme tehdidi, bana göre –bu noktada Freud'dan ayrılıyorum[16]– ilksel kaygıdır; işte bu tehdidi bir ölçüde dışa yönelten de yaşam içgüdüsünün hizmetindeki bendir, hatta beni harekete geçiren de yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki bu karşıtlık olabilir. Ölüm içgüdüsüne karşı bu temel savunmayı Freud organizmaya bağlıyordu; bense benin asli uğraşı olarak görüyorum.

Benin, yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki mücadeleyle baş etme zorunluluğundan kaynaklandığını düşündüğüm başka bazı ilksel faaliyetleri de vardır. Bu işlevlerden biri, tedrici bütünleşmedir; kaynağında yaşam içgüdüsü vardır ve sevme yetisiyle açığa vurur kendini. Bunun karşısındaysa benin kendini ve nesnelerini bölme eğilimi yer alır; bu da, kısmen, doğum anında benin bütünlükten yoksun oluşundan kaynaklanır, ama aynı zamanda ilksel kaygıya karşı bir savunmadır ve böylece beni korumanın yollarından birini oluşturur. Belirli bir bölme işlemi, benim için çok önemli oldu hep: Memenin iyi ve kötü nesne olarak ikiye ayrılması. Sevgiyle nefret arasındaki bünyesel

16. Freud şöyle demiştir: "Bilinçdışında, yaşamın ortadan kalkacağı düşüncesine içerik kazandırabilecek hiçbir şey yok gibi görünmektedir." *Ketlenmeler, Semptomlar ve Kaygı* (1926).

çatışmanın ve buradan doğan kaygıların ifadesi olarak aldım bunu. Öte yandan, bunun yanında başka bölme süreçleri de görülmektedir ve bunların bazıları ancak son yıllarda daha iyi anlaşılabilmiştir. Zamanla daha iyi kavradığım süreçlerden biri şuydu: Ben, nesneyi –en başta da memeyi– açgözlü ve tüketici biçimde içselleştirirken, aynı zamanda kendini ve nesnelerini de değişen ölçülerde bölüyor, parçalıyor ve böylece yıkıcı itkilerin ve içteki zulmedilme kaygısının dağılıp seyrelmesini sağlıyordur. Şiddeti farklılaşabilen ve kişinin normallik derecesini belirleyen bu süreç, paranoid-şizoid konumda kullanılan savunmalardan biridir. Paranoid-şizoid konum, normal olarak yaşamın ilk üç-dört ayında etkisini sürdürür.[17] Bu dönem boyunca bebeğin aldığı besinden ve annesiyle ilişkisinden haz duymadığını ya da kendini fiziksel olarak hiç rahat hissetmediğini söylemek istemiyorum. Ama bu dönemde ortaya çıkan kaygılar esas olarak paranoid niteliktedir; buna karşı geliştirilen savunmalar ve kullanılan mekanizmalar da şizoid bir nitelik taşır. Aynı durum, gerekli değişiklikler hesaba katıldığında, bebeğin duygusal yaşamında depresif konumla belirlenen dönem için de geçerlidir.

Bebeğin göreli dengesinin önkoşulu saydığım bölme işlemine dönelim; bebek, ilk birkaç ay boyunca iyi nesneyi kötü nesneden ayırmaya ağırlık verir, böylece çok temel bir anlamda iyi nesneyi korumuş ve sürdürmüş olur. Bu, benin güvenliğinin de pekiştirilmesi demektir. Aynı zamanda, bu ilksel ayırma, ancak yeterli bir sevme yetisiyle görece güçlü bir ben varsa başarıya ulaşabilir. Öyleyse hipotezimi şöyle koyabilirim: Sevme yetisi hem bütünleştirici eğilimlere hem de sevilen ve nefret edilen nesneler arasındaki başarılı ilksel bölünmeye yardım eder. Çelişkili görünebilir bu. Ama daha önce söylediğim gibi, bütünleşme, benin çekirdeğini oluşturan sağlam ve köklü bir iyi nesneye dayanır; öyleyse belli bir bölme işlemi de sonraki bütünleşme açısından zorunludur, çünkü iyi nesneyi koruyan ve sonradan bene nesnenin iki yönü arasında bir sentez kurma imkânını veren şey bu ilk bölme işlemidir. Yıkıcı itkilerin ifadesi olan aşırı haset işte iyi memeyle kötü meme arasındaki bu ilk bölme sürecine müdahale eder ve bunun sonucunda iyi nesnenin kurulması tam olarak gerçek-

17. Benim "Bazı Şizoid Düzenekler Üzerine Notlar" yazıma ve Herbert Rosenfeld'in "Kişisizleşme Olgusunu İçeren Bir Şizofreni Durumunun Analizi" (1947) makalesine bakılabilir.

leşmez. Böylece, gelişmiş ve bütünleşmiş bir yetişkin kişiliğin temelleri de atılamamış olur; çünkü ileride iyi ile kötü arasında bir ayrım yapmak gerektiğinde hep zorluklarla karşılaşılacaktır. Gelişmedeki bu aksamalar aşırı hasetten kaynaklandığı ölçüde, bu erken evrelerde paranoid ve şizoid mekanizmalar da işliyor demektir ki bu da benim hipotezime göre şizofreninin temelini oluşturur.

Erken bölme süreçlerini incelerken iki şeyi birbirine karıştırmamak gerekir: İyi nesne ile idealleştirilmiş nesne. Aralarında çok kesin bir ayrım yapamasak da, farklı olduklarını görebilmeliyiz. Nesnenin iki yönü arasında çok derin ve keskin bir bölünme, birbirinden ayrı tutulan şeylerin iyi nesne ile kötü nesne değil, idealleştirilmiş bir nesneyle çok kötü bir nesne olduğu anlamına gelir. Bu kadar derin ve keskin bir bölünme, yıkıcı itkilerin, hasetin ve zulmedilme kaygısının çok güçlü olduğunu ve idealleştirmenin de esas olarak bu duygulara karşı bir savunma olduğunu ortaya koyar.

Eğer iyi nesne yeterince derine kök salmışsa, bölme işleminin niteliği çok farklı olacak; çok önemli olan ben bütünleşmesi-nesne sentezi sürecinin başarıyla işlemesine imkân verecektir. Bu durumda, nefretin sevgiyle yumuşatıldığı görülür ve derinlemesine çalışmayla depresif konumun içinden geçmek* de mümkün olur. Bunun sonucunda, iyi ve bütünsel bir nesneyle daha güvenli bir biçimde özdeşleşilir; bu da beni güçlendirir ve onun hem kimliğini korumasını hem de kendine ait bir iyiliğe sahip olduğu düşüncesini sürdürmesini sağlar.

* Freud'un *durcharbeitung* terimi, İngilizce'ye *working-through* deyimiyle çevrilmiştir (Fr., *perlaboration*; İt., *elaborazione*). Terim J. Laplanche ve J.-B. Pontalis'in *Psikanaliz Sözlüğü*'nde, şöyle tanımlanıyor: "Analizde, bir yorumun [hastaya] sunulduğu ve bunun yol açtığı direncin aşıldığı süreç. *Durcharbeitung*, bir ruhsal emek ya da çalışmadır; bu çalışma, öznenin bazı bastırılmış öğeleri kabul etmesini ve kendini tekrar mekanizmalarının boyunduruğundan kurtarmasını sağlıyordur. Tedavinin değişmez etkenlerinden biridir; ancak, ilerlemenin durmuş göründüğü ve bir direncin de yorumlanmış olmasına rağmen sürüp gittiği evrelerde daha etkili bir işleyiş kazanır." Terapide birtakım direnç veya "katılık"ların yoğun bir ruhsal emekle işlenmesini ve içerilerek aşılmasını sağlayan bu süreç, Melanie Klein'da sadece analiz ortamını tanımlayan bir kavram olmaktan çıkar, aynı zamanda bebeklik dönemindeki (ve aslında her dönemdeki) ruhsal olgunlaşmayı da içeren daha genel ve kapsamlı bir süreç olarak tanımlanır. Kavram, Freud'daki başka "emek" kavramlarıyla da (örn. "yas emeği (ya da çalışması)") ilişkilidir. Burada, *durcharbeitung*'u, cümlenin genel bağlamına göre, "derinlemesine çalışma" veya "derinlemesine çalışmayla içinden geçme" olarak Türkçeleştirmeyi uygun gördük. (ç.n.)

Hiçbir ayrım gözetmeden çok çeşitli nesnelerle özdeşleşme eğilimi de azalır (bu eğilim, zayıf bene özgüdür). Dahası, iyi nesneyle tam özdeşleşme, kişinin kendisinde de bir iyiliğin olduğu bilinciyle birlikte gelişir. İşler ters giderse, benliğin bölünmüş parçalarının nesneye yansıtıldığı aşırı yansıtmalı bir özdeşleşme, benlikle nesnenin birbirine karıştırılmasına ve nesnenin benliğin yerini almasına yol açar.[18] Burada ben zayıflamış ve nesne ilişkilerinde ciddi bir rahatsızlık baş göstermiştir.

Sevme yeteneği güçlü olan bebeklerin idealleştirme ihtiyacı, yıkıcı itkileri ve zulmedilme kaygıları başat olan bebeklerinkinden daha azdır. Aşırı idealleştirme, zulmedilme kaygısının asıl etken olduğunu gösterir. Yıllarca önce küçük çocuklarla yaptığım çalışmalarda farkına vardığım bir olgudur bu: İdealleştirme, zulmedilme kaygısının uzantısıdır –ona karşı bir savunmadır– ve ideal meme de yiyip bitirici memenin karşılığıdır.

İdealleştirilmiş nesnenin benle bütünleşmesi, iyi nesneninkinden çok daha zayıftır, çünkü kaynağında zulmedilme kaygısının payı, sevme yetisininkinden çok daha büyüktür. Öte yandan, idealleştirme, son derece iyi bir memenin bulunduğunu söyleyen doğuştan gelme bir duygudan kaynaklanır; bu duygu, kişiyi hem iyi nesneyi hem de onu sevme yeteneğini ısrarla aramaya yöneltir.[19] Bu da yaşamın koşullarından biri, demek yaşam içgüdüsünün bir ifadesi olmalıdır. İyi nesne ihtiyacı evrensel olduğuna göre, idealleştirilmiş nesneyle iyi nesne arasındaki ayrım da mutlak bir ayrım sayılamaz.

Bazı insanlar, aşırı hasetten kaynaklanan iyi nesne edinme yetersizlikleriyle başa çıkmak için nesneyi idealleştirme yoluna saparlar. Bu ilk idealleştirme oldukça kırılgandır, çünkü iyi nesne karşısında duyulan haset, sonunda nesnenin idealleştirilmiş yanma da yönelecektir. Aynı şey daha sonraki nesnelerin idealleştirilmesi ve onlarla kurulan özdeşleşmeler için de geçerlidir; ayrım gözetmeden kurulan bu özdeşlikler çoğu zaman dengesizdir. Açgözlülük bu ayrımsız özdeşleşmelerde önemli bir etkendir, çünkü her şeyin en çoğunu alma

18. Bu olgunun önemine daha eski yazılarımda değindim; burada sadece paranoid-şizoid konumda çok temel bir düzenek olduğunu vurgulamak istiyorum.

19. Doğum-öncesi durumu idealleştirme eğiliminin çok temel bir tutum olduğunu daha önce de söylemiştim. İdealleştirmeye çok sık konu olan bir başka alan da anne-çocuk ilişkileridir. Bu noktada geriye dönük bir idealleştirmeye en çok başvuranlar da geçmişte bu ilişkide yeterince mutlu olamamış kişilerdir.

ihtiyacı seçme ve ayrım yapma yeteneğini zedeler. Bu yeteneksizlik, ilksel nesneye ilişkin olarak ortaya çıkan iyi-kötü karışıklığıyla da bağlantılıdır.

İlksel iyi nesneyi görece güvenli bir biçimde kurabilmiş olan kişiler, nesnenin kusurlarını görseler de ona duydukları sevgiyi sürdürebilirler; bunu yapamamış olanların aşk ve arkadaşlık ilişkilerindeyse sürekli bir idealleştirme ihtiyacı görülür. İdealleştirmeye dayanan ilişki çökmeye yatkındır; sevilen nesnenin yerine sık sık bir başkasını geçirme zorunluluğu doğar; çünkü hiçbiri beklentileri tam karşılayamıyordur. Eskiden idealleştirilen kişi zulmedici bir figür olarak görülmeye başlanır (bu da idealleştirmenin temelde zulmedilme kaygısının karşılığı olduğunu ortaya koyar) ve öznenin hasetli ve eleştirici düşünceleri bu kişiye yansıtılır. Çok önemli bir nokta da şudur: Benzer süreçler kişinin iç dünyasında da işliyordur; çok tehlikeli nesnelerle dolmuştur iç dünya. Bütün bunlar kişinin dış ilişkilerinde bir dengesizliğe yol açar. Daha önce ayrımsız özdeşleşme bağlamında söz ettiğimiz zayıf benin bir özelliği de budur.

İyi nesneyle ilgili kuşkular güvenli bir anne-çocuk ilişkisinde bile kolayca ortaya çıkabilir; bunun tek nedeni çocuğun anneye çok bağımlı olması değildir; aynı zamanda, kendi açgözlülüğüne ve yıkıcı itkilerine yenik düşmekten kaygılanıyordur çocuk – depresif durumlarda önemli bir etkendir bu kaygı. Yaşamın her evresinde, kaygının basıncı altında, iyi nesneye duyulan güven ve inancın sarsılması mümkündür; ancak, benin kendini yeniden bütünleştirmeyi ve iyi nesnelerini yeniden güvenli bir biçimde yerleştirmeyi başarıp başaramayacağını belirleyen etken, bu tür kuşku, küskünlük ve zulmedilme durumlarının *yoğunluğu* ve *süresidir*.[20] İyiliğin varlığı konusunda beslenen umut ve güven, günlük yaşamda hep görüldüğü gibi, kişilerin zorlukları aşarak zulmedilme kaygısına başarıyla karşı koymalarını sağlar.

20. Bu bağlamda okuru "Yas ve Manik-Depresif Durumlarla İlişkisi" yazıma (1940) göndermek isterim. O yazıda, yasın derinlemesine çalışılmasını, normal koşullarda, erken iyi nesnelerin yeniden kurulduğu bir süreç olarak tanımlamıştım. Bu derinlemesine çalışmanın ilk kez bebeğin depresif konumla başa çıkabilmesiyle hedefine ulaştığını da belirtmiştim.

IV

Aşırı hasetin sonuçlarından biri de erken başlayan suçluluk duygusudur. Eğer ben daha taşıyacak gücü yokken vakitsiz bir suçluluk duyarsa, bu suçluluk bir zulmedilme deneyimi olarak yaşanır; suçluluk uyandıran nesne de bir zulmedici nesneye dönüşür. O zaman bebek de ne depresif kaygının ne de zulmedilme kaygısının derinlemesine çalışmayla içinden geçebilir, çünkü bu ikisi birbirine karışmıştır. Birkaç ay sonra, depresif konum ortaya çıktığında, daha bütünleşmiş ve güçlenmiş benin suçluluk acısını taşıma ve buna uygun savunmalar geliştirme –esas olarak, onarım yapma– yetisi de daha büyük olacaktır.

En erken evrede (demek paranoid-şizoid konumda) vakitsiz bir suçluluğun zulmedilme duygusunu artırarak çözülmeyi hızlandırmasının bir sonucu, depresif konumun içinden derinlemesine çalışmayla geçme çabasının yenilgiye uğramasıdır. [21]

Bu başarısızlık hem çocuk hastalarda hem de yetişkinlerde görülebilir. Suçluluk duyulduğu anda analist zulmedici bir figür haline gelir ve ona çeşitli suçlamalar yöneltilir. Böyle vakalarda, hastanın bebeklik çağında yaşadığı her suçlulukta da aynı anda zulmedilme kaygısına kapıldığını ve bu durumun savunmalarını harekete geçirdiğini öğreniriz. Bu savunmalar daha sonra analiste yöneltilen yansıtmalar ve tümgüçlü yadsımalar biçiminde ortaya çıkar.

Benim hipotezime göre, suçluluğun en derin kaynaklarından biri, her zaman besleyen memeye duyulan hasetle ve onun iyiliğini hasetli

21. Depresif konumun ilk yılın ikinci çeyreğinde başladığı ve bebek altı aylıkken doruğa çıktığı yolundaki görüşlerimi değiştirmemiş olmakla birlikte, bazı bebeklerin yaşamın ilk aylarında geçici suçluluk duyguları yaşar gibi göründüğünü de burada eklemek isterim (bkz. "Kaygı ve Suçluluk Kuramı Üzerine", 1948). Bu, depresif konumun daha o zamandan başladığı anlamına gelmez. Başka yazılarda, depresif konumun özelliği olan süreç ve savunmaların çeşitli biçimlerini betimledim: tümel nesneyle ilişkinin başlaması dış ve iç gerçekliğin daha iyi görülmesi ve ayırt edilebilmesi; depresyona karşı savunmalar, özellikle de onarım yapma isteği; nesne ilişkilerinin genişlemesi ve böylece Oidipus'un erken evrelerinin gündeme gelmesi. Yaşamın ilk evresinde geçici bir suçluluğun yaşanmasına gelince, bu noktada *Çocukların Psikanalizi* kitabımdaki görüşlerime daha yakınım şimdi. O kitapta çok küçük bebeklerin suçluluk ve zulmedilme duyguları yaşadıklarını öne sürmüştüm. Daha sonraları depresif konumu tanımlarken, suçluluk, depresyon ve bunlara uygun savunmalarda paranoid evre (sonradan paranoid-şizoid konum adını verdim buna) arasında daha net ve belki biraz da şematik bir ayrım yaptım.

saldırılarla bozmuş olma duygusuyla ilgilidir. Eğer ilksel nesne bebeklik döneminde görece dengeli bir biçimde yerleştirilmişse, bu tür duyguların yol açtığı suçlulukla daha kolay başa çıkılabilir, çünkü bu durumda haset daha geçicidir ve iyi nesneyle ilişkiyi tehlikeye atma olasılığı daha düşüktür.

Aşırı haset yeterli oral doyumu engeller ve böylece genital arzu ve eğilimlerin şiddetlenmesine yol açar. Bunun anlamı, bebeğin çok erken bir evrede genital doyum aramaya yönelmesidir; böylece oral ilişki genitalleşir ve genital eğilimlere de çok fazla oral sıkıntı ve kaygılar karışır. Genital duyum ve arzuların doğumdan itibaren geçerli olabileceğini bundan önce de sık sık öne sürmüştüm; örneğin, erkek bebeklerde çok erken bir evrede penis sertleşmesi olduğu bilinir. Ama bu duyumların vaktinden önce ortaya çıkışı bunun daha ötesinde bir durumun varlığını gösterir: Genital eğilimler, normal olarak oral arzuların egemen olmasının beklendiği bir dönemde oral eğilimlere müdahale etmektedir.[22] Burada yine erken bir dönemde yaşanan kafa karışıklığının etkilerini, oral, anal ve genital arzu ve fantezilerin birbirine karışarak belirsizleşmesinde ifade bulan bir bulanıklığın etkilerini hesaba katmamız gerekir. Hem libidonun hem de saldırganlığın bu farklı kaynaklarının bir ölçüde birbirine karışması normaldir. Ama bu karışma, bu eğilimlerin her birinin egemenliğini kendi özgül gelişme evresinde yeterince hissetme yetisini engelleyecek noktaya varırsa, o zaman hem daha sonraki cinsel yaşam hem de yüceltmeler olumsuz biçimde etkilenmiş olur. Orallikten kaçış üzerine kurulmuş bir genitallik güvensiz ve dengesizdir, çünkü oral hazzın sakatlanmasından doğan kuşkular ve hayal kırıklıkları da bu genitalliğe devredilmiştir. Genital eğilimlerin oral önceliğe müdahalesi, genital alanda doyumu güçleştirir ve çoğu zaman saplantılı masturbasyona ve aşırı seks düşkünlüğüne yol açar. Çünkü ilksel hazzın eksikliğinden ötürü genital arzulara zorlantılı öğeler karışmıştır ve bu da bazı hastalarda görüldüğü gibi bütün faaliyetlere, düşünce süreçlerine ve ilgilere cinsel duyumların girmesine yol açabilmektedir. Bazı bebeklerde, genitalliğe kaçış, çiftdeğerli duyguların yöneldiği ilk nesneye duyulan nefret ve zarar ver-

22. Bu fazla erken genitalleşmenin çoğu zaman güçlü şizofrenik özelliklerin ya da gelişmiş şizofreninin önemli bir öğesi olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bkz. W. Bion, "Şizofreni Kuramı Üzerine Notlar" (1954) ve "Psikotik Kişiliklerle Psikotik Olmayan Kişiliklerin Ayrıştırılması" (1958).

me isteğine karşı bir savunmadır aynı zamanda. Genitalliğin vaktinden önce başlaması, suçluluğun erken doğmasıyla da ilgili olabilir ve genel olarak paranoid ve şizoid vakalarda görülen bir durumdur.[23]

Bebek depresif konuma ulaşıp da kendi ruhsal gerçekliğiyle yüzleşme gücü arttığında, nesnenin kötülüğünün büyük ölçüde kendi saldırganlığından ve bunun sonucu olan yansıtmalardan kaynaklandığını da sezer. Bu seziş, bu içgörü, aktarım durumunda da görebileceğimiz gibi, depresif konum en yüksek noktasına ulaştığında şiddetli bir zihinsel acıya ve suçluluğa yol açar. Ama aynı zamanda rahatlama ve umut duyguları da verir, bu da hem nesnenin hem de benliğin iki yönünü bir araya getirmenin zorluğunu hafifletir ve depresif konumun içinden derinlemesine çalışmayla geçme çabasını kolaylaştırır. Bu umut, giderek güçlenen bir bilinçdışı bilgiye dayalıdır: İçsel ve dışsal nesne, daha önceki bölünüp koparılmış haliyle göründüğü kadar kötü değildir aslında. Nefretin sevgiyle yumuşatılması, nesnenin bebeğin zihnindeki durumunu da düzeltir. Geçmişte tahrip edilmiş olduğuna ilişkin duygu gittikçe hafifler, gelecekte tahrip edilme korkusu da azalır: Daha önce hasar görmediyse, bundan sonra da o kadar kırılgan olmayacaktır. Böylece koruyucu/frenleyici bir özellik kazanır içsel nesne, sağ kalma yetisi artar; içsel nesnenin bu güçlenişi, onun üstben işlevinin önemli bir yönüdür.

Depresif konumun iyi içsel nesneye duyulan güvenin artmasına bağlı olarak aşılacağını söylerken, böyle bir sonucun geçici olarak bozulmasının imkânsız olduğunu kastetmiyorum. İçsel ve dışsal gerginlikler, hem benliğe hem de nesneye duyulan güvensizlikle birlikte depresyonu da kışkırtabilir. Ancak bana göre gelişmiş bir kişiliğin ölçütü de bu türden depresif durumlardan çıkarak içsel güvenlik duygusunu yeniden kazanma yeteneğidir. Buna karşılık, çoğu zaman görülebildiği gibi kişinin duygularını katılaştırarak ve depresyonu yadsıyarak depresyonla başa çıkmaya çalışması, bebekliğin depresif konumunda kullanılmış olan manik savunmalara doğru bir gerileme olacaktır.

23. Bkz. "Simge Oluşumunun Ben Gelişimindeki Rolü" (1930) ve "Manik-Depresif Durumların Ruhsal Kökenlerinin Araştırılmasına Katkı" (1935); ayrıca *Çocukların Psikanalizi*.

Kıskançlığın gelişmesiyle anne memesine duyulan haset arasında dolaysız bir bağlantı vardır. Kıskançlık, baba karşısında duyulan kuşku ve rekabet duygusuna dayalıdır: Baba, anneyi ve annenin göğsünü alıp kaçırdığı için suçlanmaktadır. Bu rekabet, normal olarak birinci yılın ikinci çeyreğinde depresif konumla birlikte ortaya çıkan Oidipus kompleksinin düz ve ters biçimlerinin ilk evrelerini belirler.[24]

Oidipus kompleksinin gelişimi, anneyle o ilk yoğun ve dışa kapalı ilişkinin geçirdiği dönüşümler tarafından belirlenmiştir; bu ilişkide çok erken bir aksama olursa babayla rekabet de vaktinden önce başlar. Annenin içindeki ya da anne memesinin içindeki penisle ilgili fanteziler babayı düşman ve müdahaleci bir etkene dönüştürür. Eğer bebek anneyle ilk ilişkinin verebileceği haz ve mutluluğu tam olarak tadamamışsa ve ilk iyi nesneyi yeterince güvenli bir biçimde içine alamamışsa bu fantezi de özellikle şiddetli olacaktır. Hasetin de bu başarısızlıkta payı vardır.

Daha eski yazılarımda depresif konumu betimlerken, o evrede bebeğin sevgi ve nefret duygularını giderek bütünleştirdiğini, annenin iyi ve kötü yönleri arasında bir sentez kurduğunu ve suçluluk duygularına bağlı olarak yas deneyimlerinden geçtiğini göstermiştim. Bu evrede bebek dış dünyayı da daha iyi anlamaya başlar ve annesini sadece kendisine ait bir mülk gibi elinde tutamayacağını görür. Bebeğin, bunun yarattığı üzüntüye karşı, ikinci nesneyle, babayla ya da çevresindeki başka insanlarla olan ilişkisinden deva bulup bulamayacağını belirleyen etken, yitirilmiş o biricik nesneye karşı beslediği duygulardır. Eğer o ilişki sağlam bir ilişkiyse bebeğin anneyi yitirme korkusu da çok büyük olmaz, buna karşılık anneyi paylaşma yeteneği daha gelişkin olur. O zaman rakiplerine karşı da daha büyük bir sevgi duyabilecektir. Bütün bunlar, bebeğin depresif konum çalışmasını başarıyla tamamladığını gösterir ki, bu da ilksel nesneye duyulan hasetin aşırı olmamasına bağlıdır.

24. Başka yazılarda (örn., "Bebeğin Duygusal Yaşamı") depresif konumun geliştiği dönemle Oidipus kompleksinin ilk aşamaları arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekmiştim. ["Ters ve düz Oidipus kompleksi", Oidipus'un iki yönünü belirtir. Erkek çocuğun anneye, kızın da babaya duyduğu cinsel ilgi, düz ya da olumlu Oidipus'u oluşturur; erkek çocuğun babaya, kızın da anneye cinsel bağlılığı ise ters ya da olumsuz Oidipus'tur. Freud, hemen her zaman Oidipus'un bu iki yönünün birlikte işlediğine dikkat çekmiştir. (ç.n.)]

Kıskançlık, bildiğimiz gibi Oidipal durumun ayrılmaz bir öğesidir ve her zaman nefret ve öldürme isteğiyle birlikte gelişir. Ancak, normal durumda, sevilebilecek yeni nesnelerin –baba ve kardeşler– kazanılması ve gelişen benin dış dünyada yeni telafi biçimleri bulması, kıskançlık ve küskünlüğü bir ölçüde hafifletir. Eğer paranoid ve şizoid mekanizmaların gücü fazlaysa kıskançlık –ve son kertede de haset– hafiflemeden olduğu gibi kalır. Bütün bunlar, Oidipus kompleksinin geçireceği gelişimde önemli rol oynayan etkenlerdir.

Oidipus kompleksinin en erken aşamasının içerikleri arasında anne memesiyle ve annenin içindeki baba penisiyle ya da babanın anneyi kendi içine almasıyla ilgili fanteziler de vardır. Daha önceki yazılarımda[25] önemine değindiğim "birleşmiş anne-baba" figürünün temeli budur. Bebekteki hasetin gücü ve Oidipus kıskançlığının şiddeti, bebeğin anneyle babayı ayırt etme ve her biriyle iyi ilişkiler kurma yeteneği üzerinde birleşmiş anne-baba figürünün oynayacağı rolü etkiler. Çünkü anneyle babanın birbirlerinden sürekli cinsel doyum aldıkları kuşkusu, çeşitli kaynaklardan beslenen "kesintisiz birleşme halindeki anne-baba" fantezisini daha da güçlendirir. Bu tür kaygıların süresi ve şiddeti belli bir sınırı aştığında, bebeğin hem anneyle hem de babayla ilişkisinde kalıcı bir sakatlanma meydana gelebilir. Çok hasta kişiler babayla ilişkiyi anneyle ilişkiden ayırt edemezler, çünkü zihinlerinde bu iki figür ayrılmaz biçimde birleşmiştir ve bu da ağır kafa karışıklığı durumlarında önemli bir rol oynar.

Eğer haset aşırı değilse, Oidipus durumunda duyulan kıskançlık, bu kompleksin derinlemesine çalışmayla aşılmasının aracı haline gelebilir. Kıskançlık durumunda, düşmanlık duyguları ilksel nesneden çok rakiplere –babaya ve kardeşlere– yöneltilir ve böylece bir bölüp paylaştırma öğesi işin içine girer. Aynı zamanda, bu ilişkiler geliştiğinde sevgi duygularına yol açar ve yeni doyum kaynaklarına dönüşürler. Ayrıca, oral arzulardan genital arzulara geçilmesi de bir oral haz vericisi olarak annenin önemini azaltır. (Bildiğimiz gibi, hasetin nesnesi büyük ölçüde oraldir.) Erkek çocuklar, nefretlerinin büyük bölümünü anneden kaydırır ve anneye sahip olduğu için kıskandıkları

25. *Çocukların Psikanalizi* (özellikle VIII. Bölüm) ve "Bebeğin Duygusal Yaşamı". O metinlerde bu fantezilerin normal olarak Oidipus kompleksinin ilk aşamalarının bir parçası olduğunu söylemiştim; ama şimdi, Oidipus kompleksinin tüm gelişiminde hasetin şiddetinin önemli bir rolü olduğunu ve birleşmiş ana-baba figürünün gücünü belirleyenin de haset olduğunu eklemek isterim.

babaya yöneltirler; tipik Oidipus kıskançlığı budur. Kız çocuklardaysa, babaya duyulan genital arzu çocuğun anneden başka bir sevilen nesne bulması anlamına gelir. Böylece kıskançlık bir ölçüde hasetin yerini alır; anne asıl rakip haline gelmiştir. Kız çocuk annenin yerini alarak sevilen babanın anneye verdiği bebeklere sahip olmak ve onlara bakmak ister. Bu rolde anneyle kurulan özdeşlik, çocuğun yüceltme alanını da genişletir. Şunu görmek gerekir: Kıskançlık yardımıyla derinlemesine çalışarak hasetin içinden geçilmesi, aynı zamanda haseteye karşı önemli bir savunmadır. Çocuk, kıskançlığın hasetten çok daha kabul edilebilir bir duygu olduğunu, ilk iyi nesneyi tahrip eden hasete oranla çok daha az suçluluk verdiğini hissetmiştir.

Hasetle kıskançlık arasındaki yakın ilişkiyi analizde de çoğu zaman görebiliriz. Örneğin erkek hastalarımdan biri, benim çok yakın bir kişisel ilişki içinde olduğumu sandığı bir adama karşı şiddetli bir kıskançlık duyuyordu. Bundan sonraki adım, benim özel yaşamımda zaten büyük olasılıkla yavan ve sıkıcı bir kişi olduğum düşüncesi oldu ve birdenbire bütün analiz hastanın gözünde sıkıcılaştı. Bunun bir savunma olduğu yorumu –bu yorumu hastanın kendisi yapmıştı– hasetin birden belirmesi nedeniyle analistin de değersizleştirildiğinin anlaşılmasını sağladı.

Hırs ve iddialılık da hasetin kışkırtılmasında önemli rol oynayan bir etkendir. Çoğu zaman Oidipus durumundaki rekabetle ilgilidir bu; ama fazla şiddetli olduğu durumlarda, köklerinin ilksel nesneye duyulmuş olan hasette yattığı açıkça görülür. İnsanın kendi hırs ve iddialarını yerine getirememesi de, çoğu zaman, tahripkâr hasetin yaraladığı nesneyi onarma isteği ile hasetin yeniden ortaya çıkışı arasındaki çatışmanın ürünüdür.

Freud'un kadınlardaki penis haseti ve bunun saldırgan itkilerle ilişkisi üzerine gözlemleri, hasetin anlaşılması yönünde çok temel bir adımdı. Penis haseti ve hadım etme isteği çok şiddetli olduğunda, haset duyulan nesne (penis) tahrip edilecek ve erkek de penisten yoksun bırakılacaktır. "Tamamlanabilen ve Tamamlanamayan Analiz" (1937) yazısında Freud, kadın hastaların analizinde karşılaşılan güçlüklerden birinin, bu hastaların arzuladıkları penise hiçbir zaman kavuşamayacak olmalarından kaynaklandığını belirtmişti. Şöyle yazıyordu: "[Kadın hastanın] içinde, analizin boşluğuna ve kendisine hiçbir şeyin yardım edemeyeceğine ilişkin bir kanı vardır. Ve analize gelmesine yol açan en güçlü etkenin, eksikliğinden o kadar acı duyduğu penise belki

de böylece sahip olabileceği umudu olduğunu öğrendiğimizde bizim de ona hak vermekten başka yapabileceğimiz bir şey yoktur."

Penis hasetinin doğmasına yol açan etkenlerden bazılarını başka yazılarda tartışmıştım.[26] Burada, kadınlardaki oral kaynaklı penis haseti üzerinde durmak istiyorum. Bildiğimiz gibi, oral arzuların egemenliği altında, penisle meme arasında güçlü bir özdeşlik kurulur (Abraham); ben de kendi deneyimlerime dayanarak kadınların penis hasetinin kökenlerinin anne memesine duyulan hasette yattığını söyleyebiliyorum. Kadınların penis hasetinin bu terimlerle incelenmesi halinde, köklerinin anneyle ilk ilişkide, anne memesine duyulan temel hasette ve buna bağlı tahripkâr duyguda yattığı görülebilir.

Freud, kız çocuğun annesiyle ilişkisinin daha sonra erkeklerle ilişkileri açısından ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Anne memesine duyulan hasetin baba penisine aktarılması, kız çocukta eşcinsel bir eğilimin güçlenmesiyle sonuçlanabilir. Başka bir sonuç da oral ilişkinin yol açtığı şiddetli kaygı ve çatışmalardan ötürü kızın birdenbire memeden penise dönmesi olabilir. Temelde bir kaçış mekanizmasıdır bu; dolayısıyla ikinci nesneyle sağlam ve dengeli ilişkiler kurulmasını da sağlamaz. Eğer kaçışın temel nedeni anneye duyulan haset ve nefretse, bu duygular kısa sürede babaya aktarılır ve böylece onunla kalıcı ve sevgiden beslenen bir ilişki kurulması da imkânsızlaşır. Anneyle hasetli ilişki aynı zamanda çok şiddetli bir Oidipus rekabetinde ortaya koyar kendini. Bu rekabetin asıl nedeni babaya duyulan sevgi değil, annenin babaya ve penisine sahip olmasıdır. Memeye duyulmuş haset böylece bütünüyle Oidipus durumuna aktarılır. Baba (ya da penisi) annenin bir eklentisine dönüşmüştür ve kız da bu yüzden annesini ondan yoksun bırakmak istemektedir. Böylece kızın da-

26. "İlk Kaygıların Işığında Oidipus Kompleksi" (1945). Şöyle yazmıştım: "Penis haseti ve hadım edilme kompleksi kızın gelişiminde çok önemli bir rol oynar. Ama bunların pekişmesine yol açan da olumlu Oidipus arzularının hüsrana uğramasıdır. Küçük kız bir aşamada annenin bir penisi olduğu düşüncesine kapılsa da, bu düşünce kızın gelişiminde Freud'un sandığı kadar önemli bir rol oynamaz. Annesinin babadaki içe alınan ve arzulanan penisi kendi içine aldığı yolundaki bilinçdışı kuram, benim deneyimlerime göre, Freud'un kızla fallik annenin [penisli anne] ilişkisi olarak tanımladığı birçok olgunun altında yatan asıl etkendir. Kızın baba penisine yönelik oral arzularına, o penisi içine almaya yönelik ilk genital arzuları karışır. Bu genital arzular, kızın babasından çocuk sahibi olmak istediği anlamına da gelir – 'penis = çocuk' denklemi de bununla ilgilidir. Penisi içine alma ve babadan bir çocuk sahibi olma arzusu kadınsı bir arzudur ve kızın kendisinin de bir penisi olması isteğinden her zaman daha önce ortaya çıkar."

ha sonra erkeklerle ilişkisinde yaşadığı her başarı, bir başka kadına karşı kazandığı bir zafer olur. Görünür bir rakip olmadığında bile geçerlidir bu, çünkü o zaman da rekabet erkeğin annesine yöneltilmiştir. (Kaynana-gelin çatışmalarını düşünelim.) Eğer erkek esas olarak başka bir kadına karşı kazanılacak bir zaferi temsil ediyorsa ve sadece bu yüzden değerliyse, zafer kazanıldıktan sonra kadın ona ilgisini hemen yitirebilir. Öteki kadına karşı tavır da bu durumda şu sözlerle özetlenebilecektir: "Sen (annemin yerini tutarken) o harika memeye sahiptin ve onu benden esirgiyordun, ama ben hâlâ onu senden çalmak istiyorum; bu yüzden çok değer verdiğin o penisi alıyorum senden." Nefret edilen rakibeye karşı bu zaferi tekrarlama isteği çoğu zaman hep başka erkeklerin aranması yönünde güçlü bir etken oluşturacaktır.

Anneye duyulan nefret ve haset bu kadar güçlü olmadığında da hayal kırıklıkları ve gücenmeler kızın anneden yüz çevirmesine yol açabilir; ama bu durumda ikinci nesnenin (baba penisinin ve babanın) idealleştirilmesi daha başarılı olabilecektir. Bu idealleştirme esas olarak bir iyi nesne arayışından kaynaklanıyordur. İlk seferde başarılı olamamıştır bu arayış, bu yüzden şimdi de yenilgiye uğrayabilir; ama kıskançlık durumunun asli öğesi babaya duyulan sevgiyse kızın başarılı olması da mümkündür, çünkü bu durumda anneye duyulan nefret bir ölçüde babaya ve daha sonra da başka erkeklere duyulan sevgiyle birleştirilebilecektir. Bu durumda, çok fazla anne ikamesi olarak görünmedikleri sürece kadınlara karşı dostça duyguların beslenmesi de mümkündür. O zaman kadınlarla dostluk ve eşcinsellik de kaçınılan ilksel nesnenin yerine bir iyi nesne bulma ihtiyacı üzerinde kurulabilir. Böyle insanların –kadınlar için olduğu kadar erkekler için de geçerlidir bu– iyi nesne ilişkileri kurabilmeleri bu yüzden çoğu zaman yanıltıcıdır. İlksel nesneye karşı altta yatan haset bölünmüştür ama hâlâ işliyordur ve her ilişkiyi bozabilecektir.

Bazı kadın hastalarımda, çeşitli derecelerdeki cinsel soğukluğun penise karşı huzursuz bir tavrın sonucu olduğunu ve bunun da esas olarak ilksel nesneden kaçışa dayandığını gördüm. Anneyle iyi bir ilişkiden kaynaklanan oral doyum yetisi, genital orgazm yeteneğinin de temelidir (Freud).

Erkeklerde de anne göğsüne duyulan haset çok önemli bir etkendir. Eğer güçlüyse ve bu yüzden oral doyum zayıflamışsa, nefret ve kaygılar vajinaya aktarılır. Normalde genital gelişim erkek çocuğun anneyi bir sevgi nesnesi olarak korumasına imkân sağlarken, oral iliş-

kideki derin bir rahatsızlık, kadınlara karşı genital tutumda ciddi zorluklara yol açar. İlkin göğüsle sonra da vajinayla olan rahatsız ilişkinin farklı sonuçları vardır; genital iktidarın zayıflaması, genital doyuma yönelik zorlantılı bir ihtiyaç, cinsel ilişki düşkünlüğü ve eşcinsellik bunlardan bazılarıdır.

Öyle görünüyor ki, eşcinselliğe bağlı suçluluk duygusunun bir kaynağı, anneden yüz çevirmiş ve babayla (ve penisiyle) bir olup ona ihanet etmiş olma düşüncesidir. Hem Oidipus evresinde hem de yaşamın sonraki dönemlerinde bu "sevilen kadına ihanet" öğesi, açıkça eşcinsel nitelikte olmasa bile erkeklerle ilişkilerde rahatsızlık gibi bazı sonuçlar doğurabilecektir. Öte yandan, sevilen bir kadına karşı duyulan suçluluğun ve buna eşlik eden kaygının çoğu zaman o kadından kaçma isteğini ve eşcinsel eğilimleri güçlendirdiğini de gözlemişimdir.

Memeye duyulan aşırı haset bütün kadınca özelliklere de yönelme eğilimindedir – özellikle de kadının çocuk doğurma yetisine. Eğer gelişim başarılı olursa, erkek bu doyurulmamış kadınsı istekleri karısıyla ya da sevgilisiyle iyi bir ilişki kurarak ve onun kendisine vereceği çocukların babası olarak telafi edebilir. Bu ilişki ona çocuklarıyla özdeşleşme gibi eski haset ve hüsranları telafi eden yaşantıların da kapısını açabilecektir; ayrıca çocuğu kendisinin yaratmış olduğu duygusu da erkeğin annesinin dişiliğine yönelik eski hasetini zayıflatmaya ve gidermeye yardım eden bir etkendir.

Haset, hem erkekte hem de kadında, karşı cinsin özelliklerini ondan çekip alma isteğinde önemli bir rol oynar; ebeveynin aynı cinsten olanının özelliklerine sahip olma veya onları bozma isteği de buna eşlik eder. Öyleyse, gelişimleri ne kadar farklı olursa olsun, her iki cinsin de düz ve ters Oidipus durumlarında paranoid kıskançlık ve rekabetin kökeninde ilk nesne olan anneye –daha doğrusu memeye– duyulan aşırı haset yatmaktadır.

Besleyen ve anneyle sevgi ilişkisini başlatan "iyi" meme yaşam içgüdüsünün[27] temsilcisidir ve aynı zamanda yaratıcılığın ilk belirtisi olarak algılanır. Bu temel ilişkide bebek sadece arzuladığı doyumu almakla kalmaz, aynı zamanda yaşatıldığını da hisseder. Çünkü aç bırakılma korkusunu –hatta belki de her türlü fiziksel ve zihinsel acıyı– uyandıran acıkma duygusu, ölümün tehdidi olarak algılanmaktadır. Ama iyi ve yaşatıcı bir içsel nesneyle özdeşleşme sağlanabilmiş ve

27. Bkz. Klein (1952a ve 1952b).

sürdürülebilmişse, bu açlık duygusu yaratıcılığın da kaynağı olur. Bu, yüzeysel olarak, başkalarının sahip olduğu prestije, güce ve zenginliğe imrenme olarak görünse de[28] asıl amacı yaratıcılıktır. Yaşam verme ve yaşamı koruma yetisi en büyük yetenek olarak görülür ve böylece yaratıcılık da hasete yol açan en derin neden olur. Hasetin yaratıcılığı hedef alan bozucu etkinliğine Milton'un *Yitik Cennet*'inden[29] örnek verilebilir. Tanrı'ya haset duyan Şeytan, Cennet'i gaspetmek istemektedir; Cennet'teki göksel yaşamı bozmak, kirletmek üzere Tanrı'ya savaş açar ve Cennet'ten atılır; öteki düşmüş melekleriyle birleşir ve Cennet'e rakip olarak Cehennem'i kurar. Artık Tanrı'nın yarattığı her şeyi tahrip etmeye yönelen yıkıcı güç haline gelmiştir.[30] Bu teolojik düşüncenin Aziz Augustinus'dan geldiğine inanılır; Augustinus, yıkıcı bir güç olan Haset'e karşı yaratıcı bir güç olarak tanımlamıştır Yaşam'ı. Bu bağlamda, Korintoslulara Birinci Mektup'ta da şöyle denir: "Sevgi, haset duymaz."

Yaratıcı sürecin aksamasında yaratıcılığa duyulan hasetin en ciddi etkenlerden biri olduğunu analitik deneyimlerimde gördüm. İyiliğin ilk kaynağının bozulması ve tahrip edilmesinin hemen ardından annenin içindeki bebeklere saldırı gelir; böylece iyi nesne de eleştirici, hasetli bir düşman nesneye dönüşür. Şiddetli hasetin yansıtıldığı üstben figürü özellikle zulmedici bir nitelik kazanır; düşünce süreçlerinin işlemesine ve her türlü üretken faaliyete müdahale ederek yaratıcılığı baltalar.

Meme karşısındaki hasetli ve tahripkâr tavır, çoğu zaman "ısırgan" ve "zararlı" deyimleriyle anlatılan yıkıcı eleştirinin temelidir. Bu tür ısırgan saldırılar özellikle yaratıcılığı hedef alır. Spenser, "Faerie Queene"de haseti açgözlü ve yırtıcı bir kurt olarak betimlemiştir:

> He hated all good workes and vertuous deeds
>
> . . .
>
> And eke the verse of famous Poets witt
> He does backebite, and spightfull poison spues
> From leprous mouth on all that ever writt.[31]

28. "Özdeşleşme Üzerine" (1955). 29. 1. ve 2. kitaplar.

30. Ama Şeytan'ın hasetiyle ölüm dünyaya girdi ve onun mirasçıları aynı sınavın içindeler. (Süleyman'ın Bilgeliği, Böl. 3.)

31. [Bütün iyi işlerden ve erdemli davranışlardan nefret ediyordu / Ünlü şairlerin de yazdığı gibi / Uzanan eli ısırır ve yazılan her şeyin üzerine / cüzzamlı ağzından iğrenç zehirler akıtır.] Chaucer'da da hasetli insanın özelliği olan bu çekiştirme ve yıkıcı eleştiriye

Yapıcı eleştirinin kaynakları farklıdır; karşıdaki kişiye yardım etmeyi ve işini kolaylaştırmayı amaçlar. Bazen, işleri tartışılmakta olan kişiyle güçlü bir özdeşleşmeden kaynaklanır böyle bir eleştiri; annece ve babaca duygular da işe karışabilir; çoğu zaman kişinin kendi yaratıcılığına duyduğu güven, haseti önleyen başlıca etkendir.

Özellikle hasete yol açan bir etken de başkalarının görece hasetsiz olmasıdır. Haset duyulan kişinin aslında en çok değer verilen ve arzulanan şeye sahip olduğu seziliyordur: Bir iyi nesne ve onun uzantısı olan iyi bir kişilik ve zihinsel sağlık. Üstelik, başkalarının yaratıcı çalışmalarından ve mutluluğundan diş bilemeksizin zevk alabilen kişi, hasetin, gücenmenin ve zulmedilme duygusunun azabından da muaf demektir. Oysa haset ağır bir mutsuzluk kaynağıdır; sakin ve doygun ruh hallerinin –son kertede, çılgınlıktan kurtulmuşluğun– temelinde göreli bir hasetsizlik yatıyordur. Büyük felaketlerden ve şiddetli ruhsal acılardan sonra yeniden huzura kavuşabilen kişilerde gördüğümüz o dayanıklılığın, o içsel gücün de temeli budur. Böyle yatışmış, dingin bir tavır, geçmişin hazlarına şükran duyulmasını ve bugünün verebileceklerinden zevk alınmasını içerir. Yaşlı insanları gençliğin bir daha ele geçirilemeyeceği düşüncesine alıştıran ve gençlerin yaşamına ilgi duymalarını sağlayan da budur. Ana-babaların çocuklarında ve torunlarında kendilerini bir kez daha yaşamaları olgusu –eğer aşırı sahiplenici bir tavrın ve çocuklara yansıtılmış hırs ve iddiaların ifadesi değilse– burada anlatmak istediğim tavrın en iyi örneğidir. Kendilerinin de yaşamın deneyimlerinden ve zevklerinden pay almış olduğunu hissedebilenlerde, yaşamın sürekliliğine inanma yetisi daha büyük olur.[32] Böyle bir kabullenme yetisinin –fazla acı duymadan, ekşimeden, üstelik haz duyma gücünü de elden bırakmadan, kaçınılmaz ola-

birçok değinme vardır. Çekiştirmeyi, hasetli insanın başkalarının iyilik ve refahı karşısında duyduğu mutsuzluk ve bunların bozulmasından duyduğu sevincin bileşimi olarak tarif eder. Günahkâr davranışı temsil eden kişi, "komşusunu öven ama kötü niyetle övendir; çünkü her övgüsünden sonra 'ama' der ve komşusunu müstahak olmadığı bir biçimde suçlar. Ya da eğer bir kişi iyi kalpliyse ve iyi niyetli sözler söylüyorsa, çekiştirmeci onun bütün iyiliğini kendi kötü niyetine uygun olarak tersine çevirir. Ya da insanlar bir kişi hakkında iyi sözler söylediklerinde çekiştirmeci de onun iyi olduğunu söyleyecek ama ondan daha iyi olan başka birini gösterecek ve böylece onu aşağılamış olacaktır."

32. Annesi hamile olan beş yaşında bir oğlan çocuğun sözleri de yaşamın devamlılığına duyulan inancın anlamlı bir ifadesiydi. Beklenen bebeğin kız olmasını istiyordu çünkü "o zaman onun bebekleri olur, sonra bu bebeklerin de kendi bebekleri olur ve böylece sonsuza kadar devam eder"di.

nı kabul etme yetisinin– kökleri kişinin bebeklik dönemindedir ve bebeğin fazla haset duymadan anne memesinden zevk alabilmiş olmasına bağlıdır. Bebeklik döneminde yaşanan mutluluk ve kişiliği zenginleştiren iyi nesne sevgisi, bence haz duyma ve yüceltme yetilerinin asıl kaynağıdır ve etkileri yaşlılık döneminde de hissedilir. "Ömrünün başlangıcıyla sonu arasında anlaşma olan kişi mutludur," demişti Goethe. "Başlangıç", anneyle mutlu ilişkidir bence; bütün yaşam boyunca nefret ve kaygıyı bu ilişki hafifletir ve insana yaşlılığında bile destek ve tatmin duygusu verir. İyi nesneyi sağlam ve güvenli bir biçimde kurabilmiş bir bebek, yetişkinlik döneminde kayıplara ve yoksunluklara karşı telafiler geliştirebilir. Hasetli kişi bütün bunları kendisinin hiçbir zaman elde edemeyeceği şeyler olarak görecektir, çünkü tatmin olması imkânsızdır. Böylece haseti daha da artar.

V

Vardığım sonuçlardan bazılarını klinik malzemeyle örnekleyeceğim şimdi.[33] İlk örneğim bir kadın hastanın analizinden. Bebekliğinde süt emmiş, ama onun dışında bazı olumsuz koşullarla karşılaşmış bir hastaydı bu; bebekliğinin ve meme emmesinin bütünüyle yetersiz olduğuna, hiç doyum vermediğine inanıyordu. Geçmişle ilgili gücenikliğinin yanında bugüne ve geleceğe de umut beslemiyordu. Uzun süre, memeye duyduğu haset ve bunun nesne ilişkilerinde yol açtığı zorluklar analiz edildi; aşağıda sunacağım malzeme, analizin daha sonraki evreleriyle ilgilidir.

Hasta telefon edip omuzundaki ağrı yüzünden tedaviye gelemeyeceğini bildirmişti. Ertesi gün yine aradı ve hâlâ iyileşemediğini ama bir gün sonra beni görmeyi umduğunu söyledi. Üçüncü gün sahiden geldiğinde, bir yığın şikâyeti vardı. Ona hizmetçisi bakıyor ve başka hiç kimse ilgilenmiyordu. Bir noktada ağrısı birden artmış, şiddetli bir üşüme hissine kapılmıştı. Birinin gelip omuzlarını örterek onu ısıt-

33. Burada sunacağım vaka malzemelerinde hastanın tarihi, kişiliği, yaşı ve dış koşullarına ilişkin bilgiler çok yararlı olurdu. Ama analist bu noktalarda olabildiğince ketum davranmakla yükümlüdür; ben de bu ayrıntıları vermeden konuyu aydınlatan noktalar üzerinde duracağım.

masını ve sonra hemen gitmesini istiyordu, zaptedilmez bir istekti bu. Tam o sırada, bebekken de bakılmak isteyip de kimse gelmediğinde herhalde tam böyle hissetmiş olabileceği geldi aklına.

Hastanın insanlarla ilişkisinde her zaman görülen bir durumdu bu ve memeyle en erken ilişkileri hakkında da bir fikir edinmemizi sağlıyordu: Bakılmak istiyordu ama aynı zamanda onu tatmin edecek nesneyi itiyor, kendinden uzaklaştırıyordu. Meme karşısındaki kararsız, çift-değerli duygularını da ortaya koyuyordu bu: Hem bakılmak ve dolayısıyla besin almak için zaptedilmez bir istek duyuyor, hem de aldığı hediyeden kuşkulanıyordu. Daha önce de söz ettim, bazı bebekler, hüsran ve hayal kırıklığıyla başa çıkabilmek için, sütün gecikmiş bile olsa kendilerine verebileceği doyumdan fazla yararlanmama yoluna giderler. Doyurucu bir memeyi hâlâ istiyorlardır, ama zevk alamadıkları için de onu itiyor, kendilerinden uzaklaştırıyorlardır. Anlattığım vaka, bu tavrın bazı nedenlerini anlamamıza yardım edebilir: Almayı arzuladığı hediyeden kuşkulanmaktadır, çünkü nesne (hediye ve kaynağı) daha baştan haset ve nefretle kirletilmiştir; aynı zamanda, her türlü tatminsizlik ve hüsranı da derin bir gücenme ve hınçla karşılamaktadır. Şunu da anlamamız gerekir: Çocukluğunda kısmen kendi tavrı yüzünden yaşadığı hayal kırıklıkları da arzulanan bakımın doyurucu olamayacağı yolundaki duygusunu güçlendirmiş olmalıdır. (Bu, hasetin güçlü olduğu başka yetişkinler için de geçerlidir.)

Bu seans sırasında hasta bir düşünü de anlatmıştı: Bir lokantada masada oturuyormuş; ama ona hizmet edecek kimse gelmiyormuş. Bunun üzerine o da kendine yemek almak için kuyruğa girmeye karar vermiş. Önündeki kadın iki veya üç küçük kurabiye alıp uzaklaşmış. Kendisi de iki veya üç küçük kurabiye almış. Bu düşle ilişkili olarak kurduğu bağlantı ve çağrışımlardan şunları seçiyorum: Önündeki kadın çok kararlı görünüyordu ve gövdesi de beni (analisti) andırıyordu. Birden, kurabiyelerin adı konusunda bir kuşku uyandı içinde (aslında, *petits fours*'du); önce "*petit fru*" olduğunu düşünmüştü, bu da ona "*petit frau*"yu (küçük bayan) ve dolayısıyla "Frau Klein"ı (Bayan Klein [Küçük]) anımsatıyordu. Verdiğim yorumların özü şu oldu: Kaçırdığı analiz seanslarıyla ilgili üzüntü ve şikâyetleri, bebekliğinin doyurucu olmayan süt emmeleriyle ve mutsuzluklarıyla ilgiliydi. "İki veya üç" kurabiyeden ikisi, analiz seanslarını kaçırdığı için iki kere yoksun bırakıldığını hissettiği memeyi temsil ediyordu. "İki veya üç" olmasının nedeni de üçüncü gün gelip gelemeyeceğinden emin olmamasıydı.

Önündeki kadının "kararlı" olması ve hastanın da kurabiyeleri alarak onu izlemesi, hem hastanın analistle özdeşleşmesine hem de kendi açgözlülüğünü analiste yansıtmasına işaret ediyordu. Şu anın bağlamında, düşün bir yönü çok önemlidir. İki ya da üç kurabiyeyi alıp giden analist sadece verilmeyen memeyi değil, *kendi kendini besleyecek* olan memeyi de temsil ediyordu. (Öteki malzemelerle birlikte düşünüldüğünde, "kararlı" analist sadece memeyi değil, hastanın iyi ya da kötü özellikleriyle özdeşleştiği bir kişiyi de temsil etmektedir.)

Böylece memeye duyulan haset de hüsrana ekleniyordu. Bu haset, hınçlı bir gücenmeye yol açmıştı, çünkü annenin bencil ve pinti olduğuna, bebek yerine kendini besleyip sevdiğine inanılıyordu. Analiz sırasında, gelmediği dönemde benim keyfime baktığıma ya da zamanımı daha çok yeğlediğim başka hastalara ayırdığıma ilişkin kuşkular da ifade edilmişti. Hastanın girmeye karar verdiği kuyruk da kayırılan rakiplerle ilgiliydi.

Hasta, bu düş analizine, duygusal durumunda çarpıcı bir dönüşümle cevap verdi. Şimdi hissettiği mutluluk ve şükran daha önceki seanslara oranla çok daha canlıydı. Gözleri yaşardı –sık sık başına gelen bir şey değildi bu– ve işte sonunda doyurucu bir besin alabildiğini söyledi.[34] Belki de bebekliği ve süt dönemi düşündüğünden daha doyurucuydu, o anda bu da gelmişti aklına. Aynı zamanda kendi geleceği ve analizin sonuçları konusunda daha umutluydu şimdi. Hasta, kendisinin bir yönünü daha iyi anlamıştı; aslında başka bağlamlardan bilmiyor değildi bunu, ama şimdi daha iyi anlamıştı. Bazı insanları kıskandığının ve haset duyduğunun farkındaydı; ama analiste karşı da böyle duygular beslediğini yeterince anlayamamıştı, çünkü analiste ve analizin başarısına haset duyduğunu ve onu bozmaya, kirletmeye yöneldiğini algılamak fazla acı verebilirdi ona. Bu seansta, değindiğim yorumdan sonra, haset gerilerken zevk alma ve şükran duyma yetisi öne çıktı; analiz seansı mutlu bir beslenme gibi geliyordu imdi.

34. En eski beslenme deneyimlerinde yaşanan bütün duyguların aktarım durumunda bir kez daha canlanışına sadece çocukların değil, yetişkinlerin analizinde de rastlanır. Örneğin, seans sırasında çok şiddetli bir açlık ya da susuzluk duygusu belirir ve tatminkâr bulunan bir yorumdan sonra bu duygunun kaybolduğu görülür. Hastalarımdan biri, böyle duyguların etkisi altında divandan kalkarak muayenehanemin bir bölümünü ötekinden ayıran kemere sarılmıştı. Bu tür seansların sonunda hastalardan "çok doyurucuydu" sözünü çok işitmişimdir. Bu, iyi nesnenin en ilkel biçimi olan besleyici annenin yeniden kazanılmış olduğunu gösterir.

Daha kalıcı ve dengeli bir sonuç sağlanıncaya kadar, hem olumlu hem de olumsuz aktarımda, bu duygusal durum üzerinde uzun süre derinlemesine çalışmak gerekti.

Benliğinin bölünüp ayrılmış parçalarını analistle ilişkisinde yavaş yavaş bir araya getirmesi ve hem bana hem de öncelikle annesine karşı ne kadar hasetli ve dolayısıyla kuşkulu olduğunu anlaması, mutlu beslenmenin de gerçekleşmesini sağlamıştı. Şükran duygularıyla da bağlantılıydı bu. Analiz boyunca haset azalmış, şükran duygularının sıklığı ve süresi de çok artmıştı.

İkinci örneğim, belirgin depresif ve şizoid özellikler gösteren bir kadın hastanın analizinden alınmıştır. Uzun süredir devam eden depresif ruh hallerinden şikâyetçiydi bu hasta. Analiz başlamış, biraz yol da alınmıştı; ama hasta, yapılan işle ilgili kuşkularını sık sık belirtiyordu. Analiste, ana-babaya ve kardeşlere karşı yıkıcı duyguları yorumlamıştım; hasta, annesinin vücuduna karşı yıkıcı saldırı fantezileri geliştirdiğini anlamaya başlamıştı. Bu tür içgörüler hastada genellikle depresyon yaratıyordu, ama bunlar başa çıkılmayacak türden durumlar değildi.

İlginçtir ki tedavinin ilk evrelerinde, hastanın yaşadığı sıkıntıların derinliği ve şiddeti tam olarak ortaya çıkmamıştı. Depresyona eğilimli olsa da, toplumsal ilişkilerinde yumuşak ve sevecen bir insan görünümü veriyordu. Dostlarına karşı onarıcı eğilimleri ve yardımsever tavrı oldukça sahiciydi. Ama bir noktada, kısmen o ana kadar gerçekleştirilen analitik çalışmanın sonucunda, kısmen de dışsal etkenlere bağlı olarak, hastalığının ciddiyeti birden ortaya çıkıverdi. Bazı hayal kırıklıkları yaşamıştı bu son dönemde; ama birkaç yıldır analiz ettiğim şeyi –benimle yaşadığı şiddetli rekabet ve kendi alanında bana eşit, daha doğrusu benden üstün olabileceği duygusunu– asıl ışığa çıkaran, profesyonel kariyerinde karşılaştığı beklenmedik bir başarı oldu. Bana duyduğu yıkıcı hasetin önemini ikimiz de anlıyorduk şimdi; ve bu derin katmanlara inildiğinde hep olduğu gibi, burada yer alan her türlü yıkıcı itki de tümgüçlü ve bu yüzden de aşılmaz ve giderilmez görünüyordu. O noktaya kadar, oral-sadistik arzularını ayrıntılı biçimde çözümlemiştim; annesine ve bana karşı beslediği yıkıcı itkilerin kısmen anlaşılmasını sağlayan da bu analizdi. Üretral-sadistik ve anal-sadistik arzularla da uğraşmıştım, ama bu alanda fazla ilerle-

me kaydedemediğime ve bu itki ve fantezilere ilişkin olarak gerçekleştirdiği kavrayışın daha çok anlaksal bir düzlemde kaldığına inanıyordum. Şimdi tartışmak istediğim dönem boyunca, üretral malzeme gittikçe arttı ve belirginleşti.

İşindeki başarıdan ötürü sevinç ve gurur duyuyordu; bu duygu, bana karşı bir zafer kazandığını gösteren bir düşle başlamıştı ve temelinde de bana –annesini temsil ediyordum– duyduğu yıkıcı haset vardı. Düşte, bir sihirli halıya oturmuş, bir ağacın üzerinde havada dolaştığını görmüştü. Bir odanın içini görebilecek kadar yükselmişti; odada bir inek vardı ve sonsuz bir battaniye şeridine benzeyen bir şey çiğniyordu. Aynı gece gördüğü kısa bir düşte de altını ıslatmıştı.

Bu düşle ilgili olarak kurulan bağlantı ve çağrışımlar, ağacın üzerinde olmanın beni aşmak anlamına geldiğini açıkça belli etti, çünkü inek de beni, küçümsediği analisti temsil ediyordu. Analizin daha ilk dönemindeki bir düşünde de beni soğuk, cansız ve ineğe benzeyen bir kadın olarak görmüştü, kendisiyse parlak ve başarılı bir konuşma yapan küçük bir kızdı. O dönemde yaptığım yorumda, kendisi çok daha genç olduğu halde o kadar parlak bir performans gösterirken analisti acınacak, iğrenilecek bir kişi haline soktuğunu söylemiştim; inek-kadının beni ve küçük kızın kendisini temsil ettiğini çok iyi anladığı halde, bu yorumu ancak kısmen kabullenebilmişti. Daha sonra bu düş bana ve annesine karşı yıkıcı ve hasetli saldırılarının gittikçe daha çok farkına varmasını sağladı. Beni temsil eden inek-kadın, o tarihten sonra analitik malzemenin yerleşik ve sınanmış bir öğesi haline gelmişti; bu yüzden yeni düşte hastanın baktığı odadaki ineğin de analist olduğu belliydi. Kurduğu çağrışımlarda, sonsuz battaniye şeridinin de sonu gelmez bir söz akışını temsil ettiğini söyledi; o anda aklına gelmişti, bunlar benim analiz sırasında söylediğim bütün sözlerdi ve şimdi onları yutmak, tükürdüğümü yalamak zorunda kalıyordum. Battaniye şeridi, yorumlarımın bulanıklığını, gevşekliğini* ve değersizliğini de belirtiyordu. Burada, ineğin temsil ettiği ilksel nesnenin bütünüyle değersizleştirilmesini ve küçük kızı iyi besleyemeyen anneye duyulan gücenmeyi görebiliyoruz. Bana verilen ceza da –bütün sözlerimi yutuşum– analiz sırasında onu sık sık yoklayan derin kuşku ve güvensizliğe ışık tutuyor. Yorumlarımdan sonra, kötü davranılan ana-

* Burada kullanılan *woolliness* sözcüğü hem "yünlülük" hem de "bulanıklık ve gevşeklik" anlamına gelir. (ç.n.)

liste güvenilemeyeceği ve değersizleştirilen analiste de inanma imkânının ortadan kalktığı iyice anlaşılmıştı. Hasta, bana beslediği duygulara şaşırmış, sarsılmıştı. Bu son düşe gelinceye kadar, tam olarak kavrayamadığı, kabullenemediği duygulardı bunlar.

Düşteki altını ıslatma ve bununla ilgili olarak verdiği çağrışımlar, (başka anlamların yanı sıra) analiste yöneltilmiş zehirli üretral saldırıları ifade ediyordu; böylece analistin zihinsel gücünü tahrip edecek ve onu inek-kadına dönüştürecekti. Kısa bir süre sonra, bu noktayı aydınlatan bir düş daha gördü. Bir merdivenin dibinde durmuş, yukarıdaki genç bir çifte bakıyordu. Çiftin halinde çok tuhaf, çok yanlış bir şey vardı. Yünden yapılmış bir top atıyordu çiftin üzerine. Bana yaptığı yorumda, bu topun "iyi büyü" olduğunu söyledi. Kurduğu bağlantı ve çağrışımlar kötü büyünün ve daha özgül olarak zehrin sonradan iyi büyü kullanma zorunluluğunu doğurmuş olduğunu gösteriyordu. Çiftle ilgili çağrışımlar da şiddetle yadsınan bir güncel kıskançlık durumuyla ilgili bir yorum yapmamı sağladı ve bizi bugünden geçmiş deneyimlere –sonunda da ana-babaya– götürdü. Analiste –ve geçmişte de anneye– duyulan yıkıcı ve hasetli duygular, düşteki çift karşısında duyulan haset ve kıskançlığın temelinde yatıyordu. Bu hafif topun çifte hiç değmemesi de yaptığı onarımın başarılı olamadığını anlatıyordu; bu başarısızlıkla ilgili kaygı da hastanın depresyonunun önemli bir öğesiydi.

Bu, analist ve ilksel nesne karşısında duyduğu zehirleyici haseti hastaya inandırıcı bir biçimde gösteren malzemenin sadece bir parçasıdır. Hasta, malzemenin yorumlanmasından sonra, daha önce hiç yaşamadığı ağırlıkta bir depresyon içine girdi. Duyduğu sevinçli zafer duygusunun hemen ardından başlayan bu depresyonun temel nedeni, benliğinin şimdiye kadar fark edemediği bölünüp ayrılmış bir parçasını anlamak zorunda kalmasıydı. Daha önce de söylediğim gibi, duyduğu nefret ve saldırganlığı anlamasına yardım etmek çok zor olmuştu. Zihninin bir başka kısmında analiste çok değer veriyordu; onu aşağılamak ve zedelemek zorunluluğunun hasetten kaynaklandığını anlayınca şiddetli bir acı duydu: Kendini böyle görmeye dayanamıyordu. Çok övüngen ve kibirli bir kişi gibi durmuyordu, ama çeşitli bölme süreçleri ve manik savunmalar kendisiyle ilgili idealleştirilmiş bir imgeyi korumasını sağlamıştı. Kendini kötü ve iğrenç hissettiğini anlamasının sonucunda –analizin o aşamasında artık inkâr edemiyordu bunu– idealleştirme çöktü ve kendine güvensizlikle birlikte geçmişte

ve şimdi yaptığı giderilmez zararla ilgili suçluluk duygusu yüze çıktı. Duyduğu suçluluk ve depresyonun odağında, analiste nankörlüğü vardı: Kendisine yardım ettiğini bildiği halde onu aşağılamış, nefret etmişti. Ve bu da son kertede annesine yaptığı nankörlüğe götürüyordu onu: Annesini hasetle ve saldırgan itkilerle bozmuş ve zedelemiş olduğu düşüncesi belirmişti bilinçdışında.

Depresyonun analizi belli bir düzelme sağladı; ama birkaç ay sonra hasta yine ağır bir depresyona girdi. Buna yol açan, hastanın analiste ve geçmişte de ailesine yönelttiği zehirleyici anal-sadistik saldırıları daha iyi anlamasıydı ve bu da kendi hastalık ve kötülüğüyle ilgili sezgilerini doğruluyordu. Üretral-sadistik ve anal-sadistik özelliklerinin nasıl da bölünmüş ve ayrı tutulmuş olduğunu ilk kez bu kadar iyi anlamıştı. Bu özellikler, kişiliğinin ve ilgilerinin önemli kısımlarını oluşturuyordu aslında. Depresyonun analizinden sonra bölünüp ayrılmış yönlerin bütünleştirilmesine ve yeniden kazanılmasına doğru bazı adımlar atılmıştı; bu da yitirilmiş kısımlarla açıkça yüzleşme anlamına geliyordu ve ikinci depresyonun kaynağı da bu yüzleşmeydi.

Şimdi de oldukça normal olarak tanımlayabileceğim bir kadın hastadan söz etmek istiyorum. Bu hasta, ablasına ve annesine duyduğu hasetin farkına daha iyi varmıştı zaman içinde. Hasta, ablasına duyduğu hasete, düşünsel yönden ondan üstün olduğu duygusuyla –bunda bir gerçek payı da vardı– ve ablanın son derece nörotik olduğuna ilişkin bilinçdışı bir duyguyla karşı koymuştu. Anne hasetine de çok güçlü sevgi duygularıyla ve onun iyiliğini takdir ederek direnmişti.

Bir seansta, bir düşünü aktardı. Bir tren kompartımanında bir kadınla yalnızmış; kadını sadece sırttan görebiliyormuş; kadın, kompartımanın kapısından eğilmiş ve düşme tehlikesiyle karşı karşıyaymış; hasta ise bir eliyle onu kemerinden sıkıca yakalarken, öbür eliyle de bir not yazıp kompartımanın penceresine asıyormuş; notta, bu kompartımanda bir doktorun bir hastayla uğraştığı ve rahatsız edilmemesi yazılıymış.

Düşle ilgili çağrışımlardan şunları seçiyorum: Hastanın içinde, sıkıca tuttuğu kadının kendisinin bir parçası ve üstelik deli bir parçası olduğuna ilişkin güçlü bir duygu vardı. Düş sırasında, onun kapıdan düşmesine izin vermeyip kompartımanda tutarak onunla uğraşması gerektiğini düşünmüştü. Düşün analizi, kompartımanın kendisini

temsil ettiğini ortaya çıkardı. Kadının sadece arkadan gördüğü saçlarıyla ilgili çağrışımlar da ablayla ilgiliydi. Daha sonraki çağrışımlar da ablaya yönelik rekabet ve hasetin farkına varılmasını sağladı; bu duygular, hasta henüz çocukken ablanın çoktan flört ilişkilerine girdiği bir döneme kadar gidiyordu. Sonra, annesinin giydiği ve çocukken kendisinin hem hayran kalıp hem imrendiği bir giysiden söz etti. Memelerin biçimini açıkça ortaya koyan bir giysiydi bu. Hiçbiri tümüyle yeni olmasa bile, bütün bu çağrışımlar hastanın ilkin haset duyduğu ve fantezisinde bozduğu şeyin anne memesi olduğunu daha iyi açığa çıkarmıştı.

Bu kavrayış, hem ablaya hem de anneye karşı suçluluk duygularının güçlenmesine yol açtı ve hastanın ilk ilişkilerinin revizyonunu sağladı. Şimdi ablasının yetersizliklerini çok daha sevecen bir biçimde kavrayabiliyor ve onu geçmişte yeterince sevmemiş olduğunu düşünüyordu. Ama aynı zamanda, çocukken, onu daha sonra anımsayacağından çok daha fazla sevmiş olduğunu da anlamıştı.

Yaptığım yorumda, hastanın, nörotik ablanın içselleştirilmesine de bağlı olan bu bölünüp ayrılmış ve deli kısmına sahip çıkma zorunluluğunu duyduğunu söyledim. Hasta, kendini oldukça normal bir insan olarak görüyordu ve bunda da büsbütün haksız değildi; ama düşün yorumlanmasından sonra, şiddetli bir şaşkınlık ve sarsıntı yaşadı. Bu vaka, artık gittikçe daha aşina olduğumuz bir vargının iyi bir örneğidir: Paranoid ve şizoid duygu ve mekanizmaların bir kalıntısı, çoğu zaman benliğin öbür kısımlarından ayrılmış bir biçimde, normal insanlarda bile varlığını sürdürüyordur.[35]

Hastanın trendeki kadını sıkıca tutma zorunluluğunu hissetmesi, ablasına daha çok yardım etmeye ve onun düşmesini engellemeye ilişkin bir duygunun da varlığını gösteriyordu; bu duygu, şimdi içselleştirilmiş bir nesne olan ablaya ilişkin olarak yeniden yaşanıyordu. En erken ilişkilerinin revizyonu, hastanın ilksel içe yansıtılmış nesnelerine karşı duygularında da bir değişmeyi getirmişti. Ablanın hastadaki deli bir kısmı da temsil etmesi, kendi şizoid ve paranoid duygularını ona yansıtmasının sonucuydu kısmen. Bu gerçeğin fark edilmesiyle birlikte benindeki bölünme de azalmaya başladı.

35. Freud'un *Düşlerin Yorumu* (1900) yapıtı, bu delilik kalıntısının bir bölümünün düşlerde ifade bulduğunu ve böylece düşlerin akıl sağlığı için çok değerli bir güvence olduğunu açıkça ortaya koyar.

Şimdi bir erkek hastadan söz edeceğim. Gördüğü bir düş, sadece analiste ve annesine yönelen yıkıcı itkilerini değil, onlarla ilişkisinde hasetin çok belirleyici bir etken olduğunu anlamasını da sağlamıştı. Bu düşü görmeden önce de yıkıcı itkilerini bir ölçüde seziyor ve ciddi bir suçluluk duyuyordu, ama yine de analistin ve geçmişte de annesinin yaratıcılığına karşı beslediği hasetli ve düşmanca duyguların farkında değildi. Ancak, başka insanlara haset duyabildiğini ve babasıyla iyi ilişkilerine karşın ona rekabet ve kıskançlık duyguları da beslediğini biliyordu. Aşağıdaki düş, analiste duyduğu hasete ilişkin daha güçlü bir içgörü edinmesini sağladı ve bebekliğinde annesinin bütün kadınlık özelliklerini ele geçirme arzularını aydınlığa çıkardı.

Düşünde balık tutuyormuş; tuttuğu balığı yemek üzere öldürüp öldürmemesi gerektiğini düşünmüş, ama sonunda onu bir sepete koyarak ölmeye bırakmış. Balığı taşıdığı sepet, bir kadının çamaşır sepetiymiş. Balık birden güzel bir bebeğe dönüşüyormuş, bebeğin giysilerinin yeşilimsi bir rengi varmış. Birden bebeğin bağırsaklarının dışarı taştığını, çünkü balık halindeyken yuttuğu olta tarafından delindiğini anlamış – ve bu noktada çok kaygılanmış. Yeşille ilgili olarak kurduğu bağlantı ve çağrışımlar, bizi *Uluslararası Psikanalitik Kütüphane* dizisinin kitaplarının yeşil kapağına götürdü; ve hasta, sepetteki balığın benim kitaplarımdan birini temsil ettiğini söyledi; belli ki kitabı aşırmıştı benden. Ancak, daha sonraki bağlantı ve çağrışımlar, balığın sadece benim kitabımı ve bebeğimi değil, beni de temsil ettiğini ortaya koydu. Benim oltayı yutmam, yani "zokayı yemem", onu layık olduğundan daha çok beğendiğime ve benliğinde bana ilişkin çok yıkıcı yönler de bulunduğunun farkına varmadığıma ilişkin duygularını ifade ediyordu. Hasta, balığa, bebeğe ve bana davranış tarzının beni ve yapıtımı tahrip etmek anlamına geldiğini hâlâ tam olarak kabul edemese de, böyle bir şeyler olduğunu bilinçsizce seziyordu. Yaptığım yorumda, çamaşır sepetinin bu bağlamda onun kadın olma, bebek yapma ve annesini o bebeklerden yoksun bırakma arzusunu da ifade ettiğini söyledim. Bütünleşme yolunda atılan bu adım, kişiliğindeki saldırgan öğelerle yüzleşme zorunluluğunun sonucu olarak, ciddi bir depresyona girmesine yol açtı. Analizin daha önceki evrelerinde de bunu sezdiren öğeler ortaya çıkmıştı ama, şimdi bunları şiddetli bir şok ve kendinden korkma biçiminde yaşıyordu.

Ertesi gece düşünde bir turnabalığı görmüş; bu ona balina ve köpekbalıklarını çağrıştırsa da, düşünde turnabalığını tehlikeli bir yaratık olarak algılamamış. Yaşlıymış balık, çok yorgun ve yıpranmış görünüyormuş. Üzerinde bir de sazan [*suckerfish*; "emici balık"] varmış. Bunu söyledikten sonra hemen şunu da belirtti: Sazan aslında turnayı ya da balinayı emip yutmaz, ama kendini onların derisine yapıştırarak başka balıkların saldırısından korunur... Hasta, bu açıklamanın bir savunma olduğunun da farkındaydı: Sazanın onu, yaşlı ve yıpranmış turnanın da beni temsil ettiği; daha önceki gecenin düşünde çok kötü bir davranışa maruz kaldığım ve onun tarafından kuruyuncaya kadar emildiğim için benim bu hale geldiğim duygusuna karşı bir savunmaydı bu açıklama. Bu kötü davranış, beni sadece yaralı bir nesne değil, aynı zamanda tehlikeli bir nesne haline getirmişti. Başka bir deyişle, depresif kaygının yanında zulmedilme kaygısı da belirmişti; balinaları ve köpekbalıklarını çağrıştıran turnabalığı zulmedilme kaygısıyla ilgiliydi, ama balığın yaşlı ve yıpranmış görünüşü hastanın bana verdiğini düşündüğü ve verdiği zararla ilgili suçluluk duygusunu ifade ediyordu.

Bu içgörüyü izleyen şiddetli depresyon birkaç hafta sürdü, ama hastanın iş ve aile yaşamında bir kesintiye yol açmadı. Bu depresyonun daha önce geçirdiklerinden çok farklı, çok daha derin olduğunu söylüyordu. Hastanın fiziksel ve zihinsel çalışmasında da kendini ortaya koyan onarım yapma ihtiyacı, depresyonla birlikte artmış ve depresyonun aşılmasının da yolunu açmıştı. Analizin bu evresinin sonuçları dikkat çekiciydi: Depresyon, derinlemesine çalışılarak giderilmişti bir noktada; ama hastada kendini artık hiç eskisi gibi göremeyeceği kanısı da yerleşmişti; ama şimdi eskisi gibi bir çöküntü duygusuna yol açmıyordu bu; tersine, kendini daha iyi tanımasını ve başkalarına karşı hoşgörülü olmasını sağlıyordu. Analiz, hastanın kendi ruhsal gerçekliğiyle yüzleşmesini sağlayarak bütünleşmede önemli bir adım atılmasını sağlamıştı. Ancak, analiz süresince, bu tavrın sürdürülemediği anlar da olmuyor değildi. Başka bir deyişle, derinlemesine çalışarak aşma her zaman olduğu gibi tedrici bir süreçti.

Hastanın insanlarla ilgili gözlem ve yargıları eskiden de oldukça normaldi, ama tedavinin bu aşamasından sonra gözle görülür bir gelişme olmuştu. Bir başka sonuç da, hastanın çocukluğuyla ve kardeşleriyle ilgili anılarının daha canlı olarak anımsanması ve böylece anneyle ilk ilişkinin öne çıkmasıydı. Değindiğim depresyon sırasında,

analizden aldığı zevki ve duyduğu ilgiyi büyük ölçüde yitirdiğini fark etmişti; ama depresyon aşıldıktan sonra ilgi de zevk de geri geldi. Kısa bir süre sonra da bir düşünü anlattı. Bu düşün analisti hafifçe küçümsediğini düşünüyordu, ama analiz sırasında bunun hafif bir küçümseme değil, ciddi bir değersizleştirme olduğu ortaya çıkacaktı. Düşünde, serseri bir çocukla uğraşmak zorundaymış, ama durumu iyi kontrol edemediğini düşünüyormuş. Çocuğun babası, hastayı kendi arabasıyla gideceği yere bırakmayı önermiş. Ama hasta gitmesi gereken yerden gittikçe uzaklaştığını anlamış. Bir süre sonra teşekkür ederek arabadan inmiş; ama kaybolmamış, çünkü çoğu zaman olduğu gibi en genel yön duygusunu koruyabilmiş. Yürürken, oldukça tuhaf bir bina görmüş; ilginç görünüyormuş, sergi açmak için uygunmuş ama içinde yaşamak pek hoş olmayabilirmiş. Binayla ilgili çağrışımları, benim görünüşümün bazı özelliklerine bağlanıyordu. Daha sonra binanın iki kanadı olduğunu söyledi ve "birini kanadı altına almak" deyimini anımsadı. İlgilendiği serseri çocuğun kendisini temsil ettiğini fark etmişti şimdi ve düşün devamı niçin serseri olduğunu da gösteriyordu: Analisti temsil eden babanın onu gideceği yerden gittikçe uzaklaştırması, kısmen beni değersizleştirmek için başvurduğu kuşkuların ifadesiydi; onu doğru yöne götürüp götürmediğimi, bu kadar derine gitmenin gerekli olup olmadığını ve benim ona zarar verip vermediğimi soruyordu kendi kendine. Yön duygusunu korumasına ve kendini kaybolmuş hissetmemesine gelince, bu çocuğun babasına (analiste) yönelttiği suçlamanın tam tersini ifade ediyordu: Analizin kendisi için çok değerli olduğunu biliyordu ve kuşkularını artıran da bana duyduğu hasetti.

İçinde yaşamak istemediği ilginç binanın analisti temsil ettiğini de anlamıştı. Öte yandan, analiz etmekle onu kanadımın altına aldığıma, çatışma ve kaygılarından koruduğuma ilişkin bir duygu da vardı içinde. Düşte bana yönelik kuşku ve suçlamalar değersizleştirmeye hizmet ediyordu ve sadece hasetle değil, haset duyduğu için kapıldığı suçluluk ve üzüntüyle de ilgiliydi.

Bu düşün, daha sonraki bazı düşlerle de doğrulanan bir başka yorumu daha vardı ve şu olguyla ilgiliydi: Analitik durumda, çoğu zaman babanın yerini tutuyordum, sonra hemen anneye dönüşüyor ve zaman zaman da aynı anda hem anneyi hem babayı temsil ediyordum. Bu ikinci yorum şöyle özetlenebilir: Babanın onu yanlış yöne götürdüğü suçlaması, hastanın erken dönemde babaya duyduğu eşcinsel il-

giye bağlıydı. Analiz bu ilginin yoğun bir suçluluk duygusuyla bağlantılı olduğunu ortaya çıkaracaktı: Annesine ve memesine duyduğu haset ve nefretin –bu duygular, hastanın benliğinden bölünüp ayrılmıştı– babaya yönelmede önemli bir etken olduğunu ve eşcinsel arzularının anneye karşı düşmanca bir ittifak olarak yaşandığını hastaya anlatabilmiştim. Babanın onu yanlış yöne götürdüğü suçlaması, eşcinselliğe ayartılmış olan hastalarda çok sık gördüğümüz genel bir duyguya bağlıydı: Hasta, kendi arzularını babaya yansıtıyordu.

Suçluluk duygusunun analizinin hasta üzerinde birkaç etkisi oldu: Anne-babasına karşı daha derin bir sevgi duymaya başladı; aynı zamanda –ve bu iki olgu birbirine bağlıydı– onarım yapma ihtiyacında zorlantılı bir öğe olduğunu da anladı. Fantezilerinde zarar verdiği nesneyle –ilkin anneyle– aşırı güçlü bir özdeşleşme, rahatça ve çekinmeden haz duyma yetisini zedeliyor ve böylece yaşamını bir ölçüde yoksullaştırıyordu. Açığa çıkan bir şey de şuydu: Anneyle ilk ilişkisinde süt emmekten memnun olmuştu ama, memeyi tüketme ve anneyi yoksun bırakma korkusundan ötürü emme hazzını tam olarak tadamamıştı. Öte yandan, aldığı hazzın böyle aksaması da gücenmeye yol açıyor ve zulmedilme duygularını güçlendiriyordu. Bu, daha önceki bölümlerde betimlediğim bir sürecin örneğidir: Gelişimin ilk aşamalarında, suçluluk, en çok da anneye ve analiste yönelen yıkıcı hasetle ilgili suçluluk, zulmedilme duygusuna dönüşmeye yatkındır. Bu örnekte, ilksel hasetin analizi ve buna bağlı olarak depresif kaygı ve zulmedilme kaygısının azalmasıyla birlikte, hastanın daha derin bir düzeyde zevk alma ve şükran duyma yetisi de güçlenecekti.

Şimdi, depresyon eğilimiyle zorlantılı bir onarım ihtiyacını aynı anda yaşayan bir başka erkek hastadan söz edeceğim. Hastanın iyi kişilik özellikleriyle yanyana var olan hırs ve iddialılığı, rekabet ve haset duyguları, tedrici olarak analiz edilmişti. Yine de, hastanın memeye ve yaratıcılığına duyduğu haseti ve onu bozma arzusunu –bu duygular hastanın benliğinden bölünüp ayrı tutulmuştu– tam bilinçli olarak yaşayabilmesi için birkaç yıl geçmesi gerekecekti.[36] Hasta, "gülünç"

36. Analist duygusal yaşamın yeni bir yönünün önemli olduğu kanısına varırsa, bunu analizin daha erken bir aşamasında yorumlayabilecektir. Böylece, malzemenin imkân verdiği her durumda bu yeni öğeyi yorumlamakla hastanın da bu türden süreçlerin daha erken farkına varmasını sağlar ve analizin etkinliği aynı ölçüde artar.

olduğunu söylediği bir düş görmüştü analizin başlangıç döneminde: Pipo içiyormuş ve piposunun benim kitaplarımdan birinden yırtılmış sayfalarla doldurulduğunu fark etmiş. İlkin büyük bir şaşkınlıkla aktardı bunu: "İnsan, basılı kâğıt içmez." Yorumumda, bunun düşün ikincil bir öğesi olduğunu söyledim; asıl önemli olan, benim yapıtımı yırtması ve tahrip etmesiydi. Kitaplarımı yırtmasının anal-sadistik bir özellik taşıdığını da belirttim – onları pipoyla içmesi de buna işaret ediyordu. Bu yıkıcı saldırıları yadsımıştı hep; hastanın bölme süreçleri çok güçlü olduğu gibi, yadsıma eğilimi de çok gelişmişti. Düşün bir yönü de, analizle bağlantılı olarak zulmedilme duygularının öne çıkmasıydı. Daha önceki yorumlar gücenme ve küskünlükle karşılanmış ve "piposuna koyup içmesi" gereken bir şey olarak algılanmıştı. Düşün analizi, hastanın analiste karşı yıkıcı itkilerini görmesine ve bunların önceki gün ortaya çıkan bir kıskançlık durumu –benim ondan çok bir başkasına değer verdiğimi düşünüyordu– tarafından kamçılandığını anlamasına yardımcı oldu. Ama kazandığı içgörü, analiste duyduğu haseti kavramasına yol açmadı – oysa, yorumumda ona bunu da söylemiştim. Yine de bunun yıkıcı itkileri ve haseti gittikçe daha belirginleştiren malzemelerin ortaya çıkışını hızlandırdığından eminim.

Analizin daha sonraki bir aşamasında, analiste karşı beslenen bütün bu duyguların olanca açıklığıyla anlaşılmasıyla birlikte bir doruk noktasına çıkıldı. Hasta, yine "gülünç" olarak adlandırdığı bir düşünü aktarmıştı: Bir otomobilin içindeymiş gibi büyük bir hızla gidiyormuş; yarım daire biçiminde bir mekanizmanın üzerinde duruyormuş, telden ya da "atomik bir şeyden" yapılmış bir mekanizmaymış bu; onu "hareket ettiren de buymuş". Birden, üzerinde durduğu şeyin ufalandığını fark etmiş ve derin bir üzüntüye kapılmış. Çağrışımlarında, bu yarım daire biçimindeki nesneyle meme ve penisin sertleşmesi arasında bağlantı kurdu, demek cinsel iktidarıyla da ilgiliydi bu öğe. Analizi doğru kullanmamasıyla ve bana karşı beslediği yıkıcı duygularla ilgili suçluluk da girmişti bu düşe. Benim korunamayacağıma ilişkin depresif bir duygu vardı içinde. Savaş sırasında ve sonraki yıllarda babası uzaktayken annesini koruyamadığı kaygısına –kısmen bilinçli bile sayılabilecek kaygılardı bunlar– bağlanan birçok yönü vardı bu düşün. Bu noktaya gelinceye kadar, annesine ve bana ilişkin suçluluk duyguları ayrıntılı biçimde analiz edilmişti. Ama son zamanlarda, beni tahrip eden şeyin kendi haset duygusu olduğunu daha kes-

kin biçimde hissetmeye başlamıştı. Zihninin bir kısmında analiste şükran duyuyor olması, yaşadığı suçluluk ve mutsuzluğu daha da artırıyordu. "Beni hareket ettiren de buymuş" cümlesi, analizin onun için ne kadar önemli olduğunu belli ediyordu: Hastanın en geniş anlamıyla iktidarının, bütün özlemlerini gerçekleştirme gücünün önkoşuluydu analiz.

Bana karşı haset ve nefretini anlayınca şok geçirmiş ve sonra da ağır bir depresyona girmişti; kendini değersiz bir varlık olarak görüyordu. Burada birçok vakaya ilişkin olarak aktardığım bu tür şokların, benlik parçaları arasındaki bölünmenin iyileşmesinde alınan önemli bir mesafenin sonucu ve dolayısıyla ben-bütünleşmesinde önemli bir aşama olduğuna inanıyorum.

Hırsının ve hasetinin daha da açık bir kavranışına, ikinci düşten sonraki seansların birinde ulaşıldı. Kendi sınırlarını bilmekten söz ediyor, yaşamında ve mesleğinde şan ve şöhret beklemediğini söylüyordu. Tam bu noktada, ve hâlâ düşün etkisi altında, sorunu böyle koymasının bile hırsının gücünü ve benimle kendisi arasında yaptığı hasetli karşılaştırmayı ortaya koyduğunu söyledi. Kısa bir şaşkınlık anından sonra, bu kavrayış daha da güçlenecekti.

VI

Sık sık belirttim, tekniğimin odak noktasını kaygıyla ilgili yaklaşımım oluşturuyor. Ancak her kaygı, en başından itibaren, ona karşı geliştirilmiş savunmayla birlikte var olur. Daha önceki bir bölümde de söylediğim gibi, benin ilk ve öncelikli işlevi, kaygıyla uğraşmaktır. Hatta şu da söylenebilir: İçteki ölüm içgüdüsünün uyandırdığı ilksel kaygı, benin doğumdan itibaren çalışmaya başlamasında temel etken bile olabilir. Ben, kaygının yol açtığı acı ve gerilime karşı sürekli korur kendini; bu yüzden de doğum-sonrası yaşamın en başından itibaren birtakım savunmalardan yararlanır. Yıllardır savunageldiğim bir görüş de şudur: Benin kaygıya dayanma yetisi –bu yetinin azlığı veya çokluğu– bünyesel bir etkendir ve savunmaların gelişmesinde çok önemli bir rol oynar. Eğer kaygıyla başa çıkma yetisi eksikse, ben gerileyerek daha önceki savunmalara dönebilecek ya da içinde bulundu-

ğu evreye denk düşen savunmaları aşırı kullanma yoluna gidebilecektir. Bunun sonucunda, zulmedilme kaygısı ve onunla başa çıkma yöntemleri öylesine gelişebilir ki, derinlemesine çalışarak depresif konumun içinden geçme çabası aksayabilir. Bazı vakalarda, en çok da psikotik özellikler gösterenlerde, başından beri o kadar nüfuz edilmez görünen savunmalarla karşılaşırız ki, bunları analiz etmek bir süre imkânsız görünür.

Şimdi, çalışmalarım sırasında karşılaştığım hasete karşı geliştirilmiş bazı savunma biçimlerinden söz edeceğim. Haset, daha önce değindiğimiz bazı savunmaları, örneğin tümgüçlülüğü, yadsımayı ve bölmeyi güçlendirir. Yukarıda, *idealleştirmenin* sadece zulmedilme kaygısına karşı değil, hasete karşı da bir savunma olarak kullanıldığını söylemiştim. Bebeklerde iyi ve kötü nesneler arasındaki normal bölünmenin başlangıçta başarılı olmaması halinde, hasetle bağlantılı olan bu başarısızlık çoğu zaman tümgüçlü biçimde idealleştirilmiş bir ilksel nesne ile çok kötü bir ilksel nesne biçiminde bir bölünmeyle sonuçlanır. Nesnenin ve armağanlarının göklere çıkarılması, haseti azaltma çabasıdır. Ama eğer haset çok güçlüyse, er geç ilksel nesneye ve zaman içinde onun yerini alan başka insanlara yönelecektir.

Daha önce de söylendiği gibi, sevgiyle nefret arasındaki ve iyi nesneyle kötü nesne arasındaki o temel normal bölünme başarılı olmazsa, iyi nesneyle kötü nesne konusunda bir *kafa karışıklığı* doğabilir.[37] Her türlü kafa karışıklığının temelinde –gerek ağır zihinsel bulanıklık durumlarında, gerekse kararsızlık gibi daha hafif durumlarda– bunun yattığına inanıyorum; sonuca ulaşmada çekilen zorlukların ve berrak düşünme yeteneğinin gelişememesinin kaynağında bu ilksel kafa karışıklığı vardır. Ama bulanıklık ve kafa karışıklığı, savunma amacıyla da kullanılabilir; gelişimin her düzeyinde görülebilen bir olgudur bu. İlksel nesnenin yerini alan bir figürün iyi mi kötü mü olduğu konusunda bir kafa karışıklığına düşmekle, hem zulmedilme kaygısı hem de ilksel nesneyi hasetle bozma ve zedelemenin verdiği suçluluk bir ölçüde hafifletilir. Depresif konumla birlikte ağır suçluluk duyguları da baş gösterdiğinde hasete karşı mücadele de başka bir nitelik kazanır. Nesneyi koruma kaygısı, onunla özdeşleşme, onu yitirme ve yaratıcılığına zarar verme korkusu, hasetin çok güçlü olmadığı

37. Bkz. Herbert Rosenfeld, "Kronik Şizofrenide Kafa Karışıklığı Durumlarının Psikopatolojisi Üzerine Notlar" (1950).

insanlarda bile, depresif konumun derinlemesine çalışılarak aşılmasında önemli zorluklar çıkarır.

Anneden başka insanlara kaçış, hasetin (ve dolayısıyla nefretin) o en önemli nesnesine –memeye– düşmanlık duygularından kaçınmak amacıyla beğenilen ve idealleştirilen başka insanlara yöneliş, memeyi ve anneyi korumanın bir yolu haline gelir.[38] Anneden ikinci nesneye (babaya) dönüşün gerçekleşme biçiminin çok önemli olduğunu daha önce de söylemiştim. Eğer haset ve nefret ön plandaysa, bu duygular belli ölçülerde babaya ve kardeşlere, sonra da başka insanlara aktarılır; böylece kaçış işlemi de başarısız kalır.

İlksel nesneden başkalarına dönülmesine bağlı bir olgu da ona yönelik duyguların çevreye yayılarak seyreltilmesidir; bu, ileride, aşırı bir cinsellik düşkünlüğüne de yol açabilir. Bebeklikte nesne ilişkilerinin genişlemesi normal bir süreçtir. Yeni nesnelerle ilişkinin iki işlevi, iki anlamı olabilir: Birincisi, anne sevgisinin yöneleceği bir "ikame nesne" bulma çabasıdır; ama yeni nesne, esas olarak anneye duyulan nefretten kaçmanın bir aracı da olabilir. Birinci durumda yeni nesneler kişiye yardımcı olacak, depresif konumla birlikte ortaya çıkan o kaçınılmaz kayıp duygusunu, biricik ilk nesneyi yitirme duygusunu telafi edecektir. O zaman sevgi ve şükran da, anneyle ilgili duygulardan kısmen koparılmış olmakla birlikte, bu yeni ilişkiler içinde değişik ölçülerde sürdürülür. Ama duyguların çevreye dağıtılmasının esas olarak haset ve nefrete karşı bir savunma olarak kullanıldığı durumlarda bu tür savunmalar da dengeli nesne ilişkilerine temel oluşturamayacak, çünkü ilk nesneye duyulan düşmanlık bu ilişkileri de etkileyecektir.

Hasete karşı savunma çoğu zaman *nesnenin değersizleştirilmesi* biçimini alır. Bozma, kirletme ve değersizleştirmenin hasetin içkin öğeleri olduğunu söylemiştim. Değersizleştirilen nesne, haset duyulacak bir nesne olmaktan da çıkar. Bu yöntem kısa sürede idealleştirilmiş nesneye de uygulanır: Değersizleştirilir ve böylece artık idealleştirilmesi de imkânsızlaşır. İdealleştirmenin çöküşünün ne kadar kısa sürede gerçekleşeceğini belirleyen etken, hasetin şiddetidir. Ama hasete karşı bir savunma olarak değersizleştirme ve nankörlüğe her düzeyde başvurulur; bu tutum, bazı insanlarda nesne ilişkilerinin değişmeyen bir özelliği haline gelir. Aktarım durumunda belli bir yorumun apaçık

38. Krş. Klein (1952a).

yararını gördükten sonra geriye hiç iyi bir şey kalmayıncaya kadar o yorumu eleştiren hasta tiplerine değinmiştim. Örnek vereyim: Bir analiz seansı sırasında dışsal bir sorunla ilgili tatminkâr bir çözüme ulaşan bir hasta, ertesi seansa bana çok kızdığını söyleyerek başlamıştı: Önceki gün onu bu sorunla yüzleşmeye zorlayarak içinde şiddetli bir kaygının doğmasına yol açmıştım. Benim kendisini suçladığımı ve değersizleştirdiğimi de düşünüyordu: Sorun analiz edilinceye kadar çözüm onun aklına gelmemişti. Ancak uzun uzadıya düşündükten sonra analizin kendisine gerçekten yararlı olduğunu kabullenecekti.

Daha depresif tiplere özgü bir savunma da *benliğin değersizleştirilmesidir*. Bazı insanların yeteneklerini geliştirip başarılı biçimde kullanamadığı görülür. Ama bazı vakalarda, bu tavır sadece belli durumlarda, örneğin önemli bir figürle rekabet söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Kendi yeteneklerini değersizleştirmekle hem haseti yadsımış hem de haset duymalarından ötürü kendilerini cezalandırmış olurlar. Ancak, analiz sırasında görülür ki, benliğin değersizleştirilmesi analiste karşı haseti yeniden kışkırtmaktadır: Hasta kendini değersizleştirdiği için analist daha da üstün görünüyordur şimdi. Kendini başarıdan yoksun bırakma tavrının kuşkusuz başka belirleyicileri de vardır; ve değindiğim bütün tavırlar için de geçerlidir bu.[39] Ama söz konusu savunmanın en derin nedenlerinden birinin, haset yüzünden iyi nesneyi koruyamamış olmanın mutsuzluğu ve suçluluğu olduğunu da yine vurgulamak isterim. İyi nesnelerini ancak zorla kurabilmiş olan insanlar, onun rekabetçi ve hasetli duygular yüzünden bozulacağı ve yitirileceği kaygısını taşırlar; ve bu yüzden rekabetten ve başarıdan kaçınmak zorunda hissederler kendilerini.

Hasete karşı bir başka savunma da açgözlülükle ilişkilidir. Bebek memeyi *çok açgözlü bir biçimde içselleştirmekle* ona bütünüyle sahip olup denetimini eline geçireceğini, memede bulunan bütün iyiliğin kendisine geçeceğini hissediyordur. Hasete karşı koymak için başvurulur buna. Ama içselleştirmenin bu açgözlü niteliği de kendi yenilgisinin tohumunu içinde taşır. Daha önce de söylediğim gibi, sağlam temeller üzerine kurulmuş ve böylece özümlenmiş bir iyi nesne, sadece özneyi sevmekle kalmaz, kendisi de onun tarafından sevilir. İyi nesneyle ilişkinin temel özelliği olan bu karşılıklı sevgi, idealleştirilmiş nesne için geçerli değildir, ya da çok az geçerlidir. Öznenin nesneyi

39. Bkz. Freud, "Psikanalitik Çalışmada Karşılaşılan Bazı Karakter Tipleri" (1916).

aşırı sahiplenişi, onu içeride tahrip edilmiş bir zulmediciye dönüştürür ve böylece hasetin sonuçları da tam olarak giderilememiş olur. Buna karşılık, sevilen bir insana karşı yeterince hoşgörü duyuluyorsa, bu hoşgörü başka insanlara da yansıtılır ve böylece bu insanlar da dost figürlere dönüşür.

Çok sık kullanılan bir savunma yöntemi de kişinin kendi başarısı, sahip oldukları ve iyi talihiyle *haseti başkalarında kışkırtması* ve böylece hasetin yaşandığı durumu tersine çevirmesidir. Bu yöntemin sonuçsuzluğu, yol açtığı zulmedilme kaygısından kaynaklanır. Hasetli insanların, özellikle de hasetli içsel nesnenin en kötü zulmediciler olduğu hissedilir. Bu savunmanın etkisiz kalmasının bir başka nedeni de son tahlilde depresif konumdan kaynaklanmaktadır. Başkalarında ve özellikle de sevilen insanlarda haset uyandırma ve onlara karşı zafer kazanma arzusu, suçluluğa ve onlara zarar verme korkusuna yol açar. Böylece doğan kaygı da kişinin kendi sahip olduklarından zevk almasını zorlaştırır ve haseti yine artırır.

Bir başka savunma da sevgi duygularının boğulması ve nefretin şiddetlendirilmesidir. Oldukça sık kullanılan bir yöntemdir bu, çünkü sevginin nefret ve hasetle birleşmesinin doğurduğu suçluluktan daha az acı verir. Bu savunma kendini nefret biçiminde değil de aldırmazlık biçiminde ortaya koyabilir. Buna yakın bir başka savunma da insanlarla temastan kaçınmadır. Bağımsızlık ihtiyacı –ki bildiğimiz gibi gelişimin normal bir olgusudur– şükrandan ya da nankörlük ve hasetin doğurduğu suçluluktan kaçınmak için iyice pekiştirilir. Analizde bu bağımsızlığın aslında hayli yapay olduğunu görürüz: Kişi, içsel nesnesine bağımlı kalmıştır.

Herbert Rosenfeld,[40] kişiliğin en yıkıcı ve hasetli kısımları gibi bölünüp ayrılmış parçalarının bir araya geldiği ve bütünleşmede bazı adımların atıldığı durumlarla başa çıkmak için geliştirilmiş özgül bir yöntemden söz eder: Bölünmenin giderilmesinden kaçınmak amacıyla "eyleme koyma"ya başvurulmaktadır. Kanımca, *eyleme koyma*, bütünleşmeden kaçınmak için kullanıldığı ölçüde, benliğin hasetli kısımlarını kabullenmenin uyandırdığı kaygılara karşı bir savunma haline gelir.

Hasete karşı bütün savunmaları betimlemiş değilim; sayılamaya-

40. "Nörotik ve Psikotik Hastaların Analizi Sırasında Eyleme Koyma İhtiyacının Araştırılması" (1955).

cak kadar çok ve çeşitlidir bu savunmalar. Yıkıcı itkilere, zulmedilme kaygısına ve depresif kaygıya karşı geliştirilen savunmalarla hasete karşı kullanılan savunmalar arasında sıkı bir bağ vardır. Başarı dereceleri de birçok iç ve dış etkene bağlıdır. Daha önce de söylendiği gibi, haset güçlüyse ve bu yüzden bütün nesne ilişkilerinde ortaya çıkma eğilimindeyse, ona karşı kullanılan savunmalar da dengesiz ve cılız görünür; oysa hasetin fazla etkisinde olmayan yıkıcı itkilere karşı geliştirilen savunmalar –ketlenmelere ve kişiliğin sınırlanmasına yol açabilseler de– çok daha etkili görünmektedir.

Şizoid ve paranoid özelliklerin arttığı durumlarda hasete karşı kullanılan savunmalar başarılı olamaz, çünkü nesneye yönelik saldırılar zulmedilme duygusunun artmasına yol açar; bu da ancak yeni saldırılarla üstesinden gelinebilecek bir durum yaratır, başka bir deyişle yıkıcı itkiler güç kazanır. Böylece, hasete karşı koyma yeteneğinin zedelenmesine yol açan bir kısır döngü ortaya çıkar. Özellikle şizofrenik vakalarda görülen bu durum, tedavilerinde karşılaşılan güçlüğün nedenlerinden biridir.[41]

İyi nesneyle olan ilişki belli bir denge kazanmışsa sorunla başa çıkmak da daha kolay olur, çünkü depresif konumun derinlemesine çalışılmasında belli bir yol alınmış demektir. Depresyon ve suçluluk deneyimi, sevilen nesneyi esirgeme ve haseti sınırlama isteğinin ifadesidir.

Burada saydığım savunmalar –bunlara başkaları da eklenebilir– terapideki olumsuz tepkiyle ilişkilidir; çünkü bu savunmalar, hastada, analistin verdiğini alma yetisini büyük ölçüde sınırlamaktadırlar. Analiste duyulan hasetin aldığı biçimlerin bazılarına daha önce değinmiştim. Hasta şükran duyabildiği zaman –böyle anlarda çok daha az hasetli olduğu anlamına gelir bu– analizden yararlanma ve o ana kadar sağlanmış kazançları pekiştirme imkânı da daha büyük olacaktır. Başka bir deyişle, depresif özellikler paranoid ve şizoid özelliklere ağır bastığı ölçüde tedavi olasılığı da daha yüksek olacaktır.

Onarım yapma isteği ve haset duyulan nesneye yardım etme ihtiyacı da hasete karşı koyma yolunda önemli araçlardır. Bu, son kertede, yıkıcı itkilere karşı koymak amacıyla sevgi duygularının seferber edilmesi demektir.

41. Şizofrenik vakaları analiz eden bazı meslektaşlarım, bozucu ve yıkıcı bir etken olarak haseti ön plana almaya başladıklarını ve bunun da hastalarını anlama ve tedavi etmede kendilerine çok yararlı olduğunu belirtiyorlar.

Kafa karışıklığı konusuna değinmişken, farklı gelişim aşamalarında ve çeşitli bağlamlar içinde normal olarak ortaya çıkan bazı önemli kafa karışıklığı durumlarından söz etmek de yararlı olabilir. Doğumsonrası yaşamın başlangıcından itibaren üretral ve anal (hatta genital) libidinal ve saldırgan arzuların –oralin egemenliği altında olsa bile– etkin olduğunu ve birkaç ay geçtikten sonra da kısmi nesne ilişkisinin tümel insan ilişkisiyle iç içe geçtiğini daha önce de sık sık söylemiştim.[42]

Öte yandan, başlangıçtan beri iyi ve kötü meme arasındaki ayrımı bulanıklaştıran ve başarılı bir bölme işlemini aksatan etkenleri de – özellikle güçlü paranoid-şizoid özellikler ve aşırı haset– tartışmıştım; bunlar bebekteki kafa karışıklığını güçlendirirler. Analizde şu çok önemlidir: Hastalarımızdaki bütün kafa karışıklığı durumlarının kökenlerini, en ağır şizofreni vakalarında bile, bebekliğin ilk dönemlerinde iyi ve kötü ilksel nesne arasında yeterince ayrım yapamamış olmalarında aramalıyız – kuşkusuz, kafa karışıklığının hasete ve yıkıcı itkilere karşı bir savunma olarak kullanılabileceğini de gözden kaçırmadan.

Bu ilk zorluğun bazı sonuçlarından söz etmek istiyorum şimdi. Suçluluğun vaktinden önce başlamasına, bebeğin suçluluk ve zulmedilme duygularını ayrı ayrı yaşayamamasına ve bunun sonucunda zulmedilme kaygısının artmasına yukarıda değindim; hasetin birleşmiş ana-baba figürünü yoğunlaştırmasının sonucu olarak anne ile babanın birbirine karıştırılmasının önemine de dikkat çektim. Genitalliğin vaktinden önce baş göstermesinin anallikten kaçışa bağlı olduğunu ve bunun da oral, anal, ve genital eğilim ve fantezilerin gittikçe birbirine karıştırılmasına yol açtığını öne sürdüm.

Kafa karışıklığı ve kararsızlık durumlarına yol açan erken dönem etkenleri arasında yansıtmalı ve içe yansıtmalı özdeşleşmeler de sayılabilir, çünkü bu özdeşleşmeler benlikle nesneler arasındaki ve iç dünya ile dış dünya arasındaki ayrımın geçici olarak belirsizleşmesi sonucunu verebilir. Bu tür bir kafa karışıklığı ayrı bir ruhsal gerçekliğin varlığının tanınmasını zorlaştırır; oysa dışsal gerçekliğin anlaşılmasını ve gerçekçi bir biçimde algılanmasını sağlayan da iç gerçekli-

42. *Çocukların Psikanalizi*, VIII. Bölüm.

ğin kabulüdür. Zihinsel besin alma korkusu, zihinsel besine duyulan güvensizlik, haset duyulan ve böylece bozulan memenin sunduğu şeye karşı duyulmuş güvensizlikten kaynaklanır. Eğer başlangıçta iyi besin kötü olanla karıştırılmışsa, gelecekte berrak düşünme ve değer standartları oluşturma yeteneği de şimdiden zedelenmiş demektir. Kanımca kaygı ve suçluluğa karşı savunmayla da bağlantılı olan ve nefretle hasetin yol açtığı bütün bu rahatsızlıklar, öğrenme ve zekânın gelişmesi alanında görülen ketlenmelerle ortaya koyarlar kendilerini. Bu türden zorluklara yol açan başka etkenleri burada bir yana bırakıyorum.

Kısaca özetlediğim kafa karışıklığı durumları, bir noktaya kadar normaldir: Yıkıcı (nefret) ve bütünleştirici (sevgi) eğilimler arasındaki yoğun çatışma, herkeste böyle kafa karışıklıklarının belirmesine yol açabilir. Bütünleştirmenin gelişmesi ve içsel gerçekliğe ilişkin daha berrak bir görüş sağlayan depresif konumun derinlemesine çalışılmasıyla, dış dünya algısı da daha gerçekçi bir nitelik kazanır – birinci yılın ikinci yarısında ve ikinci yılın başında epeyce ilerleme kaydetmiş bir süreçtir bu.[43] Bu değişmeler, esas olarak, paranoid-şizoid mekanizma ve kaygıların önemli bir yönünü oluşturan yansıtmalı özdeşleşmenin azalmasıyla ilişkilidir.

VII

Şimdi, bir analiz sırasında karşılaşılan ilerleme güçlüklerini kısaca betimlemeye çalışacağım. Hastanın ilksel haset ve nefretle yüzleşmesinin sağlanması, ancak uzun ve zahmetli bir çalışmadan sonra mümkün olur. Hemen herkes haset ve rekabet duygularını tatmıştır, yine de bunların en erken, en derin köken ve türevlerinin aktarım durumunda ortaya çıkması hasta için çok acılı ve zor bir deneyim anlamına gelecektir. Oidipal kıskançlık ve düşmanlığın analizine karşı gerek erkek gerekse kadın hastaların gösterdiği direnç çok güçlü olsa bile,

43. Yaşamın ikinci yılında saplantılı düzeneklerin öne çıktığını ve ben örgütlenmesinin anal itki ve fantezilerin egemenliği altında gerçekleştiğini daha önce de öne sürmüştüm.

yine de memeye duyulan haset ve nefretin analizine gösterilen direnç kadar şiddetli değildir. Bu derin çatışma ve acıların içinden derinlemesine çalışmayla geçmesine yardım etmekle hastanın denge ve bütünlüğünün gelişmesine en önemli katkıyı yapmış oluruz; böylece, aktarım süreci içinde, hastanın iyi nesnesini ve ona duyduğu sevgiyi daha sağlam temeller üzerinde kurması ve kendine duyduğu güvenin artması mümkün olacaktır. Söylemek gereksiz, bu en erken ilişkinin analizi daha sonrakilerin analizini de içerir ve analiste hastanın yetişkin kişiliğini daha iyi anlama imkânı verir.

Analizin düzelme ve gerilemelerden oluşan oynak bir seyir izlemesine hazırlıklı olmamız gerekir. Farklı görünümleri vardır bu ters dönüşlerin. Örneğin, hasta bir noktada analistin becerisine hayran olduğunu belirtmiş ve teşekkürlerini sunmuştur. Ama hastanın hayranlığına yol açmış olan bu beceri, kısa bir süre sonra, bir haset nesnesine dönüşmeye başlar. Hasta, iyi bir analiste sahip olmanın gururuyla hasete karşı koymaya çalışabilir. Bu gururun aşırı sahiplenme ve mülkiyet duygularını kışkırtması durumunda çocukluk açgözlülüğü de yeniden canlanabilir; böyle bir açgözlülük, muhtemelen şöyle ifade edilecektir: İstediğim her şeye sahibim; iyi annenin tek sahibi benim. Böyle açgözlü ve mütehakkim bir tavrın iyi nesneyle ilişkiyi bozma ve suçluluğa yol açma olasılığı büyüktür ve bu da bir süre sonra yeni bir savunmanın belirmesine neden olur; şöyle özetlenebilir bu savunma: Analist-anneye zarar vermek istemiyorum, ona zarar vermektense armağanlarını almamayı yeğlerim. Bu durumda, analistin armağanı kabul edilmediği için, annenin sunduğu süt ve sevginin reddedilmesiyle ilgili eski suçluluk da yeniden canlanır. Hasta, kendini (benliğinin iyi kısmını) yardımdan ve düzelmeden yoksun bıraktığı için de suçluluk duyar, analistle yeterince işbirliği yapamadığı ve ona fazla yük olduğu için kendini suçlamaya başlar; analisti sömürdüğü duygusuna kapılmıştır şimdi. Hasta, bu türden tavırlarla zulmedilme kaygıları (savunmalarının, duygularının, düşüncelerinin ve bütün ideallerinin elinden alındığı kaygıları) arasında gidip gelir. Yoğun kaygı durumlarında hastanın zihninde sadece iki alternatife yer vardır: Ya o başkalarını soyuyordur, ya da başkaları onu.

Önce de belirttiğim gibi, savunmalar, içgörünün arttığı durumlarda bile işlerliklerini sürdürür. Bütünleşmeye doğru atılan her adım ve bunun yol açtığı kaygı, erken savunmaların daha da güçlü bir biçimde ortaya çıkmasına, hatta yeni savunmaların doğmasına yol açar. Bu sü-

rekli tekrarlanan duygusal dalgalanmalar içinde ilksel hasetin hep yeniden belirmesine de hazırlıklı olmamız gerekir. Örneğin, hasta, analiste oranla çok aşağılık ve iğrenç bir yaratık olarak görüyordur kendini, bütün iyilik ve sabır analistte toplanmıştır ona göre; bu duygu, kısa sürede yerini hasete bırakacaktır. Hasta, kendisi mutsuzken, acılar ve çatışkılar içindeyken, analistin içinin rahat olduğunu –onun deli olmadığını– düşünüyordur; bu durumda haset duymaması çok zordur.

Hastanın, yararlı olduğunu zihninin bir bölümünde teslim ettiği bir yorumu şükranla kabullenememesi, terapideki olumsuz tepkinin sadece bir yönüdür. Aynı başlık altında toplanabilecek bir dizi güçlüğün bazılarına şimdi değineceğim. Beklenen gelişmelerden biri şudur: Hasta bütünleşme doğrultusunda bir ilerleme kaydettiğinde, başka bir deyişle kişiliğinin hasetli, nefret eden ve edilen kısmıyla öteki kısımları birbirine yaklaştığında, şiddetli kaygıların ortaya çıkması ve hastanın kendi sevgi eğilimine duyduğu güvensizliğin artması çok muhtemeldir. Sevginin bastırılıp boğulmasının –ki bunun depresif konumda başvurulan manik savunmalardan biri olduğunu söylemiştim– kaynağında, yıkıcı itkilerden gelen tehdit ve zulmedilme kaygısı vardır. Yetişkinlerde, sevilen bir kişiye bağımlılık çocukluğun çaresizlik yaşantısını yeniden canlandırır; bu da alçaltıcı bir durum olarak görülür. Ama burada söz konusu olan sadece çocukluk çaresizliği de değildir: Çocuk annesine fazlaca bağımlı olabilir, çünkü kendi yıkıcı itki ve davranışlarının onu zulmedici ya da yaralı bir nesneye dönüştürmesinden fazlaca kaygılanıyordur; ve aktarım durumunda bu kaygı yeniden yüze çıkabilir. Öte yandan, bir kez sevgiye izin verilirse nesnenin açgözlülüğe kurban gideceği kaygısı da sevgi eğilimlerinin bastırılmasına neden olabilir. Korkulan bir şey de sevginin gereğinden çok sorumluluğa yol açması ve nesnenin taleplerinin çok büyük olmasıdır. Nefretin ve yıkıcı itkilerin faal olduğuna ilişkin bilinçdışı bilgi, hastanın sevgisini –kendine veya başkalarına– itiraf etmekten kaçınırken kendini daha dürüst ve içten hissetmesini sağlayabilir.

Kaygının belirdiği her durumda ben de üretebildiği bütün savunmaları seferber eder; bu açıdan, bölme süreçlerinin de zulmedici ve depresif kaygılara karşı önemli bir rolü vardır. Bu bölme süreçleriyle ilgili yorumlar verdiğimizde, hasta da yıkıcı itkilerin temsilcisi olduğunu hissettiği ve onu dehşete düşüren bir kişilik bölgesinin daha iyi farkına varır. Erken bölme süreçlerinin (bunlar her zaman şizoid ve paranoid özelliklerle bağlantılıdır) çok baskın olmadığı hastalarda, it-

kilerin *bastırılması* daha güçlü bir eğilimdir ve bu yüzden klinik tablo da farklıdır. Başka bir deyişle, bu durumda nörotik yanı ağır basan hasta tipiyle uğraşıyoruz demektir: Hasta, erken bölme süreçlerini bir ölçüde aşmayı başarmıştır ve duygusal çalkantılara karşı asıl savunma da bastırmadır.

Analizi uzun süre güçleştiren bir başka sorun da hastanın olumlu aktarımı fazlaca inatçı bir tavırla sürdürmesidir; bu bir ölçüde aldatıcı bir durum olabilir, çünkü temelinde idealleştirme vardır ve bölünerek ayrılmış nefret ve hasetin üzerini örtmektedir. Bu türden vakalarda, oral kaygıların ortaya dökülmesinden kaçınıldığı ve genital öğelerin ön plana çıkarıldığı görülür.

Çeşitli bağlamlarda göstermeye çalıştığım gibi, hasta, ölüm içgüdüsünün ifadesi olan yıkıcı itkilerin her şeyden önce benini hedef aldığını hissediyordur. Bu itkilerle yüz yüze kaldığında –bu karşılaşma tedrici bir süreçle gerçekleşmiş olsa bile– hasta bunları kendi parçası olarak kabullenme ve kişiliğiyle bütünleştirme sürecine girer, ama aynı zamanda saldırganlığa hedef olduğu duygusuna da kapılır. Demek ki hasta bütünleşmenin sonucu olarak zaman zaman birkaç büyük tehlikeyle karşılaşacaktır: Beni, taşıyamayacağı kadar ağır bir yükün altına girmiş olabilir; hasta, kişiliğinin bölünüp ayrılmış, yıkıcı ve nefret edilen kısmını tanıdığında, benliğinin ideal kısmını yitirebilir; hastanın artık bastırılmayan yıkıcı itkilerine karşı analistin de düşmanca bir tavır alması, misillemeye girişmesi ve böylece tehlikeli bir üstben figürüne dönüşmesi mümkündür; nihayet, bir iyi nesnenin yerini tuttuğu ölçüde, analist de yıkıcı itkilerin tehdidiyle karşılaşabilir. Analiste yönelen tehdit, bölünmeyi aşmaya ve adım adım bütünleşme sağlamaya çalışırken karşılaştığımız direncin önemli nedenlerinden biridir. Çocuğun ilksel nesneyi iyiliğin ve yaşamın kaynağı olarak gördüğünü ve dolayısıyla vazgeçilmez/değiştirilmez bir varlık saydığını düşündüğümüzde, analiste yönelen tehdidin ciddiliği daha iyi anlaşılır. Analisti ve iyi nesneyi tahrip etmiş olabileceği kaygısı, çok köklü duygusal güçlüklerin kaynağıdır ve depresif konum sırasında beliren çatışmalarda önemli rol oynar. Yıkıcı hasetin fark edilmesinin yol açtığı suçluluk duygusu, hastanın yeteneklerinin geçici olarak ketlenmesine neden olabilir.

Bütünleşmeye karşı bir savunma olarak tümgüçlü ve megalomanik fantezilerin gelişmesi bizi çok farklı bir durumla karşı karşıya bırakacaktır. Hasta, daha da güçlendirdiği düşmanca tavır ve yansıtma-

larına sığınabileceği için analizin kritik bir evresi de olabilir bu durum. Hasta, kendini analistten üstün görüyor, onu kendisine yeterince değer vermemekle suçluyor ve böylece nefret duygusuna bir mazeret buluyordur. Analiz boyunca kaydedilmiş bütün ilerlemeler de yine hasta sayesinde olmuştur. Erken yaşantılara dönecek olursak, hasta çocukken ailesinden daha güçlü olduğu, hatta anneyi kendisinin doğurduğu ve onun memesine sahip olduğu yolunda fanteziler beslemiş olabilir. Öyleyse annenin malını gaspeden de çocuk değildir; tam tersine, anne çocuğu soymuş ve memeden yoksun bırakmıştır. Böylece yansıtma, tümgüçlülük ve zulmedilme duygusu doruğa çıkar. Bilimsel çalışmalarda ve benzer etkinliklerde birinci olma duygusunun güçlü olduğu durumlarda bu fantezilerin bazıları ön plandadır. Birinci olma tutkusunu besleyen başka etkenler de vardır; ilksel nesneye veya ikamelerine yöneltilen haset ve saldırganlıkla bağlantılı olan suçluluk duygusu böyle bir etken olabilir. Çünkü ilksel nesneyi soymanın verdiği suçluluk yadsımaya yol açmış ve bu yadsıma da mutlak özgünlük iddiası biçiminde ortaya çıkmıştır: Kişi, nesneden herhangi bir şey almış veya kabul etmiş olma ihtimalini bütünüyle dışta bırakmak istiyordur.

Bu son paragrafta, haset duyguları bünyesel olarak güçlü hastaların analizinin bazı noktalarında karşılaşılan güçlükleri vurguladım. Ancak, bu türden derin ve ağır rahatsızlıkların analizi, olağanüstü hasetli ve tümgüçlü tavırların sonucu olan potansiyel bir psikoz tehlikesine karşı da çoğu kez bir güvence sağlar. Ama bütünleşme çabasında çok aceleci davranmamak gerekir. Eğer kişiliğindeki bölünmenin farkına varışı çok ani olursa, hastanın bu bölünmeyle başa çıkması zorlaşır.[44] Hasetli ve yıkıcı eğilimlerin bölünüp ayrılması ne kadar şiddetli olmuşsa, bunların farkına varan hastanın duyacağı korku da o kadar şiddetli olacaktır. Analizde, hastanın benliğindeki bölünmelerle ilgili acılı içgörüye yavaşça ve adım adım yaklaşmalıyız. Bu demektir ki daha büyük bir bütünleşme sağlanıncaya kadar yıkıcı yönler tekrar tekrar bölünüp ayrılacak ve hep yeniden kazanılacaktır. Ama sonuçta sorumluluk duygusu güçlenecek, suçluluk ve depresyon daha derinden hissedilecektir. Bu gerçekleştiğinde ben de güçlenmiş, hasetle

44. Beklenmedik bir biçimde suç işleyen ya da psikotik çöküş yaşayan bir kişi, benliğinin bölünüp ayrılmış tehlikeli kısımlarının birdenbire farkına varmış olabilir. Sırf bir suç işlemekten kaçınabilmek amacıyla kendilerini tutuklattırmaya çalışan insanların varlığı bilinir.

birlikte yıkıcı itkilerin mutlaklığı azalmış ve bölme süreçleri boyunca tutuklu kalan sevgi ve şükran yetisi serbest kalmıştır. Böylece hastanın bölüp ayırmış olduğu yönlerini kabullenmesi giderek kolaylaşacak ve benliğini bölmek yerine sevdiği nesneye karşı yıkıcı itkilerini bastırma yeteneğini kazanacaktır. Bu gelişmenin bir yönü de şudur: Analiste yansıtılarak onu tehlikeli ve misillemeci bir figüre dönüştüren aktarım azalmakta, böylece analistin de hastanın daha geniş bir bütünleşme kazanmasına yardım etme imkânı artmaktadır. Başka bir deyişle, terapideki olumsuz tepki hafifliyordur.

Gerek olumlu gerekse olumsuz aktarımda bölme süreçlerinin ve altta yatan nefretle hasetin analizi hem analistten hem de hastadan zorlu bir çaba ister. Bu güçlüğün bir sonucu, bazı analistlerde görülebilen o kolaycılıktır: Hastanın olumlu aktarımını güçlendirme ve olumsuz aktarımdan kaçınma çabası; hastanın geçmişte yeterince güvenli bir biçimde kuramadığı iyi nesnenin yerini alma çabası... Böyle bir çalışma tarzı, hastanın benliğini daha iyi bütünleştirmesine yardım ederek nefretin sevgiyle yumuşatılmasını amaçlayan teknikten çok farklıdır. Analitik pratikte yaşadığım deneyimler, hastanın güvenini tazelemeye dayalı tekniklerin pek az başarı kazandığını göstermiştir bana; özellikle, kalıcı sonuçlar vermemektedir bu tür çabalar. Şüphesiz, başkasının yardımıyla kişinin kendine duyduğu güveni tazelemesi herkeste görülen köklü bir ihtiyaçtır; anneyle en erken ilişkilerden kaynaklanır. Bebeğin anneden beklediği sadece bütün maddi ihtiyaçlarını gidermesi değildir; kaygıya kapıldığı her durumda sevgi gösterilerine de ihtiyaç duyar. Bu güven alma özlemi analitik durumda yaşamsal bir öğedir; hem yetişkin hem de çocuk hastalarımız için taşıdığı önemi yadsımamalıyız. Hep görmüşüzdür: Hastanın bilinçli (ve çoğu zaman da bilinçdışı) amacı analizden geçmek olsa bile, analistten sevgi ve takdir görme ve böylece kendine duyduğu güveni tazeleme ihtiyacından da bir türlü tam vazgeçemiyordur. Hastanın analistle işbirliği yaparak zihnin en derin katmanlarının, yıkıcı itkilerin ve zulmedilme kaygısının analizine imkân vermesi bile, bir noktaya kadar, analisti tatmin etme ve ondan sevgi görme arzusundan kaynaklanıyor olabilir. Durumun farkında olan analist, bu türden arzuların çocukluktaki köklerini analiz etmelidir; bunu yapmayıp da hastasıyla özdeşleşme kurmaya kalkacak olursa, hastanın bu başlangıç evresindeki güven verilme ihtiyacı analistin karşı-aktarımı ve dolayısıyla tekniği üzerinde şiddetli bir etki yaratabilir. Bu özdeşleşmenin, analisti anne-

nin yerini almaya ve çocuğun (hastanın) kaygılarını hemen, dolaysızca gidermeye kışkırtması da çok mümkündür.

Bütünleşme yolunda karşılaşılan güçlüklerden biri de hastanın şu sözlerinde açığa çıkar: "Bana söylediklerinizi anlıyorum ama *hissedemiyorum*." Bu noktada, ne hastanın ne de analistin tüm niyet ve amaçlılıklarına karşın henüz tam ulaşamadıkları bir kişilik bölgesinin söz konusu olduğunu anlamalıyız. Hastanın bütünleştirme sürecine yardım çabalarımızın inandırıcı olması için, benliğinin bazı parçalarını nasıl ve niçin tekrar tekrar bölüp ayırdığını kendisine hem güncel hem de geçmiş malzemelerle gösterebilmemiz gerekir. Bu türden kanıtları çoğu zaman seanstan önce görülmüş bir düş sağlar, ama analitik durumun tüm bağlamından da çıkarsanmaları mümkündür. Bir bölme ediminin yorumu, burada anlattığım şekilde desteklendiğinde, bir sonraki seansta hastanın anlattığı bir düş parçasıyla ya da sunduğu başka malzemelerle doğrulanabilir. Bu tür yorumların birikimsel sonucu, yavaş yavaş hastanın bütünleşme ve içgörü yolunda bazı adımlar atmasını sağlayacaktır.

Bütünleşmeyi önleyen kaygının mutlaka aktarım durumu içinde anlaşılması ve yorumlanması gerekir. Benliğin bölünüp ayrılmış parçalarının analiz içinde yeniden kazanılması halinde hastanın zihninde hem kendisine hem de analiste yönelen bir tehdidin belirdiğini daha önce söylemiştim. Bu kaygıyla ilgilenirken, hastanın bize sunduğu malzemenin içinde seçebileceğimiz sevgi işaretlerini de ciddiye almamız gerekir. Çünkü hastaya sonunda nefret ve hasetini yumuşatma imkânını veren de bunlardır.

Hasta, analitik sürecin herhangi bir anında, yorumun isabetsiz olduğunu veya onu ikna edemediğini ileri sürebilir; ama bunun çoğu zaman bir direncin belirtisi olması da mümkündür. Eğer kişiliğin yıkıcı kısımlarını, özellikle de nefret ve haseti tekrar tekrar bölüp ayırma çabalarına analizin başından beri yeterince dikkat çekebilmişsek, hiç değilse vakaların çoğunda hastanın bütünleşme yolunda bazı adımlar atmasını sağlamışız demektir. Ama hastada daha kalıcı bir bütünleşme bekleyebilmemiz için yeterli bir sürenin geçmesi gerekir; bu süre içinde, analistin kılı kırk yaran ve istikrarlı çalışması belli bir noktaya ulaşmış olacaktır.

Analizin bu evresini iki düşle örnekleyeceğim şimdi.

Yukarıda söz ettiğim ikinci erkek hasta, analizinin daha ileri bir evresinde, daha geniş bütünleşme ve çeşitli açılardan düzelmenin sağ-

lanmış olduğu bir noktada, bir düşünü aktaracaktı. Bu düş, bütünleşme sürecinde, depresif duyguların acısının yol açtığı dalgalanmaları ortaya koyuyordu. Düşünde, üst kattaki bir dairedeymiş ve bir arkadaşının arkadaşı olan "X" onu yürüyüşe çağırıyormuş sokaktan. Ama hasta "X"le birlikte yürüyüşe çıkmıyormuş, çünkü dairesinde bulunan siyah bir köpeğin sokağa kaçarak ezilmesinden korkuyormuş. Başını okşuyormuş köpeğin. Pencereden aşağıya baktığında, "X"in "çekilmiş" olduğunu görmüş.

Verdiği bazı çağrışımlar sonucunda, gördüğü daireyle benimki ve siyah köpekle de benim siyah kedim arasında bir bağlantı kuruldu – köpekten dişilik adılıyla söz ediyordu. Hasta, eski bir okul arkadaşı olan bu "X"i hiç sevmemişti. "X" fazla tatlı dilli, fazla kibar ve içtenliksizdi ona göre. "X" sık sık borç alıyordu ondan ve sonra borcunu ödese de bu türden iyilikleri çok doğal bir hakmış gibi istiyordu. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla, "X" mesleğinde çok başarılıydı.

Hasta, "bir arkadaşının arkadaşının" kendindeki bir yönü temsil ettiğini anlıyordu. Sunduğum yorumun özü şöyleydi: Kişiliğinin sevimsiz ve ürkütücü bir yönünün daha iyi farkına varıyordu şimdi; köpek-kedi (analist) "X" tarafından ezilmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı. "X"in yürüyüş önerisiyse, bütünleşme yönünde atılmış bir adımı simgeliyordu. Bu noktada, "X"in, kusurlarına rağmen mesleğinde iyi oluşu çağrışımıyla umutlu bir öğe de katılmıştı düşe. Bu düşte benliğinin daha yaklaştığı bölgesi de eski malzemelerdeki kadar yıkıcı ve hasetli değildi ve bu da bir ilerlemenin sağlandığı her durumda görülen bir değişmeydi.

Hastanın köpek-kedinin selameti için kaygılanması, analisti kendi açgözlü ve düşmanca eğilimlerinden ("X" temsil ediyordu bu eğilimleri) koruma isteğini ifade ediyor ve bu da kısmen giderilmiş olan bölünmenin bir kez daha geçici olarak belirginleşmesine yol açıyordu. Ancak, kendi reddedilmiş parçası olan "X"in "çekilmiş" olması, hepten gitmiş olmadığını ve bütünleşme sürecinin sadece geçici bir kesintiye uğradığını gösteriyordu. Hastanın o andaki ruh halinin belirleyici yönü depresyondu: Analiste karşı suçluluk ve onu koruma isteği ön plandaydı. Bu bağlamda, bütünleşme korkusunun nedeni de analistin hastada bulunan o bastırılmış açgözlü ve tehlikeli itkilerden korunması gerektiği düşüncesiydi. Kişiliğinin bir bölümünü hâlâ bölüp ayırmakta olduğundan kuşkum yoktu, ama açgözlü ve yıkıcı itkiler daha belirgin bir biçimde *bastırılıyordu* şimdi. Öyleyse yorumun da

hem bastırmanın hem de bölmenin üstüne gitmesi gerekirdi.

Birinci erkek hasta da analizinin daha sonraki bir aşamasında bütünleşme yolunda ilerleme kaydedildiğini gösteren bir düşünü aktardı. Serseriliğe eğilimli bir erkek kardeşi olduğunu görmüştü düşünde; bu kardeş, kabul edildiği bir evin sakinlerini öldürüyor ve evi soyuyormuş. Hastayı çok sarsmış bu olay, ama kardeşine sadık kalması ve onu koruması gerektiğini de hissediyormuş. Birlikte kaçıp kendilerini bir gemide buluyorlarmış. Anlatımının bu noktasında, hastanın çağrışımı Victor Hugo'nun *Sefiller*'ine yöneldi ve bütün yaşamı boyunca aslında masum bir insanı izleyerek onun peşinden gizlendiği Paris lağımlarına kadar inen Müfettiş Javert'den söz etti. Ama Javert sonunda bütün yaşamını yanlış bir hedefin peşinde geçirdiğini anlayıp intihar eden biriydi.

Sonra yine düşüne döndü hasta, kaldığı yerden anlatmaya devam etmek için. Bir polis kardeşiyle kendisini tutukluyormuş. Hastanın yüzüne bakarken gözlerinde şefkatli bir ifade beliriyormuş bu polisin; hasta da sonunda cezalandırılmaktan kurtulabileceğini düşünüp umutlanıyormuş, kardeşini kendi yazgısına terk etmiş gibiymiş.

Hasta, daha düşünü anlatırken, serseri kardeşin kendi parçası olduğunu anladı. Kısa bir süre önce, kendi davranışlarının bazı önemsiz yönlerinden söz ederken de "serserilik" sözünü kullanmıştı. Burada, daha önceki bir düşünü anlatırken de başa çıkamadığı bir serseri çocuktan söz ettiğini anımsamalıyız.

Bu bölümde betimlemeye çalıştığım bütünleşme adımının atılmış olduğunu gösteren şey, hastanın kendini kardeşinden sorumlu hissetmesi ve onunla "aynı gemide" bulunmasıydı. Yorumumda, onu nezaketle kabul eden insanları öldürüp soymasının analiste yönelttiği saldırıları temsil ettiğini söyledim ve sık sık açıkça belirttiği bir kaygısını hatırlattım ona: Benden mümkün olduğu kadar çok şey alma arzusunun bana zarar vereceğinden korkuyordu hep. Bunun annesiyle ilgili erken suçluluk duygularıyla bağlantı olduğunu belirttim. Şefkatli polis de onu sertçe yargılamaktan kaçınan ve kendi kötü kısımlarından kurtulmasına yardım etmek isteyen analisti temsil ediyordu. Bunun yanında, bütünleşme sürecinde bölme ediminin (hem benliğin hem de nesnenin bölünmesi) bir kez daha belirdiğine işaret ettim. Analistin çifte rolü ortaya koyuyordu bunu: Hem şefkatli polisti analist, hem de sonunda kendi canına kıyan ve hastanın "kötülüğünün" yansıtıldığı Javert. Hasta, kişiliğinin "serseri" yönünden kendisinin

sorumlu olduğunu anlamıştı ama, benliğini hâlâ bölüyordu: Onu temsil eden "masum" adamdı, oysa sığınmak zorunda kaldığı lağımlar kendi anal ve oral yıkıcılığını temsil etmekteydi.

Bölmenin tekrarlanmasına sadece zulmedilme kaygısı değil, depresif kaygı da yol açıyordu; çünkü hasta, analistin (şefkatli analist imgesinin) karşısına kendi kötü yönüyle çıktığında ona zarar vereceğini hissediyordu. Kendi kötü yönüne karşı polisle bir olmasının nedenlerinden biri de buydu; o noktada, yok etmek istiyordu bu kötü yönünü.

Freud'un, kişilik gelişimindeki bazı bireysel farklılıkların bünyesel etkenlerden geldiğini oldukça erken bir dönemde kabul ettiğini biliyoruz. Örneğin, "Karakter ve Anal Erotizm" (1908) yazısında, güçlü bir anal erotizmin birçok insanda bünyesel olduğu görüşüne yer vermiştir.[45] Abraham da oral itkilerin şiddetinde doğuştan gelen bir etken olduğunu saptamış ve bunu manik-depresif hastalığın nedenlerinden biri saymıştı. Şöyle diyordu: "gerçekten bünyesel ve devralınmış olan şey, oral erotizmin gücüdür – tıpkı bazı ailelerde anal erotizmin en başından beri baskın bir etken oluşu gibi."[46]

Ben de ilksel nesne olan anne memesi karşısında açgözlülük, nefret ve zulmedilme kaygısının doğuştan gelen bir temeli olduğunu daha önce öne sürmüştüm. Bu tartışmada, oral-sadistik ve anal-sadistik itkilerin kuvvetli bir ifadesi olan hasetin de bünyesel olduğunu ekledim. Bu bünyesel etkenlerin yoğunluğundaki farklılıklar, kanımca, Freud'un hipotezindeki kaynaşmış ölüm ve yaşam içgüdülerinden birinin ya da ötekinin daha baskın olmasıyla bağlantılıdır. Bu iki içgüdüden birinin ya da ötekinin daha baskın olmasıyla benin güçlü ya da zayıf oluşu arasında bir ilişki bulunduğuna da inanıyorum. Benin başa çıkmak zorunda kaldığı kaygılar karşısındaki gücünün de bünyesel bir etken olduğunu sık sık belirttim. Kaygı, gerilim ve hüsrana katlanma güçlükleri, rahim-dışı yaşamın başlangıcından itibaren, hissettiği yoğun yıkıcı itkiler ve zulmedilme duyguları karşısında güçsüz olan bir benin ifadesidir. Zayıf bir benin maruz kaldığı bu şiddetli kaygılar, yadsıma, bölme ve tümgüçlülük gibi savunmaların aşırı ölçüde kulla-

45. "Bu belirtilere bakarak şu çıkarsamayı yapabiliriz: anal bölgenin erojen önemi bu kişilerin doğuştan gelen cinsel bünyelerinde daha belirgindir."

46. Bkz. Abraham (1924a).

nımına yol açar (bu tür savunmalar, bir dereceye kadar, gelişmenin erken dönemlerinde herkeste görülür). Tezime bağlı kalarak, bünyesel olarak güçlü bir benin hasete kolayca yenilmeyeceğini ve iyi ile kötüyü bölmekte (bunun, iyi nesnenin yerine sağlamca oturtulması için bir önkoşul olduğunu varsayıyorum) çok güçlük çekmeyeceğini de söyleyeceğim. Ben, bu durumda, parçalanmaya yol açan ve belirgin paranoid-şizoid özelliklerin önemli bir öğesi olan o bölme süreçlerine daha az yatkın demektir.

Gelişimi başlangıçtan itibaren etkileyen bir başka etken de bebeklerin yaşadığı dışsal deneyimlerdeki farklılıklardır. Bebeğin ilk kaygılarını bir dereceye kadar bu etken açıklar. Zor bir doğum geçiren ve tatminkâr olmayan bir beslenme yaşayan bebeklerde bu kaygılar özellikle güçlü olacaktır. Yine de gözlemlerime dayanarak şunu öne sürebiliyorum: Bu dışsal deneyimlerin etkisi, doğuştan gelen yıkıcı itkilerin ve bunun sonucu olan paranoid kaygıların bünyesel gücüyle orantılıdır. Öyle belirgin olumsuz deneyimler yaşamadıkları halde beslenme ve uyuma güçlüğü çeken çok sayıda bebek vardır; bu bebeklerde, dışsal koşulların yeterli bir açıklama sunamadığı yoğun kaygı belirtilerini fark etmemek imkânsızdır.

Bazı bebeklerin de büyük yoksunluklara ve olumsuz koşullara maruz kaldığı ama yine de aşırı kaygı geliştirmedikleri bilinir ki, bu da onlarda paranoid ve hasetli özelliklerin baskın olmadığını gösterir. Bu yargı, çoğu zaman, bu insanların daha sonraki tarihlerince de doğrulanacaktır.

Analitik çalışmalarımda, karakter özelliklerinin kökenlerini bünyesel etkenlerdeki farklılıklara kadar izleme olanağım oldu. Doğumöncesi etkiler konusunda daha öğreneceğimiz çok şey var; ama bu yeni bilgiler ne olursa olsun, benin ve içgüdüsel dürtülerin gücünün belirlenmesinde doğuştan gelen öğelerin payı hiçbir zaman azımsanamaz.

Doğuştan gelen etkenlerin varlığı, psikanalitik terapinin de bazı sınırları olduğu anlamına gelir. Bunu çok iyi anlamakla birlikte, bünyesel temelin elverişsiz olduğu bazı vakalarda bile çok köklü ve olumlu değişmeler sağlanabildiğini de kendi deneyimlerimden biliyorum.

Sonuç

Besleyici memeye duyulan hasetin ilksel nesneye yöneltilen saldırıları şiddetlendiren bir etken olduğu düşüncesi yıllardır analizlerimde yer aldı. Ama hasetin bozucu, kirletici ve yıkıcı özelliğiyle dışsal ve içsel iyi nesneyle güvenli bir ilişki kurulmasına müdahale ettiği, şükran duygusunu önlediği ve iyi ile kötü arasındaki ayrımı belirsizleştiği görüşüne ancak son yıllarda özel bir ağırlık tanımaya başladım.

İçsel bir nesne olarak analistle ilişki, burada anlattığım bütün vakalarda çok önemli bir rol oynuyordu. Bunun genel bir geçerliliği olduğunu da gördüm. Haset ve sonuçlarıyla ilgili kaygı belli bir doruğa çıktığında, hasta, analisti gereksiz yere kendi işine, yaşamına ve faaliyetlerine karışan bir hınçlı ve hasetli içsel nesne olarak algılamaya ve kendisine zulmettiğini düşünmeye başlar. Hasta, iyi nesneyi ve onunla birlikte içsel güvenini yitirdiğini hissetmektedir şimdi. Gözlemlerime dayanarak söyleyebilirim ki, yaşamın herhangi bir evresinde iyi nesneyle ilişki ciddi bir sarsıntı geçirdiğinde (hasetin önemli rol oynadığı bir sarsıntı) kişinin sadece iç huzuru ve güven duygusu zedelenmekle kalmaz, karakterinde de bozulma ve çarpılmalar belirir. Zulmedici içsel nesnelerin ağır basması, yıkıcı itkilerin şiddetlenmesine yol açar; oysa iyi nesnenin sağlam temeller üzerine oturtulmuş olması halinde, onunla kurulan özdeşlik, sevgi yetisinin, yapıcı itkilerin ve şükranın da güçlenmesini sağlar. Bu, yazının başında öne sürdüğüm hipotezle de uyumludur: Eğer iyi nesne derine kök salmışsa, geçici sarsıntılara dayanmak da mümkün olur ve ruh sağlığının, kişilik oluşumunun ve başarılı ben gelişiminin temelleri atılır.

En erken içsel zulmedici nesnenin (misilleme yapan, yiyip bitiren, zehirleyen meme) önemine başka bağlamlarda değinmiştim. Şimdi öne sürmek istediğimse şu: Bebeğin hasetinin [nesnelere] yansıtılması, ilksel ve bir süre sonra da içsel zulümle ilgili kaygılarına özel bir

ton kazandırır. Bebek, "hasetli üstbenin" her türlü onarım veya yaratıcılık çabasını baltaladığını ve bitmek bilmeyen aşırı taleplerle şükran yetisini iyice zorladığını hissediyordur. Çünkü zulmedilme duygusuna yeni bir şey eklenmiştir şimdi: Zulmedici içsel nesnelerin kişinin kendi hasetli ve yıkıcı itkilerinin ürünü olduğuna (ve iyi nesneyi daha en başından bozduğuna) ilişkin suçluluk duyguları. Buradan doğan cezalandırılma ihtiyacı, kişinin kendini değersiz görmesi ve alçaltmasıyla tatmin edilirken bir kısır döngüye yol açar.

Hepimizin bildiği gibi, psikanalizin nihai amacı hastanın kişiliğinin bütünleşmesidir. Freud bunu şu sözle özetlemiştir: "İd'in olduğu yerde ben olacaktır." Bölme süreçleri gelişimin en erken evrelerinde ortaya çıkar. Belli bir sınırın ötesindeki bölme eğilimleri ciddi paranoid ve şizoid özelliklerin göstergesidir ve bu özellikler de şizofreniye zemin hazırlayabilir. Normal gelişimde bu paranoid ve şizoid eğilimler (paranoid-şizoid konum), depresif konumun belirleyici olduğu evrede büyük ölçüde aşılır ve başarılı bir bütünleşmenin yolu açılır. Bu evrede bütünleşme yolunda atılan adımlar yaşamın ikinci yılında devreye girer ve benin bastırma yeteneğinin temelini oluşturur.

"Bebeğin Duygusal Yaşamı" başlıklı yazımda da belirtmiştim: Küçük çocuğun duygusal güçlüklerle bastırma yoluyla başa çıkabilmesi için ilk evrelerdeki bölme süreçlerinin fazla şiddetli yaşanmamış ve böylece zihnin bilinçli ve bilinçdışı bölümlerinin bütünleşmiş olması gerekir. Başlangıç evrelerinde bölme süreçleri ve başka savunma düzenekleri her zaman baskın olacaktır. Freud, daha *Ketlenmeler, Semptomlar ve Kaygı*'da bile, bastırmadan daha eski savunma yöntemleri de olabileceğini söylemişti. Bu çalışmada bastırmanın normal gelişim açısından taşıdığı yaşamsal önemin üzerinde durmadım, çünkü burada asıl ele almak istediğim konu hasetin sonuçları ve bölme süreçleriyle ilişkisiydi.

Teknik konusuna gelince, haset ve yıkıcı itkilerle bağlantılı kaygı ve savunmaların analizine tekrar tekrar girişmekle bütünleşme yolunda ilerleme sağlanabileceğini göstermeye çalıştım. Freud, analitik yöntemin başlıca görevlerinden birinin "derinlemesine çalışma" olduğunu saptamıştı; ben de Freud'un bu buluşunun önemine her zaman inandım. Hastalarımda saptadığım bölme süreçlerini kökenlerine kadar izlemeye çalışırken edindiğim deneyimler de bu inancımın yersiz olmadığını gösterdi bana. Analiz ettiğimiz sorunlar ne kadar derin ve karmaşıksa karşılaşabileceğimiz direnç de o kadar güçlü olur ki "de-

rinlemesine çalışma" kavramının önemi ve zorunluluğu da bu noktada ortaya çıkar.

Bu zorunluluk, özellikle ilksel nesne karşısındaki haset söz konusu olduğunda geçerlidir. Hastalar, başka insanlara karşı duydukları haset ve kıskançlık duygularını, rekabetçi tavırlarını, hatta başkalarının yeteneklerine zarar verme isteklerini anlayabilir ve kabullenebilirler; ama benlik içindeki bölünmenin azalması, ancak analistin bu düşmanca duyguları aktarım durumu içinde analiz etme azmini göstermesi ve böylece hastanın bu duyguları en eski ilişkilerindeki haliyle yeniden yaşamasını sağlamasıyla mümkün olur.

Deneyimlerimde şunu da gördüm: Bu en temel itkilerin, fantezilerin ve duyguların analizinin başarısız kalmasının bir nedeni, bazı insanlarda, analiz sırasında açığa çıkan depresif kaygı ve acıdan kaçınma çabasının hakikati bulma isteğine (ve son kertede de yardım alma isteğine) ağır basmasıdır. Hastanın bu en derin ruhsal katmanlara ilişkin olarak analistin sunduğu yorumları kabul edip özümleyebilmesi için, analistle yaptığı işbirliğinin kendisiyle ilgili hakikati bulma kararlılığına dayanıyor olması gerekir. Çünkü bu yorumlar, eğer yeterince derine işlemişse, sevilen nesneye olduğu kadar bene de düşmanmış gibi algılanan ve bu yüzden de bölünüp ayrılmış ve imha edilmiş olan bir benlik bölgesini seferber edecektir. İlksel nesneye yönelmiş haset ve nefretin yorumlanmasıyla ortaya çıkan kaygıların ve çalışmasıyla bu duyguları kamçılamış olan analistin zulmüne maruz kalma duygusunun yorumladığımız başka bütün malzemelerden daha acı verici olduğunu da gördüm.

Bu sorunlar güçlü paranoid kaygıları ve şizoid düzenekleri olan hastalarda özellikle belirgindir, çünkü bu tür insanların bir yandan yorumla körüklenen zulmedilme kaygısını yaşarken bir yandan da analiste olumlu bir aktarım ve güven duygusuyla yaklaşmaları daha zor olmaktadır – son kertede, sevgi duygularını sürdürmekte zorlanan insanlar oldukları da söylenebilir. Bilgimizin bu evresinde şu görüşe yatkınım ben: Bu tür hastaların (ki açıkça psikotik tipte olmaları da gerekmez) analizinde elde edilebilecek başarı sınırlıdır; analizin büsbütün başarısız kalması da mümkündür.

Ama analiz bu derinliklere götürülebilirse, hasetle birlikte haset korkusu da azalacak, bu da yapıcı ve onarıcı güçlere, temelde de sevgi yetisine daha büyük güven duyulmasına yol açacaktır. Bu sürecin sonuçlarından biri de bireyin kendi yetersizliklerini hoşgörüyle kabul-

lenme yeteneğinin güçlenmesidir; içsel ve dışsal gerçekliğin algısı daha berraklaşırken nesne ilişkileri de düzelmektedir.

Bütünleşme sürecinde kazanılan içgörüyle birlikte hastalar kendi benliklerinde potansiyel olarak tehlikeli bölgeler bulunduğunu da daha iyi görmeye başlarlar. Ama bölünüp ayrılmış nefret ve hasetin yanında yeterince sevgi seferber edilebilirse bu duygular da dayanılabilecek düzeye iner. Bu süreçte, benliğin yıkıcı ve bölünüp ayrılmış bir kısmına yenik düşme tehlikesi gibi daha önce değindiğim çeşitli kaygı içerikleri de azalır. Bu tehlikenin daha da büyük görünmesine yol açan etken erken dönemin aşırı tümgüçlülüğüdür: Bu tümgüçlülük sanısı, verilen zararın da fantezi dünyasında dev boyutlara bürünmesine yol açmaktadır. Birey düşmanlık duygularının daha iyi farkına varıp onları kişiliğine bütünleştirebildiği ölçüde sevilen nesnenin bu türden duygularla tahrip edileceği kaygısı da azalır. Bütünleşme yolunda kaydedilen ilerlemeler, örneğin hastanın yeniden inisiyatif göstermeye, daha önce karar veremediği sorunlarda kararlı davranmaya ve genel olarak yeteneklerini daha özgürce kullanmaya başlaması, analiz sırasında hissettiği acının da yavaş yavaş hafiflemesini sağlar. Onarım yapma yetisindeki ketlenmenin azalmasıyla da bağlantılıdır bu. Depresyon hali zaman zaman yine kendini gösterse de hastanın zevk alma yeteneği çeşitlenir ve gelişir; hastanın ruhsal dünyasında umut yeniden belirmiştir şimdi. Şunu da eklemeliyim: İyi nesne sağlamca kurulabildiği ölçüde yaratıcılık da artar ki bu da başarı kazanılmış vakalarda haset ve yıkıcılığın analizinin sonucudur.

Tıpkı bebeklikte mutluluk veren beslenme ve sevilme deneyimlerinin sık sık yinelenmesiyle iyi nesnenin daha güvenli bir biçimde yerleşmesi gibi, analiz süresince yapılan yorumların etkinlik ve hakikatinin tekrar tekrar yaşanması da analistin (ve geriye dönük olarak da ilksel nesnenin) iyi bir figür olarak kurulmasına yol açar.

Bütün bu değişmeler, sonuçta kişiliğin zenginleşmesi demektir. Nefret, haset ve yıkıcılıkla birlikte benliğin yitirilmiş başka parçaları da analiz içinde yeniden kazanılmıştır. Öznenin kendini daha bütünlüklü bir kişilik olarak görmesi, kendi üzerindeki denetimini güçlendirmesi ve genel olarak dünyayla ilişkisinde kendini daha güvenli hissetmesi de çok büyük bir rahatlık kaynağıdır. "Bazı Şizoid Düzenekler" başlıklı yazımda, kendini parçalanıp unufak olmuş hissettiği için, şizofrenin acılarını daha da yoğun yaşadığını öne sürmüştüm. Çoğu zaman bu acıların gerçek boyutu yeterince kavranamaz, çünkü şizof-

renin kaygıları nörotik kişininkilerden farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Sadece psikotiklerle değil, bütünlükleri sarsılmış ve hem kendileri hem de başkaları hakkında derin kuşkulara kapılmış kişilerle uğraşırken bile bu türden kaygıların yaşandığını ve daha geniş bir bütünleşme sağlandığında bu kaygıların giderildiğini görmüşüzdür. Tam ve sürekli bir bütünleşmenin sağlanması imkânsızdır bence. Dış ve iç kaynaklardan gelen basınçların sonucunda iyi bütünleşmiş kişiler bile –geçici olarak– daha şiddetli bölme süreçlerine yönelmek zorunda kalabilirler.

"Özdeşleşme Üzerine" başlıklı yazımda, ilk bölme süreçlerinde parçalanma öğesinin baskın çıkmamasının ruh sağlığı ve kişiliğin gelişimi açısından çok önemli olduğunu belirtmiştim: "Hasar görmemiş bir memeyi içerme duygusunun (bu duygu, sonuna kadar sömürülmüş ve dolayısıyla parçalara bölünmüş bir meme fantezisiyle eşzamanlı bile olsa da) bir etkisi, bölme ve yansıtma süreçlerinin, esas olarak, kişiliğin parçalanmış kısımlarıyla değil, benliğin daha tutarlı ve sağlam kısımlarıyla ilgili olmasıdır. Bu da benin ölümcül bir zayıflamayla sonuçlanacak bir dağılmadan kaçınabildiği anlamına gelir; böyle bir bende, böl(ün)meyi her seferinde tamir etme ve nesnelerle ilişkisinde bütünlük ve senteze ulaşma yeteneği daha büyüktür.[47]

Kişiliğin bölünüp ayrılmış kısımlarını yeniden kazanma yeteneği, normal gelişimin önkoşullarından biridir bence. Bu da bölmenin depresif konumda bir ölçüde aşılması ve giderek yerini itki ve fantezilerin bastırılışına bırakması anlamına gelir.

Karakter analizi her zaman analitik terapinin çok önemli ve çok zor bir boyutu olmuştur.[48] Ancak, karakter oluşumunun belli yönlerini burada betimlediğim erken süreçlere kadar izlemek yoluyla bazı vakalarda çok köklü karakter ve kişilik değişmelerinin sağlanabileceğine inanıyorum.

Burada anlatmaya çalıştığım tekniğe başka bir açıdan da bakabiliriz. Başlangıçtan beri bütün duygular kendilerini ilk nesneye bağlarlar. Eğer yıkıcı itkiler, haset ve paranoid kaygı çok fazlaysa bebek dış-

47. Bkz. Klein (1955).

48. Bu konuda en önemli katkılar Freud, Jones ve Abraham'a aittir. Bkz. Freud, "Karakter ve Anal Erotizm" (1908); Jones, "Saplantılı Nevrozlarda Nefret ve Anal Erotizm" (1913) ve "Anal Erotik Karakter Özellikleri" (1918); Abraham, "Anal Karakter Kuramına Katkılar" (1921), "Oral Erotizmin Karakter Gelişimi Üzerindeki Etkileri" (1924b) ve "Libido Gelişiminin Genital Düzeyinde Karakter Oluşumu" (1925).

tan kaynaklanan her türlü tatminsizlik ve hüsranı büyük ölçüde çarpıtıp abartır ve annenin memesi de hem dış hem de iç dünyada esas olarak zulmedici bir nesneye dönüşür. Böyle bir durumda gerçek doyum yaşantıları bile zulmedilme kaygısını yeterince hafifletemeyecektir. Analizi bebekliğin en erken evrelerine götürmekle hastada bazı temel deneyim ve durumların yeniden canlanmasını sağlarız. (Bu canlanışın içeriğini "duygu anıları" adını verdiğim yaşantılar oluşturur.) Bu yeniden yaşama sürecinde, hastanın kendi en eski hüsranları karşısında daha farklı bir tavır geliştirmesi mümkün olur. Şüphesiz, eğer bebek gerçekten çok olumsuz koşullara maruz kalmışsa, iyi nesnenin sonradan geriye dönük bir biçimde kurulması erken dönemin kötü deneyimlerini silmek için yeterli olmayacaktır. Yine de, analistin bir iyi nesne olarak içe yansıtılması, eğer idealleştirmeye dayalı değilse, geçmişte eksikliği hissedilen bir içsel iyi nesnenin oluşmasını sağlayabilir. Ayrıca, yansıtmaların hafiflemesi ve böylece hoşgörü artarken küskünlük ve hıncın azalması da, geçmişin gerçek yaşantıları ne kadar olumsuz olursa olsun hastanın orada bazı tatlı anılar ve özellikler bulmasına yardım edecektir. Bunu sağlamanın yolu, bizi en eski nesne ilişkilerine götüren olumlu ve olumsuz aktarımın analizidir. Bütün bunları mümkün kılan etken, analizle sağlanan bütünleşmenin başlangıçta zayıf olan beni güçlendirmiş olmasıdır. Psikotiklerin psikanalizi de aynı doğrultuda sürdürülebilir. Daha bütünleşmiş ben, bebeklikte yüzleşemediği suçluluk ve sorumluluk duygularını taşıyıp yaşayabilecek hale gelir. Nesne sentezi ve buna bağlı olarak nefretin sevgiyle hafifletilmesi mümkün olurken yıkıcı itkilerin görünümleri olan açgözlülük ve hasetin de şiddeti azalır.

Şöyle de özetleyebiliriz bütün bu süreci: Zulmedilme kaygısının ve şizoid düzeneklerin etkisi azalmıştır; hasta depresif konumu derinlemesine çalışma faaliyetini sürdürebilmektedir. Bir iyi nesne kurma konusundaki o ilk yetersizlik bir ölçüde aşılınca haset azalır ve hastanın zevk alma ve şükran yeteneği adım adım artar. Bu değişmeler hastanın kişiliğinin hemen her yönü için belirleyicidir; en erken duygusal yaşantılar da hastanın olgunluk deneyimleri de bu süreçten pay alacaktır. Hastalarımıza yardım etmek için uğraşırken bize en çok umut vaat eden yol, erken dönemin sarsıntılarının tüm gelişim üzerindeki etkisinin analizidir bence.

Kaynaklar

Abraham, K. (1921), "Contribution to the Theory of the Anal Character", *Selected Papers on Psycho-Analysis* içinde, Londra, Hogarth, 1927.

(1924a), "A Short Study of the Development of the Libido, Viewed in the Light of Mental Disorders", *a.g.e.*

(1924b), "The Influence of Oral Erotism on Character Formation", *a.g.e.*

(1925), "Character-Formation on the Genital Level of the Libido", *a.g.e.*

Bion, W. R. (1954), "Notes on the Theory of Schizophrenia", *Int. J. Psycho-Anal.*, 35.

(1958), "Differentiation of the Psychotic from the Non-Psychotic Personalities", *Int. J. Psycho-Anal.*, 39.

Freud, S. (1900), "The Interpretation of Dreams", *Standart Edition*, 4.

(1905), "Three Essays on the Theory of Sexuality", *S.E.*, 7.

(1908), "Character and Anal Erotism", *S.E.*, 9.

(1916), "Some Character-Types Met with in Psycho-Analytic Work", *S.E.*, 14.

(1920), "Beyond the Pleasure Principle", *S.E.*, 18; Türkçesi: "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin Ötesinde ve Ben ve İd* içinde, İstanbul, Metis, 2001.

(1923), "The Ego and the Id, *S.E.*, 23; Türkçesi: "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde ve Ben ve İd* içinde, İstanbul, Metis, 2001.

(1926), "Inhibitions, Symptoms and Anxiety", *S.E.*, 20.

(1937), "Analysis Terminable and Interminable", *S.E.*, 23.

(1938), "Constructions in Analysis", *S.E.*, 23.

Jaques, E. (1955), "Social Systems as a Defence against Persecutory and Depressive Anxiety", *New Directions in Psycho-Analysis* içinde, yay. haz. Klein vd., Londra, Tavistock.

Jones, E. (1913), "Hate and Anal Erotism in the Obsessional Neuroses", *Papers on Psycho-Analysis*, Londra, Baillière.

(1918), "Anal Erotic Character Traits", *a.g.e.*

Klein, M. (1928), "Early Stages of the Oedipus Conflict", *Int. J. Psycho-Anal.*, 9.

(1930), "The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego", *Int. J. Psycho-Anal.*, 11.

(1932), *The Psycho-Analysis of Children*, Londra, Hogarth.

(1935), "A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States", *Int. J. Psycho-Anal.*, 16.

(1940), "Mourning and its Relation to Manic-Depressive States", *Int. J. Psycho-Anal., 21.*

(1945), "The Oedipus Complex in the Light of Early Anxieties", *Int. J. Psycho-Anal.*, 26.
(1946), "Notes on some Schizoid Mechanisms", *Int. J. Psycho-Anal.*, 27.
(1948), "On the Theory of Anxiety and Guilt", *Int. J. Psycho-Anal.*, 29.
(1952a), "Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant", Heimann, Isaacs ve Riviere ile birlikte, *Development in Psycho-Analysis* içinde, Londra, Hogarth.
(1952b), "On Observing the Behaviour of Young Infants", *a.g.e.*
(1955), "On Identification", *New Directions in Psycho-Analysis* içinde, Londra, Tavistock.
Riviere, J. (1932), "Jealousy as a Mechanism of Defence", *The Inner World and Joan Riviere: Collected Papers: 1920-1958*, yay. haz. Athol Hughes, Brunner/Mazel, 1991.
(1936), "A Contribution to the Analysis of the Negative Therapeutic Reaction", *Int. J. Psycho-Anal.*, 17.
Rosenfeld, H. (1947), "Analysis of Schizophrenic State with Depersonalization", *Psychotic States* içinde, Londra, Hogarth, 1965.
(1950), "Notes on the Psychopathology of Confusional States in Chronic Schizophrenias", *a.g.e.*
(1955), "The Investigation of the Need of Neurotic and Psychotic Patients to Act out during Analysis", *a.g.e.*
Winnicott, D. W. (1953), "Psychoses and Child Care", *Collected Papers* içinde, Londra, Hogarth.

"Nesne ilişkileri" okulunun kurucusu Melanie Klein, Freud'dan sonra psikanaliz tarihinde en etkili olmuş kuramcıların başında yer alır. Kendini sadık bir Freud yorumcusu olarak sunmakla beraber klasik kuramdan önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Freud'un kızı Anna Freud ile tüm yaşamları boyunca sürdürdükleri kuramsal tartışma İngiliz psikanaliz okulunda ciddi bölünmelere yol açmış, ama öte yandan zengin ve verimli bir üretkenliğe de zemin hazırlamıştır. Çalışmalarıyla, günümüzün önde gelen psikanaliz kuramcısı Kernberg'e kadar uzanan yolda pek çok psikanalisti etkilemiş olan Klein'ın en önemli metinlerinden "Haset ve Şükran", insandaki iyi ve kötünün mücadelesini soyut bir metapsikolojiden hareketle değil, karmaşık içsel deneyimlere yakın bir noktadan ele almak bakımından psikanaliz tarihinde önemli bir yer tutar.

Ötekini Dinlemek uzmanlaşmış bir dizi. Ama dizide yer alacak bütün kitaplar doğrudan insana dair. Hayatlarımıza, kendi kişisel deneyim alanımıza, ana babalarımıza, onlarla ilişkilerimize, zor büyüme yıllarımıza dair bir bilgi... Kendimiz ve diğer insanlarla ilgili sezgilerimizi geliştirmemize yardımcı olacak, yeni kavrayış imkânları verecek ve kuşkusuz öğrenirken herkesin kendi deneyimleriyle sınayacağı türden bir bilgi... Psikiyatri ve psikanaliz alanında yüzyıl boyunca yazılmış temel yapıtları bir kütüphane oluşturacak kapsamda bir araya getirirken bunu amaçladık.

6

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS YAYINLARI
İPEK SOKAK NO:5
34433 BEYOĞLU
İSTANBUL

ISBN-13: 978-975-342-231-4

9 789753 422314

Metis Yayınları
www.metiskitap.com